„ТАБОР“

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

16

Не гасіте ж святого вогню,
Щоб як поклик настане,
Ви могли щиросердно сказать:
„Я готовий, о Пане!“

І. Франко.

Проситься надсилати відомості про все відмінне в життю нашої військової еміграції.

ЗМІСТ:

УВАГА!

1. Ч. 1, 2 і 9 вичерпані.
2. Розрахунок підписної плати на стор. 3-й обкладинки.
3. Адреса Редакції змінена на: **Warszawa, ul. Czerniakowska 204, m. 25. W. Kuszcz.**

ТАБОР

ВОЄННО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 16

1931

РЕДАҐУЄ КОЛЕҐІЯ.

Відповідальний редактор В. КУЩ,

Ґенер. Штабу Ґенер.-Хорунжий.

Zakł. Graf. P. Szwede Warszawa, Warecka 9, tel. 509-31.

✝

Тадей Голувко.

29 серпня цього року трагічно загинув посол бл. п. Тадей Голувко, один з найбільших наших приятелів серед братнього Польського Народу.

Тадей Голувко належав до тої ґенерації польських діячів, яка на своїх плечах винесла найбільший тягар змагань, бо змагань збройних за волю свого народу, яка прагне здобути для Польщі належне її місце серед інших народів і держав. Гарячий патріот, а притім людина з виробленим і в боротьбі загартованим почуттям справедливости, він міг розуміти й розумів національно-державні змагання інших уярмлених народів, в першу чергу Народу Українського. Як знавець проблєми Сходу Европи вважав Покійний, що лише відродження та існування самостійної Української держави може змінити там політичну й мілітарну констеляцію. Притім він розумів і виразно це підкреслював у своїх публіцистичних творах, на ріжних публічних виступах і т. д., що Українська держава у виді Української Народньої Республіки повинна бути остільки міцною, щоби могла протиставитися заборчим закусам Московщини. Це він вважав за один з головних факторів забезпечення державного існування Польші. Ціла праця Покійного Тадея Голувка доводить, що слово у нього не миналося з ділом.

Не довелося Покійному на власні очі побачити остаточного визволення України, що напевно було би для нього найбільшим задоволенням. Не знає Він і того, яким смутком була овіяна Українська політична еміґрація і всі українські патріоти з невіджалованої втрати свого Приятеля.

Однак та велика втрата, що в особі Тадея Голувка поніс Польський Народ, є найбільшим доказом життєвости ідеї, якої апольоґетом був Покійний і за яку Він наклав життям. Є вона ідеєю найліпших синів Польського Народу.

Їм, тим синам Польщі, а серед них в першу чергу Покійному, Нарід Український є глибоко вдячний; зокрема є вдячне Військо наше, яке в історії своїй знайде відповідне місце для Тих Чужинців, що боротьбі нашій за власну державність сприяли і нам в ній активно допомагали.

✝

ҐЕНЕРАЛЬНОГО ШТАБУ ҐЕН. - ПОЛКОВНИК

МИКОЛА ЛЕОНОВИЧ

ЮНАКІВ

б. НАЧАЛЬНИК ШТАБУ **ГОЛОВНОГО ОТАМАНА ВІЙСЬКА І ФЛЬОТИ** УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ Й ГОЛОВА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ РАДИ, ПРОФ. ВОЄННОЇ АКАДЕМІЇ,

ПІСЛЯ ТЯЖКОЇ ХВОРОБИ СПОЧИВ НА ВІКИ У ТАРНОВІ (Польща) 1-го СЕРПНЯ 1931 РОКУ.

ПОХОВАНИЙ ТАМ ЖЕ 3-го СЕРПНЯ 1931 РОКУ.

РОЗДІЛ І.

ПАНАС БЕРБЕНЕЦЬ.

СИМОН ПЕТЛЮРА

(до пятої річниці Його трагічної смерти).

Ще з часів далекої сивої давнини майже кожного з відомих сьогодні в світі народів дійшли до нас в народніх мітах, легендах, переказах і історичних вже памятках імена їх вождів, ліпших їх мужів, велетнів розуму, волі й енергії цілої нації, що своїми вчинками особистими і вчинками разом зі своїми народами, яких вони вели, закріпили на тисячоліття імена і свої, а головно імена своїх народів в памяті всіх прийдешніх поколінь цілого людства.

Ці мужі, вожді, герої залишили в свій час своїм народам блискучі чини, створили їм цілі епохи їх буття, що управнювали вже безапеляційно до дальшого історичного життя нації.

Вдячні народи вкрили за це вибранців своєї долі славою вічно-невмирущою.

Нам судилося стати свідками й чинними співучасниками подій, коли в світовій колізії зіткнулися змагання більшости сучасних держав і народів за найвищу рацію стану свого національного буття — за свою повну державну незалежність, за свій необмежений, до меж природности, розріст.

В цих подіях виступили озброєні народи у всій своїй цілості, напружили все своє життя й створили добу масового героїзму, героїзму звичайних, пересічних, шерегових, скромних, непомітних людей, безликим усіобленням якого і став загально-шанований тепер у всім світі культ Невідомого Вояка, як символ цілої, офірної своїм найвищим ідеалам, нації.

Та і в світлі цілого, великого, всенаціонального Невідомого Вояка не бліднуть імена тих мужів кожної нації, що своїми чинами надали своїм народам витрівалости в боротьбі, подвоювали їх енергію змагання, вказували їм і усвідомлювали до яскравости їх мету, вибрали їм певні правдиві до неї шляхи.

І символ Невідомого Вояка пануватиме безроздільно на все майбутнє в серцях і памяти кожного народу.

А великими постатями окремих чільних мужів відшумілої світової заверюхи й пізніших національних змагань ще ясніше просвітлюватиметься те майбутнє саме з цього величного етапу, на якому ці мужі чинили.

Вікові змагання за українську незалежну державність, що з особливою силою вибухли по цій світовій заверюсі, покінчилися збройно тимчасом трагічно, але не фатально безнадійно. Вони полишили дуже великі здобутки українській нації.

Помимо багатьох, просто клясичних, конкретних прикладів посвяти за волю України, ці змагання років 1917—1921 створили і для Української нації культ свого Невідомого Вояка і дали їй провідника в цій боротьбі — Симона Петлюру, що по траґічній і передчасній мученицькій смерти своїй здобув щире признання за Вождя нації Української навіть і з боку тих, що шляхи їх за незалежну державність Українську не все збігалися з шляхом Небіжчика.

Дати повний, або хоч-би тільки влучний образ і оцінку С. Петлюри, яко Вождя Української нації в її змаганнях за свою Державу, є не під силу в цих рядках. Це вимагало-би дуже багатьох окремих нарисів і документальних даних про Його наміри і чини, з яких майбутні видатні літописці, що зможуть з певної віддали охопити своїм проникливо-вдумливим зором цілу нашу таку ріжнобічну й інтенсивну добу, вирізблять виразно-рельєфно і ту велику постать, що очолювала і уосібнювала новітній український державний рух і тим самим вже перейшла без заперечень до української історії, незалежно від того, що цей рух не осяг за її життя і проводу своєї конечної мети.

Тут лише подається де-кілька поглядів у свій час на С. Петлюру поодиноких, правда відомих осіб, як своїх, так особливо і ворожих. Бо і похвала йому і люта злість на нього ворогів тої ідеї, за яку боровся і вмер С. Петлюра, є максимально-обєктивною оцінкою ваги як самої ідеї, так і її провідника для Української нації.

* * *

Новітній російський белетрист Михайло Булгаков, що дав досить влучний обєктивний нарис білого російського руху в своїм романі: „Дни Турбиных“ (Бѣлая гвардія) [Издательство „Concorde“ Paris 1927], відводить цілий розділ і українському визвольному рухові, а саме повстанню українського народу під проводом С. Петлюри проти Гетьмана, на боці якого були в той час і російські білоґвардійські формації на Вкраїні і особливо в Київі.

Ці рядки вказують з одного боку на те, як московські військові і взагалі московська інтеліґенція в Київі, і після 2-х років перебування в твореній українській державі, не могли ще збагнути сути і природности національного руху українського. І коли хвилево за Гетьмана злорадно горували над ним на Україні, то iґнорували його й легковажили. А як під ударами повстання не здолали його, то стали містично панікувати й жахатися його, знову-ж таки вважаючи його за якийсь незрозумілий „історичний фатум, рок“ (Проф. И. А. Ильин—промова в 5-х річча по смерти ґен. Вранґеля в Парижі), що несподіванно закрутив Росією 14 років тому і досі не попускає.

Для героїв Булгакова само імя — Симон Петлюра — просте, незначне, а минуле Симона Петлюри окутане глибоким мороком

таємничости. Однак при намаганні уяснити собі минуле цього свого построху в повстанні, „без сумніву від якого для них така біда, нещастя, відчай і жах“, вони по русотяпському поверхов й намагано-роблено ґлузливі, висміюючі.

Зрештою, коли їм стає видно, що це осмішуване й легковажене ними таки перемагає, а сила його залишається від цього ще незрозумілішою, туманнішою й жахливішою, то розумніший з героїв роману Булгакова каже нарешті в розпачі: „Ну так ось що я Вам скажу: „Не було! Не було! Не було цього Симона зовсім на світі. Це просто міт, народжений на Україні в тумані жахливого 18 року. ...Було щось друге — була люта ненависть. Було чотиріста тисяч німців, а навколо них сорок раз по чотиріста тисяч селян („мужіков“ в ориґіналі), з серцями палаючими ненаситною злобою. О, багато назбиралося в цих серцях, виповнених вщерть тужливими мріями про свою, вічноспodіванну селянську реформу „Вся земля селянам“.

Були десятки тисяч людей, що вернули з війни і вміли стріляти. Були сотні тисяч рушниць, закопані в землю, заховані по клунях і коморах, не здані, не дивлячись на швидкі на руки воєнно-польові німецькі суди, порки шомполами і стрільбу шрапнелями. Мілійони набоїв були в тій же землі і трьохдюймові гармати в кожному пятому селі, й кулемети в кожному другому, у кожному містечкові склади набоїв, цейхгаузи з шинелями й папахами. І в цих же містечках народні вчителі, фершала, „однодворци“, українські семінаристи, що волею долі стали прапорщиками, здоровенні сини пасішників, штабс-капітани з українськими призвіщами... всі вони балакають на українській мові, всі вони люблять Україну чарівну, вимріяну, уявну, без панів, без офіцерів-москалів. І тисячі бувших полонених українців, що вернулии з Галичини. Це в „довесочек“ до десятків тисяч селян. Ось що було! А Симон?! Та не було його! Не було! Так! Нісенітниця, легенда, міраж, просто слово, в якім злилися і невгасима лютість і жадоба селянської помсти й сподіванки тих вірних синів своєї соняшньої гарячої України... що ненавидять Москву, яка-б вона не була, большевицька, царська, чи ще яка. А Петлюра?! Це міт! Міт Петлюри! Його зовсім не було. Це міт такий же знаменний („замѣчательний“ в ориґіналі), як і міт про ніколи не існувавшого Наполеона, але далеко менше гарний. А де взялася його вісімсот-тисячна найліпша добірна армія?! Вона зіткалася з морозяного, гольчастого, синього присмеркового туману. ...Ох страшна, страшна Україна з її туманами, туманами...“

Ця довга виписка про український визвольний рух і про його вождя С. Петлюру — чи не найвлучніша й „топоґрафічно“ наближена до дійсности року 1918 на Україні. На таке наближення до правди й обєктивне змальовання становища сил і подій на Україні в той час та ще і в такій яскравій переконуючій

формі ледве чи спромогалися і чужі ворожі і навіть свої українські мемуаристи.

Нехай тут українським селянам (в московськім оригіналі підкреслено специфічний відтінок цього поняття в „бѣлом мышленіи„—„мужики“) приписується лише один стимул до повстання: „Вся земля селянам“!, то все-ж вели їх до цієї землі — мети і українські вчителі й семинаристи, нехай хочби і в рангах штабс-капітанів з прапорщиків і походженням своїм від пасішників батьків, але все-ж українська інтеліґенція. А на чолі всього стояв Симон Петлюра. Нехай навіть і в розумінні Булгакова—як пасивний тільки міт, слово, щось містичне, причеплене звичайній людині, несподіванно піднятій на хвилях розбурханої народньої стихії, без власної ініціятиви, без уміння використати творчо-конструктивно весь той вибухово-революційний матеріял і обставини, що подає і сам Булгаков, то і тоді це свідчить, наперекір намаганням москаля Булгакова зменшити значіння в цій стихії активно-провідної ролі С. Петлюри, про те, що стихійні емоції, бажання й прагнення та активні волєві устремління абсолютно всіх без винятку шарів української людности в той час злилися й відзеркалилися в Симоні Петлюрі. Це імя було для українських мас найконкретнішим, найзрозумілішим і найблизчим гаслом і прапором в один і той же час. Отже навіть чимось більшим як звичайний провідник, хоч би й великої ідеї, але просто таки уосібленням самої ідеї, самої мети руху. А вона в своїм конечнім і всеохоплюючім синтезі зливалася в одному: „Україна! ані большевицька, ані царська, а лише своя незалежна Україна-Держава“.

Тому то український вулкан ненависти проти неволі, проти чужого і вибухав такими застрашаючими, просто паралізуючими москалів громами в однім слові: Петлюра! Петлюра!

Зі значним упередженням до рішучої ролі С. Петлюри в повстанні Українського народу за Директорії, але повного, підкресленного узнання грізної для ворога й радісної для українців нестримної стихійности повстання повні і всі три томи „Відродження Нації” Винниченка, що як Голова Директорії був поза Київом в той час, в стані повставших.

І тільки тимчасом один з українських сучасних мемуаристів, що всією душею був на боці повстання, але залишався в Київі серед українського табору обляжених, описуючи останні хвилини гетьманщини, ніби з прикрим жалем підкреслює вялість, невиразність, невистарчаючість пориву й активности повстанців, отже не стихійність повстання, або стихійність надщерблену сумнівами, і зазначає, що „очикуваний гетьманщиною, щоб упасти, маленький штурхан прийшов, але не від хмари повставших селянських дивізій, а від купки очайдухів, що сиділи в гетьманських арештах і вирвавшись на волю... вирішили справу... а з кінця повстання вийшла невиразна пере-

мога над давно переможеними“ (ґен. Всеволод Петрів. Спомини ч. IV, сторінка 113. Львів 1931. В-во „Червона Калина“).

Для історичної правди і ці рядки натури рефлексу про, так би мовити, психольоґію й настрої повстання, його стихійність, будуть цінними.

Але і в розумінні С. Петлюри Булгаковим, навіть коли не як активного Вождя нації, то лише хоч би тільки як знаряддя розгніваної нації, за С. Петлюрою для України залишається епохальне, історичне значіння, і аж до дрібниць анальоґічне до ролі й значіння Богдана Хмельницького в боротьбі України XVII віку проти Польщі. Тоді Богдан Хмельницький був уосібненням, втіленням всіх надій Українського народу, та його іменем було охрещено цей народный рух і цілу епоху—Хмельниччина. Український нарід в цілому тоді раз і на завжди усвідомив себе, яко націю державну супроти Польщі, а за Петлюри остаточно сконкретизував це усвідомлення супроти Москви „спочатку білої, а потім і червоної”.

* * *

І біла і червона Москва влучно і слушно охрестили український державницький рух по імени його провідника — петлюрівщиною, яка по переконанню білих була зрадою й „мятежом“ проти единої неділимої Росії, а по переконанню червоних — проти единої „робітничо-селянської спілки“.

Білим росіянам не довелося судити український рух в масштабі державнім, бо вони держави своєї не посіли.

Червоні-ж, щоби зганьбити в очах українських народніх мас українські визвольні змагання, ведені проти їх наїзду з особливим завзяттям і упертістю і які, як видно, збуджували до себе в народі українськім усвідомлюючі національно симпатії навіть і після того, як червоні москалі збройно перемогли, впоряджували декілька монстр-процесів над українською інтеліґенцією, що брала чинний уділ в подіях на Україні років 1917—21, не кажучи вже про безліч судових процесів над численими повстанчими ватажками з цих і пізніших часів.

Кінцеве слово оскаржуючої промови червономосковського сатрапа на Україні тов. Мануїльського на процесі членів Ц. К. У.П.С.Р. 28 травня року 1921, якраз яскраво і підкреслює, якого саме ефекту цими судами Москва, через свою слухняну екзекутиву на Україні—радвладу, хотіла досягти, за чим вона гналася.

Він каже: „Ми судимо Вас, щоби чула вся Україна, геть уся, все українське громадянство, що вважало Вас за героїв, судимо за те, що ви ставились до неї так, як не личило синам, а байстрюкам. Хай плачуть українські патріоти, дивлячись на цю національну ганьбу“.

Цей процес стався вже тоді, коли повстанський рух, після його розвитку в роках 1919—20, пішов на зменшення, бо все-

відюча Чека павуком ненажерливо-крівавим розповзалась по Україні й знищила багатьох борців за українське визволення.

Але, не дивлячись на це, Москва не заспокоювалася і не тішилася своїми успіхами по застінках і льохах Чеки, обезброєне селянство українське затаїло в собі ненависть глибоку до озброєного напасника-чужинця, його серце залишалося на боці повстанців і минулих ліпших днів, хоч і короткої з його-ж власної почасти вини, але все-ж своєї вільної державности.

Цей процес і мав зганьбити українську Державу і її творців та провідників у надії, що „всі, геть всі почують" і повірять прокуророві Мануїльському. Однак справжні патріоти українські, дивлячись може й на ганебну, але вимушену Чекою поведінку на процесі чільніших ес-ерів, розріжняли цю пізнішу ганьбу від їх чинів на минулому героїчному фоні зриву Української Нації. Розуміли вони, чому до цієї ганьби докотилися бувші українські герої. І не плакали на заклик Мануїльського українські патріоти, тільки продовжували далі змагатися за українську волю в дусі IV Універсалу.

Повстання не вщухали. Сами большевики признаються (Б. В. Козельський: „Шлях зрадництва й авантур" (Петлюрівське повстання. Переклала К. Сеник. Держвидав України рік 1927. Харків), що „Петлюрівщина багато завдала їм тяжких ударів, втягаючи робітничу клясу та селянство українське у вир жорстокої крівавої боротьби. Навіть і робітники і селяне на Україні вірили аґітації Петлюрівщини про те, що в пригнобленні українського народу була винна не лише російська буржуазія та царський уряд, а весь російський нарід загалом, тоб-то і робітнича кляса і селянство і що радвлада не влада селянського українського трудящого народу, а таки та сама московська окупація, та тільки з інчою підливою, що вона нічим не різниться від царського уряду. Ця нахабна, та проте липуча й задушлива брехня (признаються, обурюючись на Петлюру, такі не перевищені ще брехуни-большевики) розливалася по Україні, її ширили петлюрівські аґенти, куркулівство, попівство, шовіністична інтеліґенція. Вона запаморочувала голову темному селянству, що перебувало під цілковитим впливом куркулівства, що відвертало село від радвлади, примушуючи розглядати її, як ворожу Україні силу.

„Соціяльною базою петлюрівщини були куркулівські дрібнобуржуазні елементи та здеклясована інтеліґенція.

Офіційний зміст петлюрівської ідеольоґії:

„Самостійна Україна", „Визволення України з під московського ярма".

Орґанізатори її — окремі отамани-повстанці, що в боротьбі з радвладою вміло використовували зневажуване царською Росією національне почуття, що володіло пригніченим українським народом.

А духозбудником всієї цієї боротьби був Петлюра".

До Петлюрівщини зараховують большевики і період Центральної Ради, коли доля Петлюри на Українському рухові позначилася відносно менше, ніж в роках пізніших. Рух повстанський у відміну від реґулярної української армії охрещують бандитизмом, зазначаючи, що „повстанський рух року 1919, знесиливши до краю радвладу, не дав їй можливости знищити добровольців та петлюрівську армію, бо через повстанство петлюрівщина єдналася з значною частиною села, бандитизм підтримували широкі маси сільського населення, вже не кажучи про куркулівство. За фортецю українського повстанства був Холодний Яр. Він марив про легенди героїчних битв та про відгуки вільної гайдамаччини, про які співають старі кобзарі. Там кожен шматок землі, кожне село й хутір — памятник гайдамаччини. Через своє ґеоґрафічне положення та своєрідну романтику, зіткану з пережитків середньовічча, Холодний Яр становив для радянської влади неприступну фортецю. Він був непохитним і невблаганним ворогом на протязі 1920 і мало не всього 1921 років".

Ці друковані признання самих-же московських большевиків-діялектиків матеріялістів, що легковажили спочатку, а потім стали поборювати, як небезпечний їм забобон, ірраціональну душу нації, як не можна ліпше свідчать, наперекір запевненням Булгакова, що для українського, навіть і незаможного, найбіднішого селянства стимулом до боротьби було не одно лише соціяльне гасло: „Вся земля селянам", а були і інші причини національного, а тим самим і революційного порядку: „Проти всякої Москви", і що їх очолював і символізував С. Петлюра, і що їхня аґітація проти петлюрівщини не дописувала.

Морального авторитету, чистоти й взнеслости національного руху, петлюрівщини і самого Петлюри їм не вдалося захитати в уяві і серцях мас українських. А собі тим самим кредиту вони не придбали, тільки терпіли від контр-террору українського села. Гадалося їм, що як з розстрілом визначних повстанських ватажків дрібнішав і поволі розпорошувався український повстанський рух, так занепаде і український державний рух зі знищенням його духозбудника і вождя. І вони підступно забили С. Петлюру в Парижі.

Пройшло після цього три роки і вони наявно показали радвладі, що, забивши провідника українського руху, вона несподіванно досягла для себе майже зворотнього. Мертвий Петлюра став духозбудником для ідеї української незалежности й боротьби з Москвою ще ширших мас народніх, і особливо молодших ґенерацій на Україні, що підросли за цей час, як Армія У. Н. Р. залишила Батьківщину.

І мусів С. Шупак, цей Полукс у Київі з чекістсько-публіцистичного, пильно-чуйного московського сузірря на Радукраїні разом з Арк. Любченком у Харькові, писати на підставі виссаних з пальця анекдотів памфлети на Небіжчика в однім з розді-

лів свого „твору“: „Претенденти на Україну“ (В-во „Культура“. Держтрест. „Київ-Друк” рік 1929).

Він запевнює, й видно сам тому не вірить, що „Симон Петлюра давно вже зійшов з політичної арени, був ізольований від будь якої громадської ґрупи і тому смерть його не становить політичної події“.

Але далі каже, що „з історичного погляду Петлюра становить цікаву сторінку в історії боротьби української контр-революції з революцією. Його постать досить характерна, щоби по ній висвітлювати природу всього національного руху“.

І далі запитує здивовано: „Чому саме Петлюра став на чолі української дрібно-буржуазної „революції“? Які такі індивідуальні „заслуги“ були в його? Яка така особлива вдача його? Невже-ж не знаходилось талановитіших? Аджеж Петлюра був маленькою людиною, аджеж він був цілком невідомий, і до революції ніякої особливої ролі не грав в українському дрібно-буржуазному рухові. Він був доволі звичайною людиною. Були видатніші постаті. Тимчасом чомусь саме Петлюра опинився на чолі „Української Народньої Республіки“. Саме він підпорядкував собі всякі кабінети міністрів, директорій то що, і провадив свою майже єдинодержавну владу“.

І далі пояснює С. Щупак, чому все це так сталося, тими вигаданими властивостями вдачі Небіжчика, яких С. Петлюра як раз не мав, і які йому повиписував у трьох томах „Відродження нації“ перший Голова Директорії У. Н. Р. Винниченко, що його змінив потім на цім високім становищі С. Петлюра. С. Щупак тільки ці вигадки ще більше „спопуляризував“ і звульґаризував в надії, що це як раз і потрібно, щоби добити память і згадку про Мученика—Отамана на змученій Україні. Але наслідки, треба думати, були як що не зворотні, то у всякім разі невистарчаючі для намірів тих, що для їх намагається публіцистичний чекіст С. Щупак.

Знесиливши економично соціяльну базу українського визвольного руху — селянство, знищивши фізично його орґанізаторів і нарешті навіть і духозбудника С. Петлюру, вони не змогли знищити ідеольоґії української незалежности. І майже по 10 роках з часу першого над нею суду в році 1921, над ес-ерами, вони змушені судити орґанізації С. В. У. і С. У. М., де були заступлені й оскаржені всі галузі професійної діяльности української інтеліґенції, різного віку і напрямків соціяльних, обєднаної під одним спільним політично-ідеольоґічним дахом Української Незалежної Держави.

Частина української еміґрації з сумом глибоким, коли не розпачем зустріла цей процес і особливо вирок та задивляється фатально на його наслідки для поневоленої Москвою України.

З самої України не бракує однак чуток, що на процесі С.В.У. радвлада морально програла навіть і перед тією ніби безкритичною своєю авдиторією, яка була владою послана чи при-

ведена на процес. Від самих большевиків про це тимчасом ні слова друкованого. Але у всіх помилках і програних своїх в боротьбі з українським рухом вони признаються прилюдно лише геть, геть згодом. Не буде помилкою, коли припустити, що й тепер так буде. Нові доривочні відомості про терор і розстріли на Україні лише скріплюють небезпідставність таких здогадів про це.

В цім відношенні характерна дуже, просто знаменна дрібниця, що до стану і „умонастроєній“ на Україні. Так, в книжці V за рік 1931 Літературно-Наукового Вісника в відділі „Бібліографія“ є замітка про те, що на Україні вийшло вже друге, доповнене видання роману-хроніки П. Лісового „Микола Ярош, в полумі революції", на 236 сторінок 16⁰. На думку рецензента ця книжка цікава тим, що свідчить про те, „чим годують совітські видавництва українського читача“. Дальші видержки з цього твору, в звязку з усіма повищими цими рядками про петлюрівщину на Україні, як не можна влучніш пояснюють, чому саме такими книжками, і то вже в другім і виправленім виданні, годують тепер на Україні українського читача.

Зміст роману Лісового—боротьба чорної реакції з революцією. По однім боці ґенерал, прапорщик, крамарі та чорносотенне духовенство, а з другого—селяне й робітники. Комуніст Хрущ навчає селян, що „руський селянин і український однакові“, а „робітник руський і робітник український одного мають ворога“, „тому до чого-ж нам ділитися?“

Цікаво й характерно, що ще й у 1929 та 30 роках треба про це навчати українських селян і навіть робітників. Очевидно вони про це ще з року 1917 не чули, або чули щось цілком протилежного. А може і чули і знали, повіривши в свій час московським комуністам й їхнім хрущам на Україні, та вже в році 1929 починають забувати про це. Злісний контр-революціонер, український еміґрант—петлюровець певно так і подумає, або ще й почне писати про це. І тому то треба доповнювати, виправляти щось та по-друге видавати роман Лісового з проповіддю Хруща.

І далі видно, що ґерой роману, Микола Ярош, зворушений таки аж до сліз цією Хрущевою філософією спільного „котьолка“, смирно заявляє: „Я зовсім не за те, щоб Україну відділяти від Росії, як ви кажете! Я стою за те, щоб ми мали свій уряд, а з руськими робітниками і селянами ми договоримося завжди“.

От чого забажалося вже навіть і „смирному“ українському селянинові Миколі Ярошеві. Він не хоче відділяти Україну від Росії (так треба писати було Лісовому, бо інакше його твір не вийшов би і в першім виданні, не то що в другім). Він і з російськими робітниками та селянами договориться. Він тільки свого уряду хоче. Не мало! А як покопатися в памяті, то пригадаємо собі з року 1917 запевнення і Грушевського і Винниченка, а також і в III ще Універсалі про те, що Україна від Росії не

відділяється, що і сама думка про відділення то є злочином, і що з російською демократією українська демократія завжди порозуміється.

Так то-ж говорили і писали Грушевський, Винниченко, Українська Центральна Рада, українська інтелігенція, яку, скрізь кричали і кричать ще й досі большевики, українські робітники та селяне ненавиділи і збройно вигнали з України. А тепер самі устами героїв з роману Лісового признаються, що українські селяне вже стоять на позиціях III Універсалу. І то лише тому, певно, що Хрущ-комуніст вмовляє їх ретельно не відділятися від Росії. А за цими арґументами Хрущевого вмовляння стоїть, на випадок непереконуючости їх для українського селянства, ціла пятилітка мілітарної підготовки С. Р. С. Р., про що прозоро й натякалося вже маневрами червоної армії на Україні в осени року 1929. Але свого уряду українські селяне-ярошi хотять вже за кожну ціну і на ніякі вмовлення хрущів не здаються. А відомо-ж бо, що по III Універсалі прийшов, і то дуже скоро, IV. Чи признаються большевики так же наївно, як оце в романі Лісового через Хруща і Яроша про те, що, коли не Хрущ, то Ярош уже хотять таки граничних стовбів за Білгородом, і хто був чи є духозбудником такого ухилу українських Ярошів, не відомо. Дозволяємо собі думати, що духозбудником і сучасних Ярошів, що так припізнено прокидаються, був, є і буде таки один і єдиний Симон Петлюра.

І передчасно тішиться С. Щупак і своїх хрущів потішає, що С. Петлюра і петлюрівщина вже явище тільки історичне, минуле, а не актуально-політичне, невмируще, вербуюче на Україні, незнищиме memento її окупантові. Очевидно Ярошів на Україні думки С. Щупака з хрущами вже не вдовольнюють і вони думають інакше. І що це так, що на Україні хотять „Визволення України з московського ярма", то це сконстатував повище москаль т. Козельський. Але поборювати такі українські забаганки й витівки Москва завжди мала за систему руками українськими. Тому українцеві т. Лісовому дали літературний „заказ", майже, що наказ і появився роман—хроніка оцей: „Микола Ярош".

Але т. Козельський констатував ще й те, що на Україні хотять „Самостійної України". Але її в дійсності немає і тому другий українець т. Семенко Михайло протягом років 1928-29 мережить „памфлети та вірші" (збірник його „Европа й ми!"), в яких, з наказу начальства рахувати Україну „самостійною", пише: „Нова раса зросла, що вже давно створила справжню самостійну Україну і творить і ще створить сотні самостійних Україн". Отже, занадто вже божиться, що й „справжня" й „сотні створить". Тепер вже кожному українцеві стало ясним і відомим, яка то нелегка справа створити хоч би тільки одну справжню самостійну Україну. І коли-б справді тов. Семенко належав до тієї нової раси, якій таки вдалося створити на сьо-

годні самостійну Україну, то витрачені ним і тією новою расою на це зусилля не дозволили-би чесному з самим собою і найбільшому хвалькові, хоч би і з замірами аґітаційними, на такі своєму і чужому очевидні гіперболи.

Далі т. Семенко намагається таки вмовити в читача, що він ото правду вище сказав і продовжує: „Україна радянська переборола великодержавну руську задиркуватість, і ми скинули московського пана, скинули опіку великодержавних культуртреґерів“ (За Літературно-Науковим Вісником“. Книжка II — лютий року 1931). Тай тільки?! Але не будемо далі дратувати т. Семенка. Не будемо доводити (це вже й без нас доведено), що і цього ще „справді“ нема. Погодимося з тим, що це так, і що т. Семенко не перебільшує. Але-ж цього мало! Мало „скинути опіку великодержавних культуртреґерів“, щоби „створити справжню самостійну Україну“. Для цього потрібно ще „скинути опіку великодержавних політтреґерів“. А цього поки що немає. І тов. Семенко добре це розуміє і мовчить, бо невільно і він не може. Це зможе не стара раса семенок, щупаків, хрущів, а та нова, віримо і Семенкові і Лісовому, що вона вже є, росте, раса Ярошів, того покоління, що про нього тут можна було-би наводити ще безліч відповідних цитат з найновішого видання „Червоної Калини“ спогадів Віталія Юрченка, збігця з Соловків, що його тільки в початках року 1930 вивезли москалі з України.

Цітати ці свідчать незбито, що стара порода семенок і щупаків вигибає поволі, або її „вигибають“, народжується і підростає числена нова порода Ярошів, що щупаків з хрущами фатально не розуміють, а семенкам не вірять.

Для нас, українських еміґрантів, так же як і для цих українських патріотів на Україні, IV Універсал Центральної Ради є кінцевим ідеалом і метою. Ми тут на ньому завжди спиняємося, його річниці святкуємо.

Про III Універсал навіть і згадуємо якось не охоче. І виправдання для нього у нас лише те, що він тільки етап до IV. Але коли сьогодні, по признанню самого окупанта і його романістів на Україні, український селянин Ярош хоче свого уряду, хоч і стоїть на становищі III Універсалу що до Росії, то будьмо певні, що це теж лише етап, але етап вже самих свідомих українських ярошів теж до IV Універсалу. Який він буде довгий — невідомо. Важливе і одно лише певне, що він таки скінчиться на IV Універсалі.

А всі ці, віримо, що щирі, писання і Козельського і Лісового по боці червоних москалів, так же як і Булгакова по боці білих, є найліпшою, всебічною, взаємнодоповнюючою оцінкою значіння Небіжчика Симона Петлюри і для Москви і для України, для її руху до своєї незалежности. Вони свідчать і для найбільших песимистів українських, для всіх леґіонів наших єванґельського Хоми про те, що зачате за Небіжчика і ведене

Небіжчиком С. Петлюрою ще не вмерло і не згасло і не згасне. Його ніщо вже не стлумить і не вбье.

* * *

Це те помітніше й характерніше, що кажуть і пишуть вороги-москалі про С. Петлюру.

Не зайвим буде тепер додати де-що з того, як відбився Небіжчик ще за життя свого і вже по смерти в свідомості українців—прихильних і неприхильних Йому.

Всі ті його товариші-полтавці, що згадують за свої ще дитячі, а потім і юнацькі роки, коли вони здибалися з С. Петлюрою і знайомилися з ним вперше, всі без винятку підкреслюють, що він все був помітним між своїми одноліткам-товаришами. Не пхався він сам наперед, але його здібності й енергія, щирість та завзяття все залишали за ним чільні місця в товариськім і особливо товарисько-громадськім житті серед тодішньої української шкільної молоди, ці властивості його вдачі імпонували їй, придбали йому повагу й не малий та заслужений авторитет серед неї. Короче кажучи, С. Петлюра був помітний, знаний серед неї, був, так би мовити, її необраним лідером.

І про це однаково зазначають Королів-старий, Віктор Андрієвський, Павло Сулятицький. Правда, ніхто з них тоді ще не добачав в ньому майбутнього Вождя Нації Української, національного героя. Про це вперше заговорив, пророкуючи, академик Корш в Москві (за проф. М. Славінським).

А покійний Евген Чикаленко, цей великий український громадянин і найпомітніший громадський український діяч часів дореволюційних, авторові цих рядків казав: „Знаю я майже всіх діячів українського визволення в роках 1917—1921 і по сьогодні (це було в березні року 1929), знаю багатьох з них ще змалку. І мушу признатися, що С. Петлюра в свій час мало чим вирізнявся з ряду інших. Він не випихався. Здавалося, що багато було тоді вищих від нього на цілу голову. Я ним не захоплювався. Не беріть мені це за зле. Я бачу і розумію, що для Вас він все, але ми, що бачили більше на українській ниві, на такий піетет до нього неспроможні були навіть і в часи його чинности за української революції. Але ніхто з нас не сподівався й не ждав, що він виявить таку присутність духа й твердість в найкритичніші хвилини, коли ніхто нічого не міг вже зробити. От оце його потім і піднесло. Ми, старші, знали Грушевського. Це був некоронований гетьман України, вищий на дві голові за всіх нас. Потім пізнали в 1917 році і Винниченка рядом з ним. Але доля не виправдала тих надій, що ми на їх покладали. Провід перейшов до Симона Васильовича. І на нього я особисто став дивитися і тепер дивлюся як на українського Гарибальді. Року 1921 я згодився поїхати з дорученням від певних ґруп українського громадянства до Василя Вишиваного

тільки після згоди Симона Васильовича, а без цього я відмовлявся. Я вважав і вважаю по совісті, що він своїм чином виборов і заслужив собі найвище моральне право репрезентувати зверхність нашого українського визвольного руху".

Товариш С. Петлюри по партійній приналежності, потім премьєр У. Н. Р., І. Мазепа, отже досить близький і довголітній співробітник С. Петлюри, що мав нагоду приглянутися і пізнати його як найближче з усіх боків, згадуючи про С. Петлюру ще з року 1906, теж підкреслює хоч і діяльну, але, порівнюючи з іншими товаришами с.-деками, все-ж скромну ролю С. Петлюри в ті часи. З їх теж „нікому на думку не спадало, що Петлюра випередить їх всіх своєю політичною карєрою". І, запитуючі й собі, як і багато питають про Петлюру, де-ж секрет того, що С. Петлюра висунувся на провідника революції на Україні, відповідає: „На мою думку, головний секрет цього полягає в тому, що Петлюра був надзвичайно енерґійний, відданий ідеї ентузіяст з великою вірою в українську справу...

„В умовах української революції Петлюра виявив цінні риси характеру: він умів захоплювати своїм запалом других, умів вести за собою маси, кликати їх до тяжкої боротьби й жертв. Тому імя Петлюри дуже швидко стало відоме по всіх закутках України, як символ борця сміливого і відданого. Петлюра був добрий промовець. Свій революційно-національний запал він умів передавати другим. Особливо він умів впливати на козаків, чим пояснюється його велика популярність в армії.*) Постійно перебуваючи з армією, він сам піддавався впливові тих настроїв та інтересів, якими жило наше військо. До вирішення складних політичних питань він завжди підходив з погляду інтересів армії. Армія й її настрої та потреби були для нього рішаючим чинником при наміченні пляну боротьби в найрізноманітніших умовах. Він був весь захоплений збройною боротьбою з противником, зменшуючи навіть свою увагу до справ загально-політичних, що їх приносило життя. С. Петлюра був не тим провідником і вождем, що сміливо й хоробро становить проблєми тільки на папері, проповідує „революцію" або „диктатуру" тільки з затишного кабінету та „у мріях скликає числені полки, що за край свій повстати охочі". С, Петлюра був дійсним вождем. Він з відвагою й „дерзанням" думки зєднував щей моральну відвагу. Він не кидав поля бою, поки ще йшла боротьба, не ховався за чужі спини, а, в разі потреби, собою давав приклад іншим".

---

*) Очевидно не лише на козаків, а і на ґенералів. Доводилося часто чути про нього від тих, що охоче були на українській службі, хоч і говорили ще по-російському: „Петлюра чародѣй русских генералов". Ім Петлюра імпонував, і після побачень та балачки з ним з їхньої зденаціоналізованої чи зовсім чужої Україні души звалювався тягар свідомости, що вони „измѣнники русскому дѣлу". І вони совісно служили вже потім українському.

П. Б.

„Він не „стомлювався“ боротьбою за українську державність і від неї ні на хвилину не відходив“.

Що можна влучнішого додати до цих слів І. Мазепи, до цієї обєктивної оцінки С. Петлюри відомим українським громадсько-політичним і державним діячем українського визволення, діячем, що реально підходив і мав змогу зблизька дивитися і на події і на людей, і що пієтету найвищого та безкритичности до С. Петлюри не мав, а іноді то і розходився з ним в поглядах на ситуацію, в оцінці її, — особливо пізніш.

З цих слів Мазепи видно, що любив Небіжчик свою армію і дорожив нею. Любила безкритично й самовідданно і українська Армія свого Головного Отамана. І дійсно для неї він був „все“, як то влучно підмітив і далекий від Армії Евген Харлампович Чикаленко. Таке безкритичне, майже сліпе захоплення С. Петлюрою у козаків української Армії й в більшості молодшої старшини, що стояла далеко від політично-державного і військового проводу, часом викликає здивовання, усмішку, іноді і подратовання у де-кого з представників української політики і війська, що такого захоплення С. Петлюрою не поділяли. Ну нехай вже козаки, але як можна було, мовляв, інтелігентним все-ж таки людям так не думати, а тільки вірити йому, а особливо вже пізніше, коли кожен наявно побачив, що і політика скрахувала і зброя не перемогла під проводом С. Петлюри, що він, мовляв, і не військовий і політика його „кустарна”. Така безкритичність і пієтет до С. Петлюри є, мовляв, не аби-яким загрозливим симптомом нашої слабости і на майбутнє.

Приходиться щиросердечно признатися, що такі несподіванні закиди, що мали-б ніби присоромити за віру і любов до Головного Отамана, як що і не викликали спротиву та заперечень, то тільки з мотивів такту, але не узнання їм рації. І ніколи вони не збуджували почуття винуватости за свою безкритичність і віру та пієтет до Головного Отамана. Відчувалося це і на самому собі і на багатьох інших побратимах по спільній долі, скромній чинности і ще скромнішій відповідальності в українському визвольному збройному рухові. А що до його невійськовости й „кустарности“ його політики, то кожен знав, та й він сам з тим не крився, що ані високих шкіл военних, ані наук політичних він не кінчав. Не знали ті, що йшли за ним без вагань на його поклик в той час, чи є в нас люде свої українські, що науку таких шкіл посідали-б та в цьому напрямку працювали. Пізніше відно стало, що і українці не були на їх бідні, але чомусь в тих часах їх не бачили, не помічали, життя й українська потреба в них тоді все-ж їх не висунули наперед, або вони самі не хотіли випихатися на чоло в ту добу, а охоче відступали і військовий і політичний провід С. Петлюрі, бо в ті часи непевні і тяжкі його „присутність духа й твердість” та його готовність до відповідальности імпонували їм більше, ніж їхні власні знання й досвід.

Тому то Петлюру тільки й видно було, про Петлюру тільки

її мови було. А брак йому офіційних кваліфікацій не брали за зле, бо ж і сама маса, що йшла за ним і та молодша старшина українська хіба вона була так кваліфікована й так вишколена, щоби могла бути певною й спокійною за свій хист і досвід будувати свою реґулярну армію, свою молоду Державу?! Відчували, що перш за все самим дуже й дуже багато де-чого до того бракує. Як могли в такім разі вичитувати своєму Отаманові брак відповідних дипломів та титулів? Ми всі були, висловлюючись пізнішим терміном українським, „самосвятами" від Отамана й козака до митрополита-українця, бо як би все чекали на кваліфікації, на канонічне „рукоположення" від чужих, хоч би й світово знаних „благодатей", то Україна не мала-би своїх 1917-21 років зовсім. Треба було робити, бо час того вимагав, треба було братись, і хоч розум підказував свою в тому некомпетентність, але і совість не дозволяла сидіти без діла й почину. Так мусіло бути. Не для вагань був то час. Треба було йти за Отаманом та його слухати. Тим з більшою радістю і захопленням це робили, бо Отаман був, було кому вести. А це в визвольній масовій боротьбі вже не мало.

Але чому-ж все таки так любили в Армії Головного Отамана? А я знаю!?, доводиться на це так ніби наївно, бо інакше не змога, відповісти. Виростаючи, це наймолодше покоління українське, що із-за свого віку могло тільки збройно брати участь в роках 1917-21, чуло і про Грушевського, вчилося з його історії, по ній ближче й ґрунтовніш, так би мовити усвідомленіш ніж після Кобзаря, Кащенка й Аркаса пізнавало Україну, пізнало потім і Винниченка і багатьох ще інших, але чомусь тягло це покоління завше тільки до Петлюри, до нього несвідомо, інстинктовно воно горнулося, йому вірило. Воно так хотіло Української Держави, йому так імпонувало й підносило в його очах ідею державности вже саме існування свого уряду, парламентів українських, що все було й у нас так, як і у всім світі, у великих держав, що з радости від цієї свідомости хотілося зробитися найнепомітнішим, найскромнішим, але найслухянішим, найвідданішим, найзапопадливішим трудеником у полі, на війні коло гарматнього колеса, кулемету, коня свого, чи в чоті козаків, одним словом на своїм маленькім місці.

Свідомість, що й Україна має свій Уряд, свою Армію, що на чолі її є знаний скрізь в товщах мас народніх Вождь Армії, викликала якісь вдячні й гарячі, аж пекучі, але й досі ще й самім незрозумілі і після найсуворішої аналізи та самокритики сльози радости. Може цьому винувата та наша доба, особливо 1917-19 років, що так легко і у поважних вже віком українців викликала цей любовний екстаз до України, її державности, а може наш юнацький вік тодішній, що прагнув той екстаз доби конкретизувати на провідниках.

Пригадується такий випадок, що принесли газети аж до Харькова. До Київа, по упадкові Гетьманату 14 грудня року

1918, вступало військо Директорії. Багато людей радісно вітає його. Нараз зайшовся плачем і на сніг просто на вулицю опускається, бо самі ноги підгинаються, старий дідусь, дуже вбого одягнутий. Спочатку всім було не до нього, радісно на військо дивилися, але коли військо пройшло й обступили дідуся та розпитали його в чому річ, то він довго ще хлипав, як втішена мала дитина, не в силі вимовити й слова, а потім нарешті з гріхом пополам пояснив, що це він „так... з радости, що... що знову побачив .. на старість своє українське військо...“

Хто пояснить коротко і всім зрозуміло, чого це цей дідусь плакав на старість, чому він любив так своє військо і певно що і того Головного Отамана, що воно тоді за ним пішло й з його іменем вступало до звільненого Києва?! І хто цього дідуся українського за цю безкритичну любов, за цей радісно-плаксивий ентузіязм осудить?! Що-ж тоді вимагати було критицизму й сумнівів від тих непоправних ентузіястів, що їх такими ще робить молодість і випливаюча з неї бадьора надія спричинитися всім своїм життям і силами до величі й слави того, чого дідусь все життя може й безнадійно чекав, та дочекався тільки на схилі віку?

Хай це скаже, розбере й осудить чи схвалить знавець української душі народньої, масової психольогії, український Ле-Бон. Тут же лише пригадується й констатується цей факт, щоби на пошану Небіжчика С. Петлюри сказати, як ставилася, як цінила й розуміла його ця, за його життя наймолодша, а тепер вже середня, українська ґенерація в своїй переважаючій більшості. Коли і були критичні голоси серед військових до С. Петлюри, яко Головного Отамана, або кпини чи зневажливі жарти, то вони в той час далі деяких штабів, або найменших довірочних ґрупок, з симпатіями спеціяльними, іншими, ніж за які кликав на боротьбу С. Петлюра, не йшли, не відважувалися, бо відчували й знали, що в полі козак і молодший старшина їх не лише не підтримають, але висміють, а то і вороже-гнівно, грізно станутъ проти спроб сплямувати улюбленого свого єдиного Отамана, проти всяких замахів на його недосяжний авторитет, хоч би тільки й словесних—жартовливих. І це було не лише у козаків і молодших старшин, отже у молодшої ґенерації однієї лише стати.

Це було і в другої половини того молодшого покоління — у паночок, у пань, що чи то були в державних і армійських установах, чи то лишалися дома з певними дорученнями, чи просто в духовім звязку й симпатіями до національної Армії української. Пригадується оповідання однієї з таких українок, що так „просто молилася на Петлюру“. При випадковій зустрічі на вулиці вона так вдивлялася в нього, забувши за все оточення, що її чоловік жартома потім казав, що він сподівався, що вона перехреститься при цьому.

Не дивно тому, що С. Петлюра був кумиром молодшої ґе-

нерації. Можливо, тут діяв закон той ще з старого завіту, що не було, не бувало пророків у своїй Вітчині. Тепер цей закон можна-б перефразувати так, що не було і нема пророка в своїм поколінні. Масарик авторитет і провід для Бенеша, від якого старший на 40 років, а не для Крамаржа. Пілсудський безапеляційний авторитет для своїх полковників і нижче, але не для Галєра, Довбор-Мусницького, ген. Шептицького і Дмовського Романа. А не так давно принесли газети світлину вождя катальонців, полковника Массіа, що має вже 74 роки. На цій же світлині збоку видно заступника Массіа, якому на вигляд не більше, як 30—35 років. Чому? Хиба Катальонія така бідна на діячів свого визволення з поважнішим стажем і віком, що тільки такий юнак може заступати її вождя. Це зрозуміло. Бо у цих юнаків є піетет до старого борця Массіа, є віра до нього і послух йому. А у одноліток Масіа до нього напевно що найменше лояльність, коли не смішок чи злобна іронія, мовляв, „невгасимий революціонер на старість“, як то жартувало російське „Возрожденіе“ в Парижі. Але це глузування з Массіа і його діла зрозуміле не лише з шпальт російської газети „Возрожденіе“ (бо „Катальонія це-ж іспанська Україна“), а і з боку катальонських еволюціонистів та взагалі елементів обережних, поміркованих.

Не мається зовсім на увазі тут цим підкреслити, що всі повищі особи українські, які писали або щось казали про С. Петлюру, до нього теж так становилися з застереженням, а лише молодь з піететом. Ні! Тут тільки є весь час намагання пояснити і другим і самим собі нарешті уяснити та зрозуміти, чому у молоді незалежно від рангів і становища той піетет був і залишився і залишиться як найліпші спогади, тоді як у його ближчих співробітників у державно-політичній справі, у його одноліток чи старших за нього до нього були лише такт, лояльність, стриманість і що найбільше — повага.

Було однак в свій час досить українських діячів — і самостійників-державників,—що не схвалювали його проводу і то досить категорично та рішуче. Можливо, що ними в данім разі керували тільки совісно по свойому зрозумілі шукання правди, істини для добра все того-ж таки українського народу. Не бракувало і осіб, що не цуралися і ганьбу кидати на його імя. Але по смерти його ці ганьбителі змовкли, крім червоних, що тут в рахубу не береться, бо вже про них сказано було вище.

Микита Шаповал, що заслуги його на полі українського шкільництва, особливо високого, на еміграції ввійдуть до історії української як здобуток для всього народу українського, він, що завжди найбільше і по свойому темпераментові найпристрасніш закидав ніби помилок політичних С. Петлюрі, 29 травня року 1926, на жалібній Академії в Празі звертався обурено і щиросхвильовано з докіром і ніби закликом до помсти за С. Пе-

тлюру до дуже численних українських вояків на Академії в ролі студентів в той час: „Вояки! вашого Отамана підступно забито!“

На нашу особисту думку, найбільш суттьову, найближчу до розгадки С. Петлюри і як особи і як історичного явища своєї доби, оцінку дав неперевищений теоретик українського націоналізму Дмитро Донцов в книжці VII—VIII Літературно-Наукового Вісника за рік 1926 „Д. Д. Симон Петлюра“. Д. Донцов ніколи не похваляв практичної політики концепції У.Н.Р. і С. Петлюри, яко її чільного репрезентанта. Він скоріш докоряв їй за диспропорції з боку погляду абсолютних вимог націоналізму українського. І тому, хто не читає його творів, або туго й поверхово чи однобоко розуміє їх, характеристика Донцова видається нешануючою памяти Симона Петлюри, бо в ній немає зовнішніх крикливих ознак панеґірику, але своїм глибоко аналітичним змістом, з урахуванням всієї тяжкої спадщини віків минулих, ця стаття є найбільшою пошаною до траґічної долі С. Петлюри, як зявища української національної дійсности, невиспілої ще до того часу, коли йому судилося чинити. Д. Донцов підкреслює особливо наступне: „С. Петлюра — провідник української нації, що допіру в роках 1917—21 народилася. Він о цілу голову переріс своїх співпрацьовників. При всіх своїх хибах він фанатично був привязаний тільки до справи. Цей фанатизм уділявся її масі, яка створила з нього свого героя, а з його імени — леґенду. Він створив армію. Робив, очевидно, багато і помилок. Лиш не там вони лежать, де їх звичайно бачуть. В серці своїм Петлюра лишався вірнішим своїй ідеї, ані-ж маса крикунів, що лляли помиї на його память. Помилки свої робив під примусом обставин і своєї великої ідеї ніколи не поневіряв. Його чин був одним з етапів, якими іде нація не вділ, лише вгору, не назад, а вперед, і на її кривавій дорозі її вже ніщо не стримає“.

Загальний образ С. Петлюри у Донцова — образ звичайної людини, що мусіла робити працю, що під силу лише титанам, і робила. Зробила багато та не докінчила, бо обставини були тому противні.

Тим то й любили С. Петлюру, що він був не всемогущим, не всесильним, титанично-далеким, недосяжним в своїй великості, але всім так людяно-близьким. І без цього його-б шанували, боготворили, але не любили.

Численні представники українського націоналізму, як практично-політичного угруповання, теж склали вінець пошани на могилу Небіжчика. Один з них, український поет О. Бабій, взявши за мотто індуську приказку: „Нема нічого більше неморального, як брехня над свіжою могилою“, каже: „Не будемо скривати правди: особа Петлюри була зненавиджена в Галичині“ за те, що він не міг подолати дужчих за себе і за цілий рух український фатальних, непереможно-тяжких обєктивних обставин. Далі Бабій робить глибоко-шляхетну спробу глянути історичній правді у вічі й обєктивно та безпристрасно оцінити діяльність

С. Петлюри. І після всіх помилок С. Петлюри на погляд Бабія ця його оцінка випала все-ж на пошану для С. Петлюри від усього цілого українського народу.

Так само і Володимир Мартинець становить в найбільшу заслугу С. Петлюрі перш за все його „послідовну й неуступчиву боротьбу з москалями, нашими відвічними й найнебезпечнішими ворогами, і то боротьбу за самостійність Української Нації. Цього моменту у нас (в Галичині П. Б.) не доцінювано і не доцінюють мимо його першорядної ваги у боротьбі за наше відродження".

Признання цих двох авторів на сторінках „Студенського Вісника" за рік 1926 є особливо цінними для завершення оцінки Небіжчика С. Петлюри, яко провідника українського визволення. Їх статті, написані з глибоким знанням стану української справи на всіх українських землях і до і після року 1917, дуже правдиві, а те, що обидва автори походять з Галичині і належать до молодшого, тепер вже середнього покоління, надає їм міродайного значіння для розуміння постати і чину С. Петлюри на майбутнє.

І ідеольоґ українських націоналістів Дм. Андрієвський слушно запитує: „коли-б в цю добу нашої історії серед Директорії не було Симона Петлюри, що сталося-би з нашою державною ідеєю?" І відповідає „Годі сказати!" А після нього „ми можемо сміливо дивитися в будуччину".

Вся галицька преса після смерти С. Петлюри і особливо підчас судового процесу в Парижі, не так над убійником, як над особою С. Петлюри і над очолюваним через нього українським визвольним рухом, дала докази свого цілковитого зрозуміння доброї волі у Небіжчика подолати тяжкі обставини для всього українського народу і цілковитої для нього неможливости цього.

Однак найкорочче, найглибше й найсердечніше, а тим і найправдивіше, висловив справжній стан річей за галичан в стосунку до С. Петлюри, як за життя його, так і до Нібіжчика вже, відомий український терорист-революціонер Мирослав Січинський, що проїздом з Америки до Европи і на Велику Україну спинився був і на Чехах. В Подєбрадах, в осени року 1926, перед численою авдиторією студентів і професорів Української Господарчої Академії, на запитання з публіки: „А як ставляться до С. Петлюри в Америці"?, він щиро й без надуми відповів: „У нас люде кажуть, що Петрушевичеві ми віддаємо гроші, а Петлюрі любов". Це тим правдивіше, що сказано галичанином революціонером, щей терористом, що мав перед 20 роками згинути смертю за долю Галичини, сказано ним теж від імени галичан еміґрантів, що як еміґранти в першім поколінні завжди і скрізь у всіх народів найболючіше відчувають кривди свого старого ще краю без огляду на те, що він їх змусив вимандрувати з нього, і, саме через це, сказано це по договорі року 1920. Крім того сам Січинський мав на той час за чичероне, так би мовити, по Чехах українських М. Шаповала і його однодумців.

Очевидно ця любов у галичан до С. Петлюри була завжди і велика. Тим то вона й перейшла у велику ненависть до нього в Краю, як каже Бабій, у свою протилежність, бо перед цим була велика любов.

Отже з цього всього видно, що всі українці на еміграції і в Краю, по цей бік греблі, що за життя С. Петлюри до нього різно ставилися — од прихильности аж до ненависти — над його могилою передчасною всі разом схилили свої голови й помянули незлим, щиро-сердечним добрим словом, всі в ньому без сорому визнали Вождя цілої Української Нації в боротьбі за державну незалежність, всі усвідомили, що підступний ворог, стріляючи в нього і убивши його, стріляв у спільну всьому українському народові ідею своєї незалежної державности, стріляв у їхні відвічні й найкращі мрії, стріляв у них самих.

І самою смертю своєю С. Петлюра таким чином ще більше освятив і зєднав чуйність українських борців навколо тієї ідеї, якій він служив і за яку впав, надав їй своєю смертю мученика тієї невмирущої сили для Української Нації, як Христос своєю смертю і тільки нею надав сили християнству для всього людства.

А на Україні під гнітом Москви, коли раніш боролись і вмірали в надії, що Петлюра помстить всі її кривди, то тепер ще з більшою самопосвятою йдуть за неї на страту, щоби мученицьки наслідувати його, як символ підступством розіпятої України. І так складаються й ростуть глухі, глибокі українські катакомби мучеників, які, як і християнські катакомби, приведуть до перемоги того вірую, за яке вони виповнюються офірами, — до воскресення Української незалежної Держави. Бо „воскресають лише там, де є могили“, каже Ф. Ніцше. А українських могил і на Україні і на чужині аж досить!

Чи сам С. Петлюра при всій своїй скромності навіть і в ролі Голови Держави Української був свідомий своєї ролі, її епохальности, історичности?! З того, що він сам про себе каже, видно що так. Мазепа наводить промову С. Петлюри на політичній нараді в Староконстантинові 26 листопаду року 1919: „...В тому тяжкому стані, в якому перебуває українська армія в цю хвилину, може декому в серце закрадається думка, — чи не пора, мовляв, нам сказати: „не тратьте, куме, сили, пускайтеся на дно“. Немає більшої помилки, коли-б хто з нас так думав. Чи ми своєю боротьбою здобули для України що небудь?! Так, наша боротьба в історії українського народу буде записана золотими буквами. Ми виступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна! Ніхто не хотів її визнати, яко самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдино боротьбою, упертою й безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе й бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність. Ті, що легковажили наш рух, тепер побачили, що ми така сила, якої не можна не брати на увагу. Самі російські большевики сло-

вами Лєнина заявляють, що тільки через боротьбу з Україною большевизм не дійшов до Західньої Европи. Признаймось без гордощів і без зайвої скромности, що за час двохлітньої нашої боротьби ми створили українську націю, яка й надалі активно боротиметься за свої права, за право самостійно, ні від кого незалежно порядкувати на своїй землі".

Отже та свідомість, що боротьбою армії української створена українська нація, виведена на люде, в світ, у Петлюри була. Тільки він не приписує монопольно це собі одному, лише цілому рухові тодішньому: армії і всій тодішній українській державній системі і, так би мовити, машині, хоч він і був на чолі того всього. С. Петлюра був свідомий цього в осени ще року 1919. Д. Донцов підтвердив це по смерті в році 1926, визнавши С. Петлюру за Вождя пробудженної Нації Української. Але С. Петлюра був свідомий, що для вільного розвитку пробудженної Української Нації потрібні і відповідні форми, що ґарантували-б їй свою силу і волю, отже своя хата, своя незалежна і тільки незалежна Держава. Багато вже було пролито за неї своєї крови й чужої. С. Петлюра пролитої крови не легковажив, але свідомий був і ту свідомість защіплював другим, що тільки кров і кров є відповідною, повноцінною валютою нації за свою волю, незалежну державу. Це неминучість, щоби нація далі жила. Тому С. Петлюра готовий був на найбільші, найтяжчі жертви для осягнення конечного ідеалу. Він не хотів спинятися і не спинявся на проміжніх до нього цілях меншого значіння, осягнення яких було можливо за меншу ціну крови. Він казав: „Ідеал державности української не може бути втиснутий у вузькі межі федерації, конфедерації, тим більше автономії ні з Росією, ні з ким би то не було. Всі ці форми „братнього" співжиття ми на протязі нашої історії добре на собі зазнали і відчули, переконавшися в деструктивно-деморалізуючому впливові їх на наш народ" (Доц. Б. Лисянський „Гуртуймося", ч. VII року 1931).

Тому то, шануючи його волю і заповіти, Наступник Небіжчика і Уряд УНР. підкреслюють саме цей бік своїх змагань за українську державність, коли подають до загального відома, що „Уряд дасть звіт на українській землі, куди поверне з тим прапором, що й вийшов, відкидаючи всякі орієнтації,союзи та умови, що яким будь способом могли-б обмежувати повну зовнішню незалежність Української Держави". (17 квітня року 1927, „Табор" ч. 3). Незадовго перед своєю смертю в день 22.I року 1926 С. Петлюра склав „Памяті поляглих за державність" свою шану, що є для нас всіх, живих, його передсмертним Заповітом. В ньому він радить всім живим як найбільшу пошану до поляглих за українську державність,—це вірність тим ідеям, за які складали голови в роках 1917 — 21 і за які він упав сам — це ідея незалежної Української Держави. Шлях до неї тільки боротьба, кров, офіри, саможертва, а не слова. Але боротьба не врозздріб, не по-одинці, тільки разом, гуртом. Небіжчик це ро-

зумів більше як хто і завжди підкреслював, що „лише організовані перемагають“.

Тому гуртуймося й організуймося! Тим максимально вшановуватимемо його память. А вона, як видно було з усього попереднього, всім українським самостійникам дорога, де-б вони не були і які-б не були їх ідеали соціяльні. Всі по смерти С. Петлюри вшанували його і визнали свої помилки перед ним і відпустили йому невільні помилки його перед Україною, залишивши їх на суд прийдешнього. Що гуртуватися треба і для чого, це не викликає заперечень, бо всякий вже усвідомив, що боротьба буде завзята, велика, тяжка. На Україні, ограбованій, обеззброєній окупантом, без своїх власних сучасних технічних засобів боротьби, в які тепер так шаленно наввипередки озброюється безупинно весь світ, зіткнеться в той час безліч інтересів Україні чужих, дужих, хижих, безсердечно-безоглядних, і, в залежності від нашої власної сили чи безсилля в той час, може і фатальних своїми наслідками для українського народу і то дуже надовго.

Про це признаються вже зараз в пресі, як по той бік греблі, так і тут в Европі навіть чужинці, і то Україні, якій би то не було, неприхильні (Роман Дмовський—Gazeta Warszawska, від ч.ч.: 232 до 244 року 1930—Серпень). Україні будуть потрібні легіони борців, загоді підготовлених, обєднаних, спаяних взаємним довіррям. І чим їх буде більше і буде своєчасно, тим Урядові У.Н.Р. лекше виконати повиций Заповіт Небіжчика і свої власні щорічні приречення в день його смерти на пошану його памяти і чину. Тим ближче ставатиме українське визволення, тим певніша своя незалежна Держава.

Але натуральне запитання — навколо кого і чого ж гуртуватися?! Ми особисто закликаємо з цих рядків тих, кому вони найбільше до серця, гуртуватися навколо тої ідеольогічної й репрезентативної спадщини по Небіжчикові, континуючу преємственість якої від українських парляментів — Центральної Ради і Трудового Конґресу — знайшли за можливе і потрібне підкреслити чільні представники найактивніших ґруп українського громадянства на еміґрації зараз же по смерті Небіжчика (Прага в ЧСР року 1926). Моральна цінність цієї спадщини по Небіжчикові, як своєї української державної традиції, як збережений результат спільних однодушно-дружніх і згідних зусиль цілого українського державно-політичного проводу з років 1917—19, серед українських мас народніх на Україні, завдяки її незломности і витрівалости в боротьбі за вихідний ідеал нації, тепер, по процесі СВУ та СУМ‘у, вже безсумнівна і для найбільших скептиків українських.

Правда, ми наперед свідомі, що сьогодні це викличе в багатьох українських еміґрантів і не еміґрантів що найменше усмішку, можливо, що і не скрізь вибачливу, а у декого навіть і здивовання, може і обурення. Та цим всім не зраджуємося і на

своїй пропозиції, кому вона незрозуміла ще, не настоюємо. Знаємо-ж бо особисто не мало прикладів, коли чесні старшини, патріоти українські, оті ентузіясти С. Петлюри з років 1917—19, вшанувавши память Небіжчика по його смерті, сказали, що „одному лише Петлюрі ми вірили в Українському рухові, за ним пішли, хоч то часом і тяжко пізніше ставало. Далі не віримо нікому". З точки погляду їх особистих розумовань і настроїв це зрозуміло, але для дальнішої боротьби за Українську державність це фатально-трагічно. Однак кожен собі вже певно сьогодні усвідомив, що по-одинці українська еміграція атомізується, розпорошується й обезсилюється та робить гірше самій собі, своєму існуванню навіть, не кажучи вже про змагання з окупантом, яких ніхто в душі навіть на одинці не зрікається ще. Тому ми настоюємо в пятиріччя смерти С. Петлюри на абсолютній потребі організуватися, гуртуватися, хоч би і в найменші гуртки з тими чи іншими різними буденними цілями, але скерованими до однієї великої спільної всім — Української Незалежної Держави. Прийде час і все це без перешкод зіллється в одну армію в чинних змаганнях за Заповіти всіма шанованого Небіжчика, Вождя нації по нескінченому ще шляху до Української незалежної Держави, забувши за хвилеві, прикрі спільні манівці і перехресні стежки до неї, не з злої волі, тільки з примусу долі.

Можливі скептичні зауваження, що вжеж були оті спроби над свіжою могилою, але спроби практично невдалі, що зробили вже дальніші, нові, чи повторення старих спроб ще більш неможливими. Не задивляємося так безпросвітно на нові почини, готові визнати слушність всім арґументам від песимизму, що проти волі і віри приносить кожен день еміґранського життя, готові вислухати всі доводи абсурдальности нашого заклику, але бачимо, що це конечно неминуче, це імператив, коли ми ще продовжуємо себе і надалі мислити як антитезу червоного зараз, а взагалі як антитезу, полярність московського світу на Україні. А щоби таким, нехай відносним, монолітом, але полярно-антагоністичним проти Москви, проти її „колективного, зараз державно-опанцерованого, — рила" почувати нам себе, протиставлятися йому, то для цього потрібно що хочете, лише не роздріб, не самопас, а головне — не загальна, гуртова оспалість, вялість, байдужість, а то і повна резиґнація чи прострація там, де ще роздробу немає, де ще організація по інерції існує, тільки втрачає душу, жвавість, продуктивність.

Визнаємо, що самим ентузіязмом в злиденних буднях еміґранських організація не може довго жити й випромінюватися що дня радісною творчістю, помітними ефектами. Але коли сідати на дно, як то застерігав ще року 1919 в найтяжчу хвилю С. Петлюра, не хочеться, не хочеться скоритися напасникові, то доведеться не гнатися й не шукати недосяжного для нас—радощів життя по-за нашою вільною Батьківщиною, тільки з запеклою затятістю

проти ворога погодитися з тим, що ми вже приречена офіра за волю України, і не забувати, щоб ця офіра наша ворогові найдорокше, найдошкульніш коштувала. Коли з цією невеселою думкою звикнутися, то можна буде жити й до змагань підготовитися без радісного ентузіязму. Йому на зміну прийде не менш грізний і небезпечний для ворога, а Україні та нам на чужині теж пожиточний наш похмурий ентузіязм неминучого.

Може де-хто, охочий організованість мислити лише в площині обовязково єдиного загального фронту, додасть розчаровано, що взагалі такий фронт неможливий ніде, не лише у нас, а й скрізь у світі, що український гурт мало матиме сьогодні спільних точок дотику, не бренітимуть спільно, дружньо всі струни, бо багато вже є безнадійно-непоправно урваних. Нехай і так. Мало коли дійсно була настроєна гаразд українська бандура. Хіба що тільки в перших днях березневої революції, але-ж коаліції були, були загальні єдині устремління, пориви. Якось то український Марко все таки грав. Не виключено то при добрій волі і сьогодні. Ходить зрештою не про нівелюючий унісон, лише про свідому, ще раз передуману, але може навіть поки що не прилюдно налагоджену гармонію відмінностей в українському визвольному рухові, які-б і при взаємопоборюванні, коли вже без нього не обійтися з міркувань власного розвитку й посилення чи то ріжного розуміння чинности інших для гідности української нації, не упускали все-ж з уваги ті здобутки і можливості кожного з них, що в майбутнім улекшать спільний український синтез, який з найповнішою гарантією унешкідливив-би неминучі намагання всіх можливих, числених, відомих вже і ще непередбачених зловорожостей української необмеженої волі.

Отже в пяту річницю смерти Того, Хто за життя й чинности під своїм проводом зєднав найбільше, за що Його й шануємо, слід всім передумати ще раз і вже назавжди власні можливості згуртуватися без Нього тільки навколо Його Заповіту, що є зрештою не Його особистою вигадкою чи примхою, лише конкретизацією застрашаючої дійсности на Україні, згуртуватися на цей час хоч-би — до чину і по ріжних осередках.

Розглянули попереду, як цінила С. Петлюру недалека ще минулість українська і чужа, та сучасність. А як поставиться до Нього історія, майбутність українська?! Яким Він ввійде до неї?! Дозволимо собі без довгих міркувань висловити певність, слідом за українською поеткою, що буде так, як вона каже, звернувшись до незабутньої могили Головного Отамана на чужині:

„Міліонами грудей
Ще зітхне Україна Твоя
І зітханням тим, знаю я, буде
Єдине Твоє лиш імя“.

Певности до таких сподівань додає анальогія долі й чину С. Петлюри з долею й чином П. Орлика—гетьмана еміґранта.

Мало знаємо ще на підставі перевірених документальних історичних матеріялів його добу. Але на підставі того, що віднайшлося, гетьман Пилип Орлик зєднує собі якісь чи не найтепліші симпатії сучасности української. Він стає уосібленням якогось найбільшого, просто надлюдського уболівання цього гетьмана-вигнанця над долею України й її народу. Це вершок шляхетної любови до змученої Вітчини й незломної непримиримости до Москви. Де-хто вважає, що в Орликові клекотіла та напружена мука за Україну в квадраті тому, що він був нащадком високо-патріотичної еміґрації чеської по Білій горі року 1620 на Україну, а сам він—еміґрант по Полтаві року 1709 з України, поставлений за свої заслуги і властивості вдачі на чолі проводу тодішньої боротьби за українську державну незалежність. Але і цей гетьман в щирім переконанні, що робить для добра українського народу, ходив на Київ в роках 1710 та 1711. Обидва рази не дійшов, бо татари, як його союзники, кожного разу дбали і таки забрали обидва рази з України величезний ясир. Певно в той час не зовсім добрим словом згадували його люде на Україні. Однак історія не висуває цього на перше місце, згадуючи за Орлика. Осталася лише згадка про те, що він двічі пробував подолати московського колоса, що тоді так брутально наступив на Україну вперше. За це Орликові ми тепер віддаємо свої найсердечніші почування вдячности й розуміння та пожаління його за його прикру тяжку долю на чужині. І щоб збільшити наш подив до нього, рівняємо його до великого італійського еміґранта Данте, що на чужині перейшов через всі пекельні муки своєї „Божественної Комедії“ та не забув за свою Вітчину і не зрадив її.

Так буде і з С. Петлюрою. Всі невольні помилки Його, вся неспроможність їх усунути в обличчу непереможних обєктивних обставин, підуть в безвість історії, все пірне безслідно в хвилях Лети забуття. Залишиться самий тільки рожевий, безупинний, нестримний гін до волі. Й в серцях та памяті цілого великого Українського Народу по всіх закутках широкої Української землі залишиться для свого Отамана-Мученика одно-едине, велике, глибокей сердечне почуття на всі часи: „Петлюрі любов!“

РОЗДІЛ II.

О. П.

Техніка сучасних маршів.

Розвиток повітрової зброї та масовий вжиток її вносять весь час зміни у всі ділянки стратегії й тактики. Виникло багато проблем, вирішенню яких надається головне значіння. Одною з них є питання підводу суходольної сили до ворога та організація першого зустрічного бою. Це питання обіймає цілий період—від вимаршу частин з місць сталого розташування і до менту вступу в сферу ворожого піхотного вогню.

З ментом оголошення війни ворог кине частину своїх бомбометних ескадриль на особливо приваблюючі його цілі, якими будуть: великі міста, центральні залізничі вузли, головні промислові райони і т.д.; другу-ж і очевидно більшу частину він задержить в сфері свого оперативного проміня з основним завданням перешкодити противнику виконати плян розгорнення та концентрації суходольних сил.

Оперативний промінь ворожих денних та нічних бомбометних ескадриль (рахуючи дальність лету при повному запасі палива та баласту в 1000 клм.) буде виносити до 500 км. від повітрових гаванів. Вже по такому розрахунку, прикладом для України при погрозі з півночи, більшість міст постою війська буде лежати в проміні оперативних можливостей ворожої повітрової зброї. В цьому досліді ми не будемо обговорювати питання захисту окремих обєктів терену, що наразі виходить з границь даної теми, а почасти і було вже обговорено*); отож тут ми звернемо увагу виключно на техніку підвозу суходольних сил до бойової смуги.

Цей період, від вимаршу частин з місць сталого постою до менту вступу в сферу піхотного вогню, який сучасні теоретики поділюють на окремі фази, все ще перебуває в стадії дослідження, але на підставі певних даних мається вже можливість накреслити загальну схему, окремі періоди якої означимо такими термінами:

I. Ешелонний марш — залізничний рух від гарнізон. місць до пунктів висадки.

II. Глибокий марш — від менту висадки до сфери дальнього артилерійськ. обстрілу.

III. Марш наближення — в сфері дальнього артил. обстрілу до сфери дійсного артил. вогню.

IV. Бойовий марш — в сфері дійсного артил. вогню до сфери піхотного вогню.

В цьому досліді розглянемо три перші періоди, а четвертий

---

*) „Табор" ч. 10 „Аналіз фантазії".

лише в тих його загальних рисах, що торкаються властивої техніки маршу і не переходять в галузю чистої тактики, окремі питання якої потребують спеціяльних студій.

* * *

I. Ешелонний марш. Тих картин, які спостерігано за часів Великої війни, коли повільно, безконечними валками тяглися військові ешелони до кордонів — таких картин в майбутньому ми, очевидно, вже не побачимо. Ціла площа терену, промінем в 300—400 км. від ворожого кордону, буде лежати під кожнохвилевою погрозою нападу ворожих ескадриль, що особливо пильно будуть слідкувати за головними залізничними лініями. Бомбометна ескадриля в 12 літаків, при пересічній хуткості в 150 км./год., несе вантаж бомб до 4000 клґр. на кожному літакові, а додавши до цього ефект її кулеметнаго вогню, можемо уявити собі наслідки нападу такої ескадрилі на переповнені ешелонами залізничні тори.

Першим кроком до розвязання питання транспорту в смузі операцій ворожих літаків було рішення перенести інтенсивність залізничого руху на нічні години, перепускаючи вдень окремі ешелони по прискореному ґрафіку під прикриттям спеціяльних бронпотягів, призначених для протиповітрової оборони.

Але, поперше, місячні ночі (особливо в зимі), дають літакам можливість провадити свою працю і при такому освітленню, а, подруге, що є найголовнішим, нічний рух мав би ще рацію в час остаточного усталення військових операцій та при відповідній гущині залізничої сітки, а не в час, коли починається розгорнення армії або при рішенню завдань стратегічної раптовости — цеб-то тоді, коли кожна хвилина набирає особливого значіння.

Наміри окремих держав, скеровані до збільшення одиниць своєї повітрової фльоти, поступ в удосконаленню техніки бойової чинности литака — все це ще в більшій мірі затемнює цю проблему. Але, з другого боку, спостеріґаються також і досить цікаві спроби накреслити основні рішення до неї. Особливої уваги заслуговують останні німецькі досліди, що намагаються вирішити питання максимальної хуткости руху в особливо оригінальний спосіб. Основна думка базується на таких завданнях:

а) Розділити сучасний залізничий потяг на більшу кількість окремих транспортових одиниць.

б) Замість паротягу сконструовати двигун максимальної хуткости.

в) Збудувати відповідний залізничний тор.

Як бачимо, це питання головною вагою впадає на друге завдання, яке німці вирішують в такий спосіб. Нім. інженери Крукенберґ та Стедефельд сконструовали особливий тип залізн. двигуна — це легкої конструкції, в формі циґари, ваґон, що приводиться в рух пропелером і який прозвано в Німеччині: „Цепелін на шинах“.

При спробі, в жовтні м. р., цей торовий цепелин, у дві хвилини ходу, розвинув хуткість 150 км/год., найбільшу — 182 км./год. та максимальну — 200 км./год.*) Пропелер приводиться в рух літаковим мотором у 500 к. с. — при уживанню запального матеріялу 60 лтр. на 100 км.

Очевидно, що цей тип нового залізн. двигуна є лише першою спробою на шляху до розвязання проблеми надземного руху, так само як і сучасний тор не відповідає вимогам майбутнього.

Крім Німеччини, спроби прискорення залізн. руху переводяться також і по других країнах, правда з меншим успіхом, але в основі лежить подібна думка, реальні вислiди якої скеровані поки що на складення плянів та будову спеціяльних залізничих магістралей і зміцнення шляхів.

Нім. міністерство шляхів**) виробило керуючі вказівки що до будови зал. торів; прикладом: зміцнений тор мусить мати 6 мр. ширини, а цілий шлях (включаючи пішох. стежку та місця для матеріялів) — мінімум 8 мтр. на рівнині та 7 — в гористій місцевості. Підійом шляху по рівнині не мусить перевищувати 2,5‰, на пагорках 5,5‰, в горах 8‰. Крім того, намічені мінімальні технічні вимоги що до закрутів, зміцнення, обсадження, а найголовніше — заборони в засаді пересічення магістралей іншими шляхами на їх рівневі. Такими виглядають поки технічні спроби до прискорення руху на головних експлоатаційних лініях, які й цікаво розглянути з мілітарного боку.

На особливу увагу заслуговують тут досліди над новим типом залізн. двигуна. Короткий, максимальної хуткости транспортовий ешелон, в порівнанню з сучасним довгим, повільно рухаючимся військовим ешелоном, буде уявляти для літака тяжко влучну ціль. При сучасному стані досліду, коли торовий цепелін розвинув максимальну хуткість в 200 км/год., він вже не є ціллю для ескадрилі і дуже незначним обєктом для окремого літака. Одначе, поступ в розвязанні проблеми надземного транспорту безперечно викличе зміну в тактичній чинності літака, який може відмовитися конкурувати з окремими модерними ешелонами і зверне свою увагу на систематичне руйнування залізн. магістралей, а це знову затемнює проблему.. Дуже можливо, що другою стадією до її розвязання буде перенесення магістральних торів з поверхні землі у відповідні рови, легко прикриті й замасковані, але це в майбутньому. Сьогодні ж ідея пропелерно-залізнич. двигуна, не вирішуючи цілковито проблеми захисту транспортового руху від повітрових нападів, дає надзвичайно цінний засоб до розвязання другої, споріднено проблеми, а саме: рівномірного захисту різних обєктів данної території від повітрових нападів.

*) На останній пробі в червні ц. р. між Гамбургом і Берліном осягнуто пересічну хуткість 160 км/год. Ред.

**) „Mil. Woch. № 27 стр. 1042.

Уявимо собі подібні пропелерні вагони, узброєні спеціяльною протилітаковою зброєю. При їх хуткості, що конкурує з хуткостю бомбовиків-літаків, вони легко можуть переслідувати ворожу повітрову ескадру й, збігшися до загроженого обекту, хутко підсилять засоби місцевої активної оборони (прикладом: залізн. міст).

Як бачимо, ідея залізн. проп. двигуна, поки що є одиноким вислідом на шляху до вирішення проблєми стратегічної рухливости. Цими, поки що теоретичними думками і можемо окреслити першу фазу підвозу суходольних сил до лінії стратегічного розгорнення.

* * *

II. Глибокий марш. В минулому, лінія стратегічного розгорнення віддалювалася від кордону, в загальному, на оден кінний перехід, оскільки не було інших причин, які відсували її ще далі в глибину*). В майбутньому, в связку з розвитком моторизованої зброї, раптові напади якої на близьку лінію розгорнення перешкодять нормальному виконанню пляну, ця лінія буде очевидно відсунута ще далі в глибину власного терену. Треба думати, вона буде проходити в віддаленню одного або півтора переходів моторизованої зброї, цеб-то в 100—150 км. від ворожого кордону; але, з другого боку, вона буде віддалена на одну —півтори години лету ворожих літаків від своїх гаванів. Т. ч. в звязку з накресленням лінії стратег. розгорнення, в районах пересічення якої з магістралями будуть лежати пункти висадки військових ешелонів, повстає ще друге питання — про захист районів висадки. Ідеальним рішенням було-би укладення такого залізн. маршрутного пляну, згідно якого ешелони прибували-би до місць висадки в нічні години, але зрозуміло, що перевести подібний плян у виконання в цілому буде річчю неможливою. Тому при призначенню пунктів висадки необхідно буде керуватися в кожному окремому випадкові тими чи іншими сприяючими цьому місцевими обставинами. В першу чергу треба буде відмовитися від висадок на великих станціях, обіраючи для цього окремі, прикриті місцевістю (лісками, селами) залізничі відтінки.

З ментом висадки частини починають піший марш. При згаданному віддаленню пунктів висадки від кордону, такий марш буде потребувати багатьох переходів. В основі його переведення мусять одначе лежати такі головні умови:

---

*) Прикладом у Велику війну:

8-а рос. арм. розгорт. в районі:	Миколаїв-Чорний-Острів-Дунаєвці	=20	вер. від корд.
3-а " " " " "	Луцьк-Дубно-Ляховці	=40	" " "
4-а " " " " "	Любліна	=40	" " "
9-а " " " " "	Варшави	=100-160	" "

1. Ціллю маршу є бій — чому фізичні та психічні сили бійця мусять бути ощаджені та затримані на відповідному рівні.

2. Маршеві кольони мусять бути забезпечені, в міру можливости, від налетів бомбометних та розвідчих ескадриль.

3. Техніка переведення марша не повінна зменшувати вимагаемого обставинами темпу.

В минулому, марш стратегічної одиниці — дивізії — виглядав просто:

З ментом висадки, дивізія витягувала свої кольони з обозами по призначенному їй шляху, спокійно робила денні переходи, в гіршому випадкові наражаючись на ту неприємність, що її марш міг бути виявлений ворожим літаком. Нині обставини значно змінилися. Виявивши розвідочними літаками рух кольони, що розтяглася на десятки кілометрів, ворог зараз-же кине свої бомбометні ескадрилі, які хутко налетять одна за другою і в декілька хвилин розібють та розженуть кольону по цілому полю. Вже з останніх часів Великої війни знаємо, як деморалізуюче впливали на частини подібні напади. При майбутніх багато-денних переходах, під кожнохвилевою погорозою масового налету ворожих літаків, ні оден начальник дивізії не візьме на себе відповідальности повести свої частини вдень в одній кольоні, цеб-то: ще перед боєм знищити їх фізично і морально, а до того ще заздалегідь виявити свою ґрупіровку.

Так само, як і в першому періоді, тут також виникала думка використовувати для маршу тільки нічні години, при чому доводилося, що навіть при ясних або зимових ночах погороза нападу ворожих літаків буде незначною, бо:

1) З технічних причин літаки не можуть триматися вночі бойового ладу.

2) Ніч утрудняє орієнтировку, змушуючи літака триматися (світлої або темної) смуги шляху.

3) Нічний націльний вогонь літака буде дуже невлучним.

Але, оскільки ці арґументи і мають своє окреме значіння, всеж негатившість вислідів ширшого розгляненння цього методу буде остільки очевидна, що в цьому періоді зближаючого маршу треба буде відмовитися в засаді від нічних переходів. По-перше, очевидно з тої причини, що коли обмежувати лише нічними годинами цілу роботу, то просто не вистарчить ночей; по-друге: в мент початку або розвитку операції, коли кожна хвилина має велике значіння, чекати в такий час на темні години буде, очевидно, річчю виключеною. Крім того простий розрахунок часу говорить за неможливість обмежуватися лише ночами для виконання маршів. Прикладом, нічними годинами в Европі від квітня до серпня треба рахувати 6 — 9 годин, в інші місяці — 11—16 годин. Коли від цих, придатних до маршу годин, відрахувати по годині на збір кольони та розведення по закінченні марша, то зрештою виявиться, що в теплі місяці залишиться пересічно 7 годин, в зимові 12 годин, тоб-то на 25—50 кл. маршу.

Беручи під увагу довжину дивізійних кольон у 25 км., мусимо прийти до висновку, що такий розрахунок часу та простору є невистарчаючим для переведення операцій. Але, що найголовніше, інтенсивність нічних переходів не можна порівняти з денними, як рівнож відпочинок вдень з нічним. Довгі нічні марші стомлюють бойців фізично і, яко наслідок, ослаблять їх психічно, а це в передбаченню тяжких, довготревалих боїв майбутнього буде надто нерозважним.

Оскільки в минулу війну дуже часто користувалися з нічних маршів, то не треба забувати, що вони переводилися в безпосередній фронтовій смузі, по детально розробленим плянам, що лишало частинам досить часу на відпочинок до початку бою.

Тому короткі нічні марші будуть дуже часто і майже виключно переводитися і в майбутньому, більш того, як це ми побачимо низче, такий рід маршу буде дуже доцільним в дальшій, кінцевій фазі зближення, але в цій дальній фазі, в віддаленню від ворога на 100—40 км., треба, очевидно, шукати інших методів.

Сучасні воєнні теоретики приходять до того висновку, що дальні зближаючі марші треба переводити дневними переходами і що буде цілковито вистарчаючим, з ментом висадки, поділити дивізію на полкові кольони в призначеній смузі. Зрозуміло, що навіть в Захід. Европі дуже часто будуть траплятися широкі смуги, де в потрібному напрямі або зовсім не буде або буде лише один шосированний шлях; в такому випадку треба буде задовольнитися звичайними полевими дорогами. Т. ч. дивізії буде призначено не шлях, але відповідна смуга, ширина котрої в цьому віддаленню від ворога може ще не мати означення фронтового відтинку, тоб-то буде ширше 5 км. В залежності від стану доріг, від зручности звязку між кольонами, дивізія може наступати, прикладом, трьома рівнобіжними полковими кольонами.*) Марш трьох полкових кольон, з яких кожна розтягнеться на 7 км., так само буде приваблюючою ціллю для ворожих літаків, а це змушує знову поділити полкові кольони на куренні кольони, але не по фронту смуги, а в глибину — вздовж шляхів, бо:

1. не вистарчить доріг для всіх куренів,
2. багатоденні переходи не можна провадити ланами, без доріг;
3. в першу чергу ходить про хуткість маршу,
4. з технічних причин (звязок, переміна напряму, раптова зустріч з ворогом) та причин моральних — кожному начальнику ходить про те, щоб як мога довше затримати всі свої частини вкупі.

---

*) Питання виділення аванґарду дивізією залишаємо на кінець досліду. Тут згадаємо лише, що сучасні думки про форму аванґарду не порушують орґанізаційної єдности маршу дивізії, бо уявляють аванґард окремим механізованим відділом.

З цих причин буде вистарчаючим, залишивши відповідні інтервали між сотнями, пустити курені одного полку на віддаленні $1^1/_2$—2 км. оден від другого. Головні курені цих трьох полкових кольон, при збільшеній дистанції в 3 км. від послідуючих, і будуть уявляти з себе передову охоронну завісу (не авангард), причім рівнання по одній лінії голів цих куренів не тільки не буде обовязковим, але навіть з тактичних причин буде недоцільним.

Оскільки при такій трьохкольонній формі маршу (або двохкольонній, третій полк в другій лінії) довжина полкових кольон і збільшиться до 10—12 км. (евентуально 20—24 км), то ця довжина і буде глибиною дивізійної кольони, яка в порівнанню з однокольонною формою маршу дивізії буде мати багато позитивних рис. По-перше, при раптовій зустрічі з ворогом, дивізія не потрібує гаяти часу на розведення та розгорнення полкових кольон, бо при такій формі маршу вона кожної хвилини готова до бою, що в передбаченню раптових наскоків сучасної моторизованої зброї є дуже цінним рішенням. По-друге, при нападі розвідочних літаків така розсереджена форма не дасть їм певної уяви про силу пересуваючогося війська, бо по цілій смузі вони будуть бачити лише марш окремих, коротких кольон.

Крім того, ця форма глибокого маршу до певної міри захищає також і від нападів бомбометних ескадриль, бо зімкненому строю літаків при раптовому налеті протиставиться сила окремих коротких цілей, що значно ослабить загальний ефект їхньої акції.

Що до маршу артилерії та обозів дивізії, то переведення його потребує також нових методів, при чому буде доцільним ще різче поділити їх на дві категорії, зглядно конечній потрібності в кожній запряжці для першого періоду бою. Особливої уваги заслуговує марш артилерії. При розгорненному марші дивізії, в передбаченню раптових нападів ворожих механізованих відділів — цей марш мусить бути кожної хвилини забезпечений власною артилерією. По думці офензивнаго ужиття артилерії, буде конче потрібним викинути окремі, легко екіпіровані батареї навіть наперед вищезгаданих охоронних завіс (чолових куренів), додавши їм легку охорону. Окремі батареї дивізійної артилерії, потрібні для першого бою, будуть введені в інтервали між курінними кольонами, прикладом по-чотам, бо, зглядно тактичній вартості батареї та хуткості її зготовлення до бою, треба буде відмовитися від ширшого розведення її — одинокими гарматами.

Другій частині артилерії (головно тяжкій) та моторизованим возам має бути призначено або маючийся шосирований шлях або одна з кращих доріг; розведення її на відповідні дистанції зрозуміло само по собі.

Легкі полкові обози підуть за своїми кольонами, тримаючи також відповідні дистанції між окремими відділами. Обози другої

категорії (головно — всі запільні обози) мають використовувати для маршу по можливості тільки нічні години.

Зрозуміло, що такий марш полевими дорогами має де-що втратити в свойому темпі, одначе не настільки, щоби це давало-би привід, при наших сучасних засобах, серіозно замислитися над цим. Тут буде доцільним навести де-кілька історичних прикладів: так, в літі 1758 р. Фридрих Великий за 12 діб, в десять переходів зробив марш в 265 км., від Ландесгута (Силезія) до Кюстрина. Приймаючи на увагу стан тогочасних доріг, а часто король маршерував і без доріг, додавши до цього конструктивний стан тогочасної артилерії та возів, мусимо признати, що подібний марш навіть на сучасні обставини є дуже добрим. Далі, перервавши тяжкий бій з рос. генералом Фермором під с. Цорндорфом, Фридрих через тиждень робить другий дивовижний марш в 200 км., від Цорндорфа (Блумберга) в 10 діб до Дрездена. Але і з часів минулої війни кожний вчасник може навести досить дивних прикладів бездоріжного маршу. Вся ріжниця між минулим та майбутнім, треба думати, буде полягати в тому, що те, що було виїмковим, мусить зробитися конечним.

Нарешті обговоримо мент повітрового нападу на смугу глибокого маршу, але теж лише в тих його рисах, що торкаються самої техніки маршу й не переходять в обсяг техніки відбиття повітрових нападів на поході, на відпочинку чи на позиції.

Марш кожної дивізії, в міру засобів вищої команди, буде очевидно прикритий відповідною частиною повітрової зброї але дуже часто, головно при повітровій перевазі ворога, цього не буде вистарчати і в більшости випадків дивізія мусить покладатися на власні методи та засоби оборони. Засоби активної протиповіт. оборони дивізії завше будуть обмежені, вже з тієї причини, що вони не зможуть охопити цілої глибини та ширини смуги марша. Треба думати, що головні засоби активної оборони (батареї) на марші будуть скупчуватися на особливо загрожених, відкритих плямах смуги або окремих пунктах або, нарешті, окремих шляхах. Окремі засоби активної оборони (кулеметні батареї) будуть слідувати при своїх частинах, і на ці засоби та власні методи і мусять піші частини рахувати при нападах. При налеті окремих ворожих літаків треба, очевидно, заздалегідь відмовитися від прийняття особливих мір і спокійно переводити марш далі. При масовім нападі, про який має бути заздалегідь сповіщено власними літаками або авангардом, всі кольони мають хутко приняти особливі міри захисту, тоб-то: окремі малі та великі кольони збільшують інтервали, використовують по можливості побічні шляхи, звільняють середину шляху, розійшовшися по краям його, та заховують потрібні міри обережности. Прикладом: не показувати літаку обличча, бо дуже часто літак може не розпізнати вузької кольонки по краю дороги. Далі, окремі обозні від-

ділн іноді можуть використати місцеве прикриття, але потім мусять хутко заіняти своє місце в кольоні. Відносно менту нападу американці думають*), що головний літак ескадрилі впаде на середину дороги, інші літаки праворуч та ліворуч, напад буде тривати 30 секунд, в який час літак покриє 1,5 км. Приймаючи на увагу, що крім бомб кожний літак може мати ще 4 кулемети, зі скорострільністю 1100 стрілів у хвилину, то при нападі чотн з трьох апаратів смуга в 1½ км. длиною буде вкрита 6600 кулями. Американці не думають, щоби цей вогонь причинив багато шкоди, бо гущина його надто мала і очікують лише від цього вогню морального ефекту. Від бомб вони сподіваються більших наслідків, але не більших, як від раптового артилерійського нападу.

Одначе, в протилежність американцям, які думають, що повітровий напад на марші мусить відбиватися також і пішими частинами, німці категорично настоюють на тому, що без огляду на стан в повітрі піші кольони безумовно продовжують марш далі, залишаючи спеціяльним командам при полках чи куріпях боротьбу з літаками. Бо в противному разі, при частих нападах та ріжній оцінці повітрової погрози, окремі дивізії армії (чи групи) будуть шикуватися до оборони і використовувати місцеві прикриття в той час, коли інші дивізії будуть продовжувати марш.

Кожен повітровий напад, без сумніву, причинить якусь шкоду, але з цим розуміється треба рахуватися. На марші особлива увага мусить також бути звернена на місця відпочинку—місцеве прикриття, штучна маскировка, уникання якоїсь рівномірности розташування — все це головні умови забезпечення відпочинку.

Таким глибоким маршем дивізія буде зближатися до ворога до того менту, поки він не означить сфери свого далекобійного обстрілу: з цим ментом починається нова фаза зближення і марш мусить приняти інші форми.

* * *

III. Марш наближення. Дивізія, що буде наближатися до ворога глибоким маршем, у відповідному віддаленню від нього зустріне ще інші огневі перешкоди, які з кожною хвилиною все більше будуть утруднювати її похід. Крім вогню літакових нападів, ворог вже означить далекосяглість своєї артилерії. Короткий, іскровий позив спостерігаючого марш літака дасть знак до раптової вогневої навали далекобійної артилерії або висунутих наперед моторизованих батарей. Зрозуміло, що напад цього плянового або розсипного вогню не можна порівняти з ефектом позиційного вогню артилерії, але принаймі треба рахуватися з тим, що, покриваючи площі, він може замкнути потрібні шляхи. Крім того, в цій фазі зближення почнуть також виринати ворожі літаки надземного бою, для котрих короткі кольони, розтягнені вздовж зближаючого шляху, будуть найбільше жаданими цілями.

---

*) „Coast Artillery Journal". July 1930.

При таких умовах переведення глибокого маршу далі стане, очевидно, річчю неможливою. Марш мусить приняти другу, більш пливку форму, розгорнену не тільки в глибину, але й по ширині цілої смуги. Ця форма маршу має особливе значіння, бо, незалежно від розглядаємої схеми загального підводу збройних сил до ворога, нею потрібно буде користуватися—на цім віддаленні—у всіх тих випадках, які з тих чи інших причин будуть виключати можливість нічного підводу частин. Ця фаза зближаючого маршу також ще перебуває в стадії теоретичного дослідження, одначе французькі полеві статути подають вже більш-менш окреслену її форму.

Вони звуть цей період: „March d'approche" і думають починати його вже з віддалення 30 км. від ворога. Цей „зближаючий марш" переводиться в точно окресленій маршевій смузі, ширина котрої, в залежності від пляну розгорнення дивізії, буде виносити від 3 до 6 км. Дивізію розподіляється на окремі маршеві ґрупи (курені, сотні, чоти), які й марширують послідовно в призначеній їм смузі — по дорогам, оскільки це дозволяє їх нарис та не перешкоджує ворожий вогонь; в противному ж разі—навпростець по ланам, без доріг. Артилєрію розподілюється на дві ґрупи: дальнього та ближнього бою і вона супроводить та охороняє піхоту. Приблизно кожні 4 км., використовуючи природні рубежі, робиться зупинка руху для підтягнення та вирівнання. Темпо маршу цієї форми зближення знизиться до 2-3-х км/год. Як правило, французи встановлюють 8 км. у глибину для розчлененої до такого руху дивізії.

Німці окреслюють цей марш „Flöchenmarsch", тоб-то „Марш площами" і в загальних рисах тримаються погляду французів, з тою хіба ріжницею, що починати його думають з 25—20 км. від ворога. Вони також визнають, що, оскільки оперативний глибокий марш дивізії, зглядно ощадження сил бойця, мусив залежати від сітки доріг, то при цьому вже тактичному зближаючому марші ця умова мусить відійти на задній плян. При цьому марші головну ролю що до ширини та глибини розгорнення будуть грати, по-перше, власні наміри, по-друге — ворожі, але в загальному німці також окреслюють ширину дивізійної смуги в 5 км. Полкові кольони вони також розподілюють по-ширині на курінні кольони, а останні по глибині на сотенні кольонки, які в свою чергу розгортаються у чотові кольонки. Марш наближення прийме вигляд повільних, коротких стрибків окремих груп по цілій площі окресленої смуги. Це значно утруднить як самий рух, так і керування частинами, чому, як і французи, німці теж передбачають короткі маршеві цілі, відповідний розподіл та рух артилєрії, як і всіх інших допомогових родів війська та обозів. Прикладом, окремі невеличкі відділи обозів мають хутко проскакувати від одного укриття до другого. Так само, як і при глибокому марші, ворожий повітровий напад ні в якому разі не стримує руху частин, а боротьбу з ним переводять відділи ак-

тивної протиповітрової оборони, всі ж частини, безоглядно на стан у повітрі, продовжують марш. Частини, маршеруючі без доріг по ланам, крім збройних перешкод ворога, зустрінуть багато перешкод місцевости (яри, болота, річки), а все це разом знизить денний перехід до 10—15 км. Ця форма маршу наближення має свої позитивні риси. Глибока розгорнена форма в потрібній мірі захищає частини від повітрових нападів та артилєрійського вогню, вона унеможливлює ворогу виявити силу наближаючихся частин, а найголовніше, в передбаченню майбутньої широкої діяльности **мотомашинної** зброї, дає найвищий ступінь бойової поготівлі.

Але, з другого боку, негативні риси цього маршу будуть надто поважні. Темпо маршу знижується до мінімума, а це вже виключає з одного боку можливість раптовости, а з другого—вимагає великого фізичного напруження бойців. Широка разгорнена форма утруднює угруповання резервів та керування ними й майже виключає зміну напряму. Марш прийме характер схематичної усталенности, що завчасно відкриє ворогові свої наміри.

Виникає питання про доцільність переведення цієї фази маршу вдень, але це очевидно не буде залежати від волі окремого начальника. В схемі загального стратегічного зближення це в першу чергу буде залежати від оперативних намірів вищої команди, а по-друге — від намірів та активности ворога. В цій фазі безпосереднього зближення дуже часто будуть положення, при котрих нічний рух кольон може бути надто ризикованим. Але в загальному, оскільки до цього буде найменша можливість, підвод збройних сил в цій фазі наближення найкраще перевести в нічні години, але лише з тією умовою, що окремі, призначені до цього групи, ще засвітло осягнуть потрібних рубежів.

* * *

IV. **Бойовий марш.** Марш наближення закінчиться тим ментом, коли частини осягнуть сфери дійсного артилєрійського обстрілу, що при сприяючій для ворожої артилерії місцевості має бути в 8—10 км. від ворога. У цей час аванґардні відділи розпічнуть вступний бій. В цій останній фазі зближення всі частини мусять приняти той порядок, який має відповідати бойовому пляну. Дивізія точно окреслює бойову смугу окремих частин по фронту та глибині, відповідно розпреділює резерви, підтягує всю тяжку артилєрію та всю потрібну допомогову зброю. Буде доцільним перевести цей останній марш в темні години, щоби на ранок стати раптом перед ворогом, але також при тій умові, що окремі відділи кожної бойової частини осягнуть призначених пунктів ще засвітло. В противному разі бойовий марш переводиться методом маршу наближення.

Аванґард. Передвоєнні польові статути приписували кожній частині, (прикладом дивізії) в зближаючому марші виділювати частину свого складу (навіть одну третину) до аванґарду. Остан-

ній мав завданням: переводити близчу розвідку, очищувати шлях руху, а найголовніше — забезпечити дивізію часом та простором для зготовлення до бою, цеб-то — дати ній змогу перевести потрібне розгорнення. Вже в часи Великої війни, в звязку з розвитком автоматичної зброї, сила аванґарду зменшувалася до 1/6 загального складу, а дуже часто щей того менше. Сила такого відділу була вистарчаючою, щоби протистояти потрібний час переважаючим силам ворога. В той час часто маршерували в одній кольоні, що потребувало часу та простіру на розгорнення; тепер же, як бачимо, мусимо навіть дальні марші переводити що найменш у трьох кольонах, і до того ще забезпечити кожну потрібною артилерією; отже сучасна форма маршу уявляє стан постійної боїової поготівлі.

Як згадувалося вище, передові сотні полкових кольон, маршеруючи в 3—4 км. від своїх кольон, як також викинені наперед легко екіпіровані та прикриті пів або цілі батареї, і будуть уявляти з себе передову завісу, що прикриє кольону від несподіванних ворожих нападів. Раніше завдання далекої розвідки та вирішення малих віддалених боїв покладалося на армійську або дивізійну кінноту, яка турбувала ворога на марші, змушувала його до передчасного розгорнення, замикала потрібні напрями, обсаджувала дефіле, особливо потрібні пункти місцевости і т.д. Зараз же, в звязку з розвитком мотомашинної зброї, всі ці завдання набірають особливого, часто вирішуючого значіння. Це привело закордонних теоретиків до думки про потребу складення аванґарду специяльного складу, т. з. „легкого полку“. Цей полк має відповідати таким умовам:

1) мати розвідчу частину (кінноту або танкетки),

2) пробоєву частину для відібрання легко обсаджених пунктів (піхоту на гусеневих тракторах),

3) потрібну вогневу силу для широкої оборони (відпов. кількість автом. зброї),

4) далекосяглий вогонь (артилерію) та панцерну охорону (танки),

5) саперну частину,

6) відділ звязку,

7) єдине командування,

8) яко головне, рухомість без доріг.

Тут ми не будемо обговорювати ні тактики, ні складу цього модерного аванґарду в надії, що на сторінках нашого журналу ще будемо мати змогу повернутися до цієї теми. Що торкається техніки маршу цього аванґарду, то в загальному він іде в двох-чотирьох переходах від дивізійних кольон, цеб-то — від 25 до 100 км. попереду них. Марш переводиться стрибками від одного рубежу до другого. Головним завданням аванґарду лишається розвідка, але він може здобути потрібні йому відомости боєм.

ВОЛ. КОЛОССОВСЬКИЙ,
Генер. Штабу Підполковник.

Піхотна гармата.

Маркграф Бранденбурґський Альбрехт Ахілл в 1450 р. писав до міста Нюренберґа, що він 11-го березня прибуде ловити рибу в Піленрайтські ставки, і з надсмішкою запрошував громадян прийти допомогти йому. Громадяне в складі 4.000 піхоти і 500 кінноти були в призначений час на rendez-vous коло Піленрайте і за дві години все було скінчено.

* * *

31-го липня 1917 р. анґлійці після нечуваного гарматного підготовлення на протязі цілого дня розпочали свій наступ проти німців у Фляндрії. Бій цей продовжувався до листопада, тоб-то три місяці. Яскравий малюнок Фляндрського бою дає німецький капітан Ріттер.*)

„Над сіро-туманним болотом, розворошеним стрільнами, ревів пекельний вогонь анґлійських гармат. Вдень, як вночі; вночі, як вдень; іноді він стихав на короткий час, але потім знову розгорався зі скаженною жорстокістю. Над полем безперестанно полихали відблиски вибухів. Курився отруйний чад від хемічних стрілен. В цім пеклі німецька піхота билася не днями, але цілими тижнями і місяцями. Тіла забитих і тяжко ранених втягувалися багном. Іноді піднималися з ям і з багна забруждені болотом люде і йшли. Хто це: свої чи анґлійці? Грязюка фарбувала свого і ворога в однаковий кольор. Форма сталевої кашкети дозволяла розпізнавати національність лише в безпосередній близкості. От побачили ворога. Руки швидко хапаються за кулемети і град куль сиплеться в бік атакуючого. Наступ ворога спинився. Але чи так само довелося спинити його на сусідньому відтинкові? Сполуки з сусідами і з запіллям нема. Піхота розпорошена на окремі ґрупи, які лежать в грязних ямах і працюють майже в повній відокремленності одна від другої“...

* * *

Два малюнки бою двох різних діб. Можна бачити, оскільки модерний бій став складним і тяжким. Особливе враження робить довгий протяг бою і тяжка доля головного роду війська — піхоти. Піхота дуже часто відокремлена, відрізана від інших родів війська. Їй доводиться в багатьох випадках рахувати лише на свої власні сили і засоби.

Отже з цього можна зробити висновок, що піхота мусить мати орґанічно в свойому складі зразки більш важкої і дійсної зброї, ніж рушниця чи кулемет. Це перед усім — п і х о т н а г а р м а т а. Така гармата під назвою „артилерії супроводження“ явилася вже на самому початку Світової війни, коли у всіх арміях

*) Hauptmann Ritter. Kritik des Weltkriges. Berlin 1921.

стала яскраво почуватися необхідність додатку піхоті такої зброї, яка би мала змогу швидко і дійсно вражати ворожі кулемети — головну перешкоду на шляху фронтального наступу піхоти.

Після війни піхотна гармата скрізь була органічно додана піхотним одиницям і тепер вже нема сумніву, що модерна армія має в тім необхідність. Сумнів виникає лише при вирішенні питання: якою мусить бути піхотна гармата (калібр, міцність і т. ін.) і в якій кількості повинна вона входити до складу піхотних одиниць.

Завданням піхотної гармати є поборення—з початком розгортування піхоти у бойовий лад — всіх перешкод вогневого характеру, які ворог ставить на шляху наступу атакуючого, тоб-то знищення кулеметних гнізд, мінометів, окремих гармат і танків.

З цього завдання виникають конструктивні вимоги, які ставляться піхотній гарматі. Підставовим питанням є необхідність великої рухливости гармати на полі бою: гармата мусить рухатися за піхотою на всякій місцевості й при всяких обставинах бою. Це потребує легкої гармати, яка могла би в разі потреби пересуватися тягом людьми. З другого боку гармата мусить мати добрі балістичні якості, які дозволяли б їй швидко і певно підбивати націльним вогнем ворожий кулемет або танк, що знаходиться в русі. Отже потребується досить велика початкова скорість стрільна і добра влучність. Далекість стріляння не має великого значіння. Стрільно гармати мусить добре вражати живі цілі відламками і одночасно — панцерні цілі силою вдару. Дуже важлива вимога, щоби гармата на позиції була мало примітна, тоб-то ляфет її не може бути .високим. Гармата повинна давати можливість стріляння з укритої, як і з відкритої позиції. Обслуга гармати мусить мати захист за панцерним щитом.

Можна бачити, що де-які з цих вимог мають протилежності. Наприклад, потрібна рухливість і легкість гармати й одночасно добра дійсність її стрілу. Все це ускладнює питання конструкції гармати, яке досі ще остаточно не розвязано, і в воєнній литературі різних держав йдуть дискусії про найкращу і найдоцільнішу конструкцію гармати. Найбільше суперечностей виникає при розвязанні питання про калібр і спосіб пересування гармати.

Що до калібру, то зараз переважує погляд, що 75 мм. гармата (дивізійного зразку) занадто тяжка, а гармата 37 мм., яку часто вживалося піхотою підчас війни, заслаба. Більшість фахівців схиляється до калібру 45—60 мм. В де-яких арміях вважають за необхідне мати два зразки піхотної гармати: один малого калібру — коло 37 мм. для націльного стріляння, головним чином для боротьби з танками, і другий—для націльно-перекидного стріляння (рід гавбиці) калібром коло 75—94 мм.

Питання тягу гармати має особливе значіння. Тяг кіньми

в зоні бойової діяльности піхоти стає часто неможливим. Дуже корисне вживання механічного тягу, але залишається відкритим питання, чи гармата мусить стояти на самохідному ляфеті чи треба вживати тяг трактором. В Америці ніби-то схиляються до самохідного ляфету. В Англії сконструовано добрий малий трактор Карден-Лойд, який тягне не тільки гармату, але її обслугу і комплект набоїв. Можна сказати, що англійське вирішення питання більш доцільне, бо в разі самохідного ляфету якесь псування (хоч і саме дрібне) цього ляфету виводить з бою цілу гармату. При тязі трактором гармату можна причепити, в разі псування трактору, до іншого трактору. Для забезпечення пересування гармати на всякій місцевості американці, як і англійці, вживають гусеневого ходу.

Сучасний стан справи озброєння полкової піхотної артилерії в головних арміях наступний:*)

ФРАНЦІЯ. Піхотними гарматами є: 37 мм. пушка зразку „1916 T. R." (tir rapide, тоб-то — швидкострільна) і мортира кал. 81 мм. Стокс, зразок 1918.

Обидві гармати дуже легкі і портативні. 37 мм. пушка має добру влучність, бє до 2.400 м. 81 мм. мортира має середню влучність і бє лише на 1.900 м.

Одна 37 мм. пушка і одна 81 мм. мортира роблять групу, яка підчас бою додається до куріня. В адміністративному відношенню три групи формують секцію, яка підлягає командірові піхотного полку.

РАД. РОСІЯ. Піхотна артилерія існує в формі курінних і полкових гармат. Курінна артилерія складається з 37 мм. гармат зразку Розенберга або Маклена, полкова — з піхотної гавбиці кал. 70 мм., зразку 1929 р. або звичайної 76 мм. польової пушки (бо гавбиць не вистарчає).

37 мм. курінна пушка і 70 мм. полкова гавбиця досить доброго зразку. 76 мм. пушка занадто тяжка для полкової артилерії.

В організаційному відношенні 37 мм. пушка з додатком одного 58 мм. мінамета формують чоту курінної артилерії. Що-до полкової артилерії, то вона організована в формі дивізіону з двох батарей по три гармати (є відомості, що дивізіони одержали нещодавно третю батарею).

НІМЕЧЧИНА. Існує спеціяльний зразок піхотної гармати такого ж калібру, що й польова легка пушка — 77 мм., але вагою вдвічі лекша, ніж остання (650 кгр). Гармата має назву „I. G. 18" (Infanterie Geschütz, тоб-то „піхотна гармата" 1918 р.). Це добрий і міцний зразок гармати.

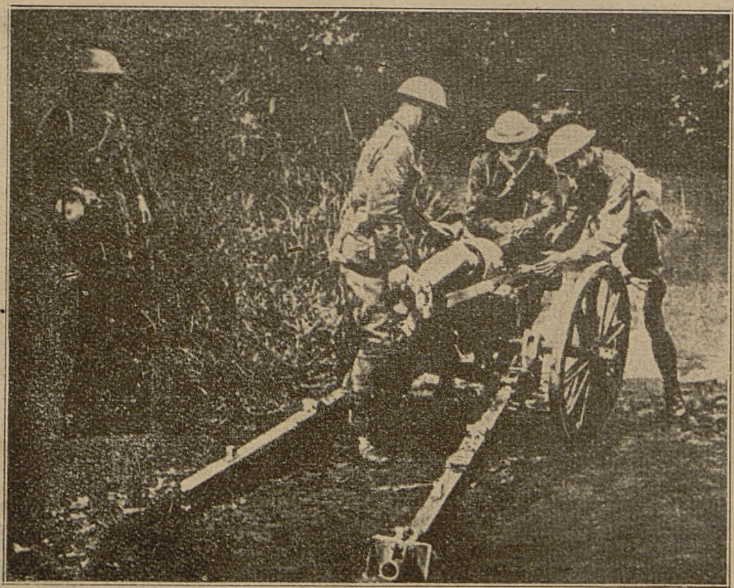
Крім того німці вважають потрібним узброїти полкову арти-

*) Commandant Biswang. Les engins d'accompagnement en France et à l'étranger. Paris. 1925.

лерію ще мінометами кал. 76 мм. і 170 мм. і протитанковими кулеметами кал. 13 мм.

Організаційно піхотні гармати зведені у полкову батарею з 6 гармат (у военний час), а міномети — у сотню (compagnie) в складі 6-ти мінометів — кал. 76 мм. і 2-х — кал. 170 мм.

АНҐЛІЯ. В Анґлії піхотна артилерія належить до куренів. В кожному піхотному курені є чота піхотної артилерії з 2-х гармат. Зразки гармат різноманітні, бо в Анґлії зараз переводяться проби для зясування питання найкращого зразку піхотної артилерії. Маються на узброєнні ті ж гармати, що й у французів (37 мм. пушка і 81 мм. мортира), але є також більш нові зразки, вироблені відомими анґлійськими заводами Вікерс-Армстронґ. Добрим зразком є 3,7 цалева (94 мм.) піхотна гавбиця (мал. 1-й). Це цілком модерна гармата на дуже низькому

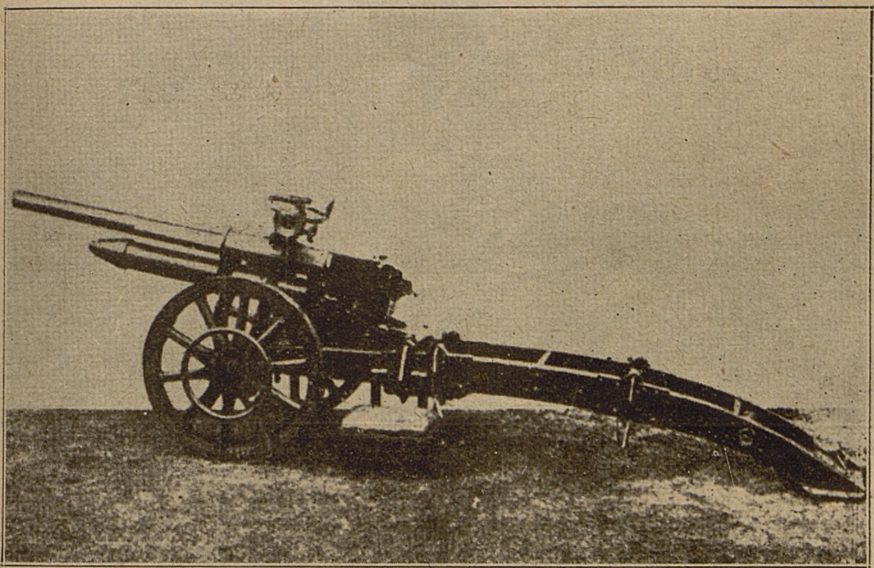

Мал. 1. Анґлійська 94 мм. піхотна гавбиця.
(Ляфет спеціяльної системи „Д е п о р.")

ляфеті з двома хоботами. Досить великий калібер гавбиці робить з неї міцну зброю для боротьби з панцерними і захованими в землі цілями. Далекосяглість гармати 5600 м., що, навіть, не може бути використано в багатьох випадках, бо піхотна гармата такої далекосяглости не потрібує.

Нещодавно Вікерс випустив нову цікаву конструкцію піхотної гармати. Це „Infantry Gun" калібра 44 мм. і 60 мм. і ми

мусимо довше зупинитися на цій конструкції, бо вона в багатьох відношеннях оригінальна й дотепна. Це гармата, яка дозволяє на бажання зміняти цівку. Ляфет сконструовано в той спосіб, що на нього можна покласти пушечну цівку кал. 44 мм., довжиною 30 калібрів, або гавбичну цівку кал. 60 мм. і довжиною 20 калібрів. Отже гармата, на бажання, може бути пушкою чи гавбицею. Замок гармати не зміняється, бо його сконструовано

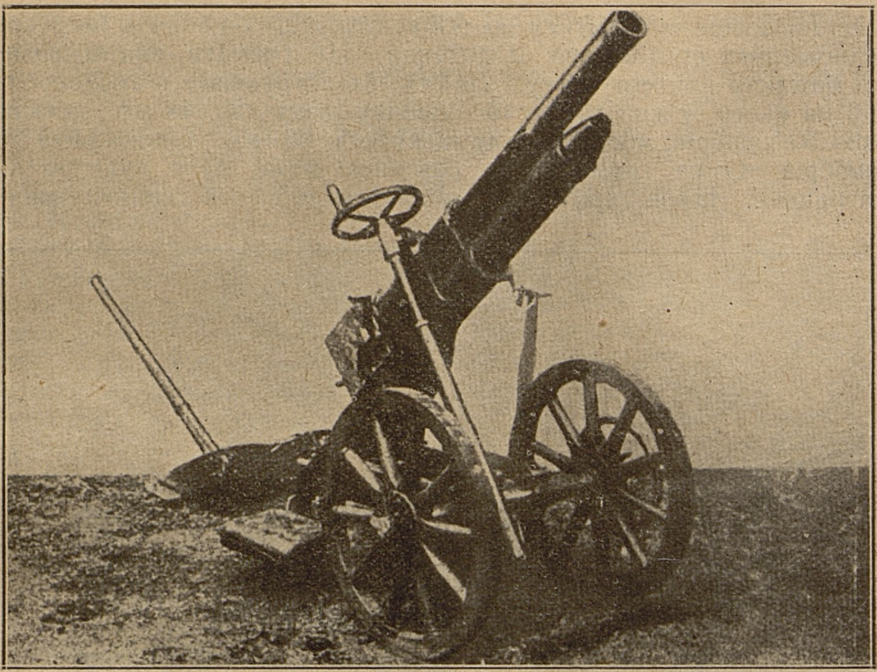

Мал. 2. Англійська 44—60 мм. піхотна гармата Вікерса.
(Вигляд гармати з 44 мм. пушечною цівкою).

в той спосіб, що до нього підходять обидві цівки. На мал. 2-му цю гармату показано як пушку, а на мал. 3-му — як гавбицю. Зміна цівок потребує кілька хвилин часу.

Характеристика гармати:

		Пушка 44 мм.	Гавбиця 60 мм.
Початкова швидкість стрільна	м. сек.	520	225
Далекосяглість . . .	м.	6400	5045
Вага цівки . . .	кгр.	33	35
Вага цілої гармати . .	кгр.	215,5	218
Вага набою . . .	кгр.	1,25	2,5
Височина гармати на батареї	мм.	546	546
Кути підвищення . . .		від — 5° до + 10°	від + 45° до + 60°
Ширина бічного обстрілу .	.	8°	12°
Число частин, на які розподіляється гармату для переносу		8	8
Вага кожної частини . .	кгм.	від 32 до 48	від 32 до 48

Мал. 3. Анґлійська 44—60 мм. піхотна гармата Вікерса.
(Вигляд гармати з 60 мм. гавбичною лівкою).

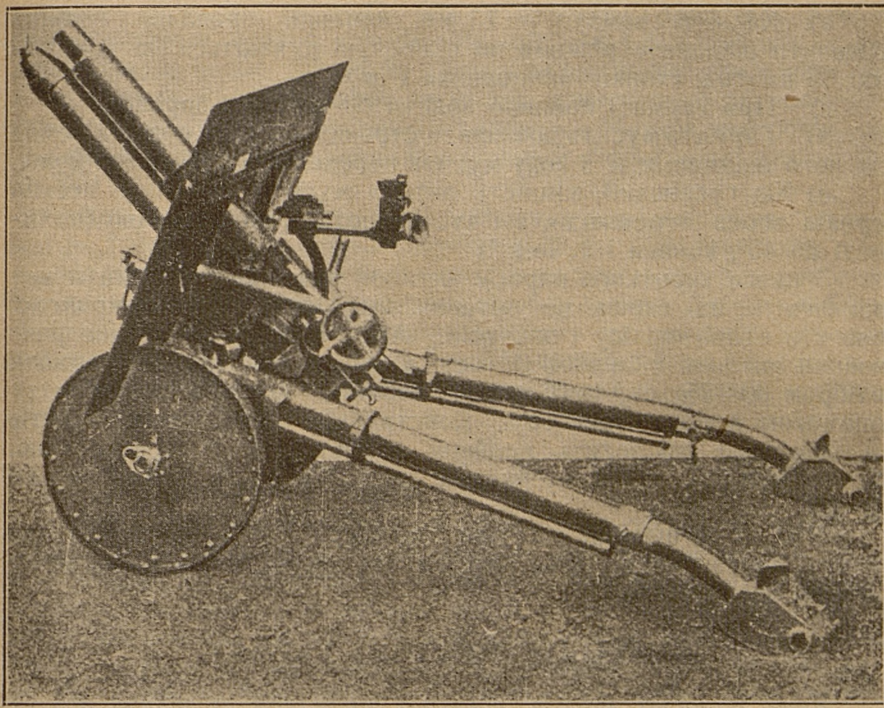
Можна бачити, що ця ґармата має всі модерні удосконалення артилерійської техніки, крім двох-хоботового ляфету (для збільшення ширини бічного обстрілу). Але великість бічного обстрілу для піхотної гармати не є необхідною, бо вона стріляє в обмеженому секторі бойового поля. Мимо того заводи Вікерса сконструовали піхотну гармату кал. 47 мм. з двох-хоботовим ляфетом (мал. 4-й). Цей зразок гармати має бічний обстріл 40°, а далекосяглість — 6800 м.

ІТАЛІЯ. В Італії, як і в Анґлії, піхотна артилерія є орґаном куріня. Кожному куріневі додано с е к ц і ю з 2-х піхотних гармат. На узброєнні маються ріжні зразки гармат — з метою винайти найліпший гатунок, напр. — гармати 37 мм. Шкода, часів Світової війни, гармати 45 мм. і 75 мм. Ніби-то італійці схиляються до того, що калібер піхотної гармати мусить бути 75 мм. (як і польової), але гармата повинна бути легкою — важити не більше 270 кґр. в бойовому стані.

СПОЛУЧЕНІ ДЕРЖАВИ П. АМЕРИКИ. Піхотна артилерія є належністю полків і в кожному піхотному полку є спеціяльна с о т н я (compagnie), з б а т а р е є ю піхотних гармат.

На узброєнні маються наступні зразки гармат:

1) Три зразки піхотної пушки калібрів: 37 мм. зразок 1923

Мал. 4. Анґлійська 47 мм. піхотна гармата Вікерса.
(рід пушко-гавбиці).

р., 47 мм. і 65 мм. З них відомості про 37 мм. пушку було подано в ч. 11 „Табору“ (стор. 42-44). Два інші зразки подібні до 37 мм. пушки, але дозволяють вести як націльне, так і перекидне стріляння, що треба вважати дуже корисним.

2) Два зразки піхотної мортири кал.: 56 мм. і 75 мм. Про 75 мм. мортиру подано в ч. 11 „Табору” (стор. 44-45). Мортира 56 мм. калібру важить 99 кґр., кидає стрільна вагою 2,72 кґр. на 1600 м., для переносу розподіляється на чотирі частини.

Крім того в Америці переводяться спроби вживання в піхотних батареях 75 мм. гармати на самохідному гусеневому ляфеті. Комісія, яка обслідує це питання, прийшла в 1930 р. до висновку, що „ця гармата краще ховається підчас руху на полі бою і виїзду на позицію“ і висловила бажання, щоби всі піхотні гармати були на самохідних ляфетах. Комісія дала наступні завдання конструкторам цієї гармати:

а) Височина гармати мусить бути можливо менша, мотор мусить бути ззаду ляфету, перед якого мусить мати панцер.

б) Швидкість руху гармати мусить відповідати швидкості руху піхоти на поході і на полі бою.

в) Калібер гармати — 75 мм., націльні приладдя повинні дозволяти швидке стріляння по цілям, які рухаються зі швидкістю 65 км./год. (танки, панцерники і ін.).

г) При гарматі повинно возити 50 набоїв і зарядів.

д) Гармата мусить дозволяти стріляння з ходу воза і з землі, для чого здіймання її з возу мусить переводитися в короткий час.

е) Хід гусеневий, міцність мотору мусить дозволяти легкий перехід через перешкоди, які зустрічаються на полі бою (похилості до 45^0, канави і т. ін.). *)

З цього короткого нарису питання про піхотні гармати можна бачити, що скрізь це питання ще остаточно не вирішено: воно є в стані досліду і дискусії. Але можна сказати, що розвязання питання ніби намічається в формі конструкції гармати калібром 60—75 мм., типу пушко-гавбиці, з механічним тягом за допомогою легкого трактору. Конструкцію самохідних ляфетів ми вважаємо за досить непевну в умовинах польового бою. Можна думати, що й американці після дослідів відмовляться від неї.

Що до організації піхотної артилерії, то вона всюди має на меті забезпечити гарматами піхотні курені, додаючи кожному куріневі дві гармати.

УЖИВАННЯ ПІХОТНИХ ГАРМАТ.

Коли відносно зразків піхотної артилерії в різних арміях існують різні погляди, питання про уживання цієї артилерії в бою скрізь вирішується одноманітно.

Перед усім треба зазначити, що скрізь тактичною і технічною одиницею піхотної артилерії є окрема гармата, а не батарея, як в інших родах артилерійської зброї. Підставою для цього є перед усім необхідність стріляння по дуже малим цілям, коли виникає потреба стежити за кожним окремим стрілом гармати. Скорострільність сучасних гармат остільки велика, а час лету стрільна на дистанцію 1200 — 2000 м. остільки малий, що вже при стрілянні двох гармат, не кажучи про одночасне стріляння цілою батареєю, будуть виникати непорозуміння що до стеження за вибухами стрілен. Другою підставою такого вирішення питання є утруднення в постачанні піхотної артилерії набоями. В зоні піхотного бою, в віддаленні кілька сот метрів від ворога, в більшості випадків постачання остільки непевне, що гармата мусить рахувати лише на той запас набоїв, який має при собі. Це ще більше вимагає досконалого стеження за кожним окремим стрілом. Третьою підставою розпорошення піхотної артилерії на окремі гармати є бажання примусити ворога вести боротьбу з кожною гарматою зокрема.

Однак при розміщенні піхотних гармат на позиціях треба

---

*) Американський журнал „Army Ordnance“ за р. 1931.

звертати увагу на те, щоби між сусідними гарматами був би безперестаний звязок очима. Як що, при зміні позиції якоюсь гарматою, її засоб тягу буде ушкоджено ворожим стрільном, гармата мусить бути довезена до місця призначення засобом тягу (трактором, кіньми) сусідньої гармати. Можна рахувати, що нормальним віддаленням однієї сусідньої гармати від другої буде 200 м.

Зміна позицій піхотних гармат мусить провадитися по-гарматно, і не в якому разі не по-батарейно. Світова війна дає багато доказів того, що пересування разом цілої батареї є великою помилкою. Наприклад, у бою коло м. Ангар (північна Франція) в квітні 1918 р. одну німецьку піхотну батарею, що робила зміну позиції всіма гарматами разом, було цілком знищено ворожим огнем. Дальшим наслідком був неуспіх наступу цілої піхотної дивізії німців.

Питання про оперативну підлеглість піхотної артилерії вирішується в наступний спосіб:

На поході піхотна батарея підлягає командірові піхотного полку. Як що полк розподілено, наприклад — один курінь слідує в авангарді, то треба цьому куріневі додати одну чоту піхотних гармат. Але було би помилкою підчас походу, в певному віддаленні від ворога, розподіляти між підрозділами полку всю батарею, — через те, що в цей мент командір полку, в більшості випадків, ще не буде знати бойових завдань своїх курінів і пункту головного вдару полка. Коли обставини будуть більш зясовані і командір полку прийде до певного вирішення, одночасно він дає вказівки що до завдань піхотної батареї та її розподілу. Необхідно, однак, щоби цей розподіл виконувався не гаючи часу, бо досвідом війни зясовано, що прилучення піхотних гармат до частин піхоти завжди виконується з запізненням.

Після розподілу гармат командір піхотної батареї залишається при штабі полку -- до того часу, коли знову вся батарея буде зібрана. Він робиться технічним дорадчим при штабі полку.

Командіри гарматних чот, призначенних до розпорядження курінів, підлягають командірам останніх у всіх відношеннях.

Треба зазначити, що модерний бій потребує від всіх командірів піхотної артилерії високого тактичного підготовлення і ініціятиви, — багато більших, ніж в інших родах артилерії. Дуже часто командір артилерійської чоти або окремої гармати одержить від командіра куріня лише загальні вказівки і мусить на власну руку вирішувати складні завдання підтримання акції піхоти.

Для вирішення цих завдань іноді чота або окрема гармата мусять вести стріляння з відкритих, іноді — з закритих позицій. Довге перебування на тій самій позиції небажане. Найкращі вка-

зівки що до праці піхотної артилєрії дає німецький піхотний статут*):

„Піхотна артилєрія краще всього виконує свої завдання, стоючи окремими гарматами або чотами найчастіш на відкритих, а коли потрібно й на закритих позиціях. Вона мусить вразити свою ціль і заховатися раніш, ніж притягне на себе ворожий гарматний вогонь. Висування гармат на короткі віддалення від ворога дозволяє, користаючися їх влучністю, виконати завдання малим числом стрілів. Танки вражаються, без спеціяльних про те вказівок, всякою артилєрією, яка тільки їх запримітить і зможе дістати своїми стрілами. Для виконання цього завдання, яке потребує швидкої акції, часто буде необхідним відкритий виїзд на позицію і його треба вживати для прискорення стріляння. Необхідні для наступу прориви в ворожій позиції потребують енерґійного підтримання вогнем і своєчасного пересування гармат наперед, — з метою сприяти знищенню ще залишившихся гнізд і опірних точок і бути напоготовлі на випадок ворожих контр-ударів“.

„В разі атаки, підчас позиційної війни, піхотні батареї не беруть участи в веденні підготовчого вогню і вогневої загороди. Вони залишаються ззаду в запряжках — готові рухатися безпосередньо за піхотою підчас атаки. Окремі гармати можна висовувати наперед, незадовго перед штурмом, для нищення тих гнізд опіру в ворожій попередній зоні, які не були знищені під час загального вогневого підготовлення атаки. Пізніш вони рухаються за піхотою“.

„Підчас контр-вдарів обороняючоюся стороною гармати взагалі беруть участь в акції війська в залежності від обставин“.

Треба сказати, що при розподілі піхотних гармат між частинами піхоти було би недоцільним вживати сучасну доктрину про будування в бою „артилєрійського центра ваги“ — тоб-то додати одній з частин велику кількість піхотних гармат, а другім — нічого. Ця доктрина відноситься головним чином до артилєрії вищих військових зєднань, піхотні ж гармати є зброєю, яка служить для допомоги дрібним одиницям піхоти. Отже, як принцип, вони мусять розподілятися більш-менш рівномірно. Розуміється, в разі потреби, якийсь курінь може одержати більше гармат, ніж другий, або командір полку може одну чоту гармат залишити в свойому резерві для окремого призначення. Але не може бути такого випадку, що той чи інший курінь на бойовій лінії залишиться зовсім без піхотних гармат.

Відкриття вогню піхотними гарматами у всіх випадках буде мати місце лише після скінчення артилєрійського підготовлення іншими родами артилєрії. Підчас цього підготовлення вони мусять лише стежити за боєм, в противному випадку витратять невелике число своїх набоїв і залишаться небоєздатними

*) Ausbildungsvorschrift für die Infanterie. Berlin 1922. артикул 133.

в важливий мент піхотного наступу, коли їх праця стає найбільш корисною для піхоти. Крім того, завчасне відкриття вогню може привести до того, що ворог запримітить позиції піхотних гармат і знищить їх ще до того, як вони вступлять до бою.

Найважливішою умовою корисного вживання піхотних гармат є своєчасність їх чину. Як що піхотна батарея буде стояти в запряжці підчас наступу піхоти і сама вступить до бою лише тоді, коли піхота вже дістане в груди перші стріли ворожих кулеметів, то можна сказати, що така батарея має дуже малу вартість для піхоти.

Піхотна гармата мусить бути готова до стріляння в той мент, коли перший стрілець кине шанець і ступить у відкриту зону піхотного бою. Тут праця гармати полягає в тім, щоби не дозволити застрікотати ані одному ворожому кулеметові. Як що стріляння піхотної гармати буде хоч трохи спізнено, це буде мати наслідком — хоч нарешті ворожі кулемети і будуть гарматою знищені — зайві страти передових частин нашої атакуючої піхоти. А для уникнення цього саме і існує піхотна гармата.

Підчас позиційної війни піхотні гармати вміщається на позиції в передбаченні ворожого наступу. Як що є можливість, бажано гармати вміщати на пів-закритих позиціях і во всякім разі добре маскувати їх від стеження ворога, як наземного, так і повітрового. При довгім перебуванні піхоти на тій самій позиції гармати мусять досить часто міняти місце, — з метою утруднити ворогові розвідку.

Питання про постачання муніції для піхотних гармат досить тяжке до розвязання. Бажано мати при кожній гарматі 130—150 набоїв і зарядів; отже 30—50 з них можна вміщати при гарматі (в передку або на тракторі), а для решти треба мати зарядові скриньки. Постачання муніції підчас праці батарей і окремих гармат досить утруднено. Імовірно, що в багатьох випадках можна буде рахувати лише на перенесення муніції людьми. Отже, це ще раз підкреслює необхідність дуже обережної витрати набоїв. Мусить бути обовязком кожного начальника більших частин піхоти не призначати піхотним гарматам виконання тих завдань, які можуть бути з успіхом виконані гарматами дивізійної артилерії.

Орґанізація кінноти*).

IV

Стосовно до наведеного вже про орґанізацію кінноти та її завдання, ми бачимо, що Українська армія мусить мати дві кінні ґрупи: 1) армійську кінноту і 2) дивізійну кінноту, призначену спеціяльно для обслуговування піших стрілецьких дивізій.

В оперативному відношенню кінні дивізії армійської кінноти мусять підлягати командуючому армією, а дивізійна кіннота, т. т. кінні частини, приділені до стрілецьких дивізій, — командірам стрілецьких дивізій.

В муштровому, господарчому та інших відношеннях як армійська, так і дивізійна кіннота мусять підлягати одному керуючому центрові — інспектору кінноти.

Це наддасть орґанізаційним формам твердість, одноманітність. Зявиться можливість нормально, з одного центрального ремонтного депо постачати кінні частини і конями, і зброєю і т. д. Буде пляномірно виконуватися рівномірний розподіл старшинського та підстаршинського кадру, а головне, що так важно для кінноти, буде існувати спеціяльний контроль-догляд за муштрово-господарчим положенням кінних частин як армійської, так і дивізійної кінноти.

Це все, разом взяте, не тільки впорядкує в найкоротчий термін реорґанізовані наши кінні частини, але піднесе в значній мірі їх боєздатність. Орґанізаційні форми будуть взяті в рамки, зявиться систематичність, реґулярність і можна буде вимагати від кінноти відповідного вирішення оперативних завдань. Коли ж не буде твердої орґанізації, не буде одного обєднуючого центру для кінноти — нема чого надіятися на позитивні наслідки від її чинів.

Крім того, для осягнення позитивних наслідків від чинів кінноти потрібна не тільки відповідна орґанізація, а необхідно ще додати і старанну підготованність кінноти — козаків та коней (козаки — добре вишколені, коні — втягнуті в роботу). Для сучасної кінної дивізії рейд в 100—200 км. мусить покриватися без страт в кінському складі—нема підпарених спин, розятрених ран на холках, диханнє у коней розвинене, легке і свобідне.

В спеціяльній підготовці кінноти перше місце займає навчання кінному ділу.

Догляд і вміння поводитися з конем зявляються завданням не тільки однієї кінноти. Вони необхідні й в інших родах війська, але ж у кінноти набірають найбільшого значіння. Ціль навчання верховій їзді, з погляду кіннотчиків, полягає не тільки в тім, щоби навчити верхівця, як доставити зброю на необхідне місце,

*) Див. „Табор" ч. 15.

а й в тім, щоби це місце осягнути з найбільшою скорістю, безпечністю та вміло її обережно використовувати свою найголовнішу зброю-коня.

Українська кіннота мусить бути підготовлена до піших боїв, мусить розуміти і провадити пішиї бії не гірше стрілецьких частин, але не повинна ставити передусім „маневр у кінному ладу, а бій — в пішому“.

Кіннотчик — і старшина і шереговий — мусить бути вихований у вірі в свою зброю, бути певним в самому собі і поставити передусім: кіннота — для кінного бою.

Сьогодняшній Богун не поведе своїх кінних сотень зімкненним ладом на ворожу піхоту, а після скритого несподіваного маневру кине свою дивізію з її рухомою вогнепальною зброєю на крило та запілля ворога, щоби сукупністю їх дій з акціями наступаючих на ворога інших родів війська вирішити остаточно бій.

Можна поверхово підготовити верхівців, посадити їх на коней та підвозити на спинах коней до поля бою. Але ми б тоді використовували коня не яко зброю кінноти, а тільки як перевозочний засіб.

В такому випадкові Українська армія не мала би „кінних дивізій“, а мала б „їздячі піші дивізії“.

V

Армійську кінноту складають окремі кінні зґруповання — кінні дивізії. Орґанізація кінної дивізії:

1. Штаб дивізії з чотою кінної жандармерії та чотою кінно-саперів.
2. Три кінні полки — 2700 шабель (полк — шість кінних сотень з кулеметами та штабова сотня).
3. Кінно-артилерійський полк — 12 кінних гармат і 4 легкі гавбиці.
4. Радіо-телеграфічна стація легкого зразку.

Ми не передбачаємо розподілу дивізії на бриґади на тій підставі, що в кінноті командір бриґади фактично не має жадних відповідальних функцій. В мирний час за підготовку та вишколення кінної дивізії безпосередньо відповідають: командір дивізії, командіри полків, сотень і батарей, а командірові бриґади лишаються функції виключно інспекторсько-контролюючі і то тільки двох полків... Для виконування цих обовязків може бути призначена одна особа — помішник-заступник командіра кінної дивізії, який не буде до того потрібувати окремого штабу.

На війні ж, наскільки відчувається в піших стр. дивізіях величезна потреба в командірах бриґад, яко керовниках боями, настільки в кінноті, з-за короткочасности боїв, командіри бриґад цілком зайві.

I. Кінний полк поділяється на два курині (курінь — три

сотні). Кінний полк зявляється першою більшою організаційною кінною ґрупою в загальній організації кінноти і мусить бути настільки міцним, щоби самостійно виконувати окремі завдання.

Сучасний кінний полк С.С.С.Р., що складається з 4 кінних сотень (460 шабель) та кінно-кулеметної (12—16 тяжких кулеметів), при нормальному спішуванню для стрілецького бою може дати тільки 250 багнетів (сотня дає 64 багнети), т. т., не більше як трохи збільшений склад нормальної пішої стрілецької сотні, поповненої мобілізованими.

Коли прийняти під увагу, що в кінному полку одна із сотень може мати службу (відділ — в ближній чи дальній розвідці, відділ — в арєрґарді і т. і.), то побачимо, що бойовий склад цього кінного полку значно зменшиться і при спішуванню вже не зможе дати навіть і 200 багнетів. Отже, така кількість стрільців з величезним стосунково обозом (тачанки під кулемети, вюки і двоколески з набоями для 12—16 кулеметів тяжких та для такої ж кількости ручних і кухні), чи вряд дозволять кінному полку переведення самостійних операцій в сфері впливів ворога, тим більше, що й бойовий обоз значно зменшує боєздатність кінного полку.

Большевицька орґанізація кінних полків — копія західнеевропейської організаційної системи — є прагнення, як зазначено вище, до ділань масовими кінними зєднаннями. При такому розумінню чинів кінноти, організація кінних полків малого складу буде життєва і раціональна, але для нас, дякуючи нашому особливому положенню, організація сильних кінних дивізій (з 6 кінних полків але слабого складу), не буде задовольняюча.

Ми мусимо мати кінні полки здатні до виконування окремих самостійних завдань як на фронті, так і в глибокому ворожому запіллю. Для лекшого управління кінним полком, вони поділяються по два меньші, сталі зґруповання — два кінні куріні.

Основою кінного полку зявляються його шість кінних сотень.

Базуючися на сучасних бойових вимогах та розвиненню военної техніки, бойовий склад кінної сотні мусимо мати ± 150 коней, 4 ручні кулемети та 2 тяжкі (евентуально легкі, що можуть бути перетворені у важкі звичайною постановкою їх на станок-ляфет) — всі кулемети на вюках. Складається кінна сотня з трьох кінних чот і четвертої — штабової чоти, до складу якої входять ручні і тяжкі сотенні кулемети та обоз сотні.

Від виховання сотні та здібности її до бойових чинів залежить в значній мірі боєздатність не тільки кінного полку, але і більших зєднань кінноти. Кінна сотня повинна бути здатна не тільки в компактній масі полку (в кінній лаві чи в спішеній розстрільні) до виконування загальних полкових завдань, але рівнож

успішно працювати самостійно, знаходючися на віддаленні від полку. Бо оскільки в піхоті дуже рідкі випадки, коли на сотню стрільців покладається виконування самостійного бойового завдання при віддалі її від свойого осередку (полку) на 15—50 км., в кінноті це не буде винятком, бо кінна сотня дуже часто отримує самостійні завдання та провадить цілком відокремлено бій з ворогом у де-кілька разів сильнішим за себе — напр. при розвідці.

Щоби найкраще виконати розвідку, найдокладніше довідатися про склад та сили ворога, кінна сотня повинна не тільки демонстраціями, маневруванням, а навіть розпочаттям бою примусити ворожу частину до розгортання, яке виявить її силу та склад.

Діяльність сотні в загальних чинах кінного полку вимагає узброєння її не тільки шаблею, списом та рушницею, але ще й автоматичною зброєю—кулеметами, щоби кінна сотня була в достатній мірі забезпечена вогневими засобами.

Кінна сотня в складі кінного полку виконує наступну бойову працю:

Полк в похідному русі—сотні в авангарді та арєрґарді його з ручними та тяжкими кулеметами.

Кінний полк на відпочинку — одна із сотень несе сторожеву службу. Головними пунктами її уваги будуть підступи (дороги, балки, переправи, покрита заростями місцевість і т. д.); потреба в кулеметах ясна.

Кінний полк спішується — сотня чи провадить наступ чи займає позицію — потрібує на свойому відтинкові кулемети як ручні, так і тяжкі.

Кінний полк шикується до лави, сотню кинуто для виконування демонстративного маневру — потрібність як в рушничному, так і кулеметному вогню безсумнівна.

Чи ручний кулемет, яко вогневий засіб, задовольняє кінну сотню при сучасних від неї вимогах? Чини її ясно і виразно кажуть, що ні.

Сьогодня кінна сотня потребує завше не тільки ручних кулеметів, але і певної кількости тяжких. В той же час, в дуже рідких випадках прийдеться вживати на відтинкові кінного полку скупчено всі тяжкі кулемети, т. т. призначити кулеметній сотні власний відтинок. Це небезпечно та й не буде раціонально при короткочасности стрілецького бою кінного полку.

Короткочасність стрілецького бою з ясно виразним наслідком — позитивним чи негативним — це особливість пішого бою кінноти. Повинно вживати всіх заходів для найшвидчого опанування полем бою, т. т. виразність, короткість розпоряджень командіра кінного полку, швидкість спішування для розсипки в розстрільну та негайне використання вогневих засобів (тяжких кулеметів).

Для успішного виконання вищезазначених завдань сотні

кінних полків мусять мати в свойому постійному складі як ручні, так і тяжкі кулемети. Це підносить боєздатність сотні, полекшує бойову працю її й дає командірові сотні змогу докладно знати всіх своїх підлеглих, що знаходяться в бою, а кулеметчики зіллються з сотнею в одну сотенну родину.

Рівнож корисне це і в адміністративно-господарчому відношенню — існувавша в кінних полках кінно-кулеметна сотня завше примушена була розкидати свої кулемети на цілому полковому відтинкові і командір її в більшості випадків не міг керувати своєю частиною.

Отже введення в склад кінної сотні чотирьох ручних та двох тяжких кулеметів рухливости та гнучкости її звязати не може, а значно підносить її боєздатність та полекшує командування кінним полком.

В сучасній орґанізації польскій та большевицькій ручні кулемети втілені в чоти сотень, при чому в польській армії рої ручних кулеметів мають стале місце по-за лінією своїх чот, а в кінних сотнях большевицьких рої ручних кулеметів знаходяться на лівих крилах своїх чот на лінії фронту кінної сотні.

Порівнюючи місця роїв з ручними кулеметами ми бачимо, що знахождення їх по-за лінією фронту своїх чот більш раціонально. В сучасних разгорнених ладах кінних частин, при перешикуванні їх в бойову лінію, мусить бути тільки оден напрямок—вперед, тому жадних затримувань, а тим більш зворотів для розвючивання кулеметів у першій лінії не повинно бути.

Для виконування цього мусить існувати друга лінія — так звана по-за фронтова.

Штабова сотня кінного полку складається з чотирьох чот:

а) перша чота — кінно-кулеметна — три тяжкі кулемети збільшеного калібру (12—13 мм.),
б) друга чота — кінна чота 37 мм. гарматок — дві гарматки,
в) третя чота — кінно-саперна,
г) четверта чота — обоз кінного полку.

Отже штабова сотня посідає вогневі засоби для боротьби з ворожими повітроплавами, для підготовки та супроводу атаки, знищення вселяких перешкод наступу: кулеметних гнізд, узлів опору, панцерників, а також для паралізування спроб ворога до контр-атаки.

II. Артилерійська група кінної дивізії — кінно-артилерійський полк. Спеціяльною проблємою нашого часу зявляється питання орґанізації артилерійської ґрупи, бо в самостійних акціях кінної дивізії значну ролю відограє її артилерія.

Вона мусить допомагати кінним полкам з найменшими втратами виконати бойове завдання. Кінно-артилерійському полку прийдеться обстрілювати та нівечити залізничні вузлі, переправи, бази (амуніційні, бензинові і т. д.). Окрім того йому прийдеться

провадити боротьбу не тільки з ворожою артилерією, але і з панцерниками (потягами і самоходами) та іншими технічними засобами, небезпечними для кінноти, наприклад, повітроплавами.

Вимоги, які ставляться в данному разі до артилерії, яка мусить боротися з наземними та повітровими ворожими засобами, свідчать про ріжноманітність завдань, покладаємих на кінно-артилерійський полк, що підкреслює необхідність знахождення при кінній дивізії відповідно зорганізованної артилерії.

Артилерія, що входить до складу кінних дивізій, мусить бути рухома, скорострільна, далекосягла і здатна нищити ріжнорідні цілі як відкриті й закриті, так і повітрові.

Тактика кінної артилерії мусить бути пристосована до бойових вимог кінноти. Вона мусить супроводити завше і всюди, во всіх фазах боя, свою кінноту та ні в якому разі не стояти на перешкоді її рухливості та гнучкості — цих необхідних вимог для раптовости та скритости кінного нападу.

Склад кінно-артилерійського полку — 4 батареї. Перші три — кінно-гарматні (батарея — 4 кінні гармати, 4 ручні і 2 тяжкі кулемети), а четверта — гавбична батарея — 4 кінно-легкі гавбиці і 3 тяжкі кулемети збільшеного калібра (12—13 мм.).

III. Головну ролю в ударі кінноти відограє не сила, а несподіванність самого удара — тому панцерні самоходи, стрілецькі відділи (піші чи на самокатах)—взагалі все те, що може загальмувати рух кінної дивізії, а не завше буде корисним для неї—в постійному складі кінної дивізії не передбачається. Ці відділи, що мають призначенням збільшення боєздатности кінної дивізії, наказом командуючого армією часово підпорядковуються командірові кінної дивізії. По виконанні завдання їх віднимається від кінноти та використовується в інших місцях.

IV. Кінні дивізії з-за особливостей своїх чинів не можуть мати при собі рухомого шпиталю. Шпиталі для людей і ветеринарійний повинні знаходитися в запіллю — при запасовій кінній бриґаді, а тому набирає особливого значіння питання евакуовання людей та коней, зосібна останніх.

Хорі та ранені коні сортуються на: 1) підлягаючих негайному евакуованню, 2) залишаючихся при обозі II порядку як подаючих надію на швидке виздоровлення і 3) з яких мусимо зрезиґнувати, т. т. тих, які хорі на пошесні хороби або по роду ранення нездатні до походного маршу.

Похідний рух є головним засобом евакуовання коней. Практика В. війни показала, що навіть на західньому фронті, де залізнична сіть широко розвинена та використовувалися річки ії канали, евакуованим коням приходилося маршерувати, бо в вагоні кінь забирає багато місця, якого раз-у-раз бракує для перевозки ранених чи хорих людей. Крім того, система транспортування евакуованих коней по залізниці більш відповідає війні позиційній, а при війні рухомій, де ситуація зміняється весь

час, обставини не дадуть можливости формування ешелонів для коней.

Отже використовувати залізницю можна лише в дуже рідких випадках і то тільки для тих коней, які нездатні для походу.

При евакуованню коней набирає великої ваги ще одно питання, розрішення якого потрібує грунтовности та систематичности в організації — це пляномірна відправка з ремонтних депо запасової кінної бригади кінських поповнень для частин взамін евакуованих та взагалі втрачених коней.

У командірів частин помічається бажання переховати від сортування ранених коней або затримати вже призначених для евакуовання. Ранені коні починають потрохи заповнювати обози I і II порядку, перетворюючи їх в якісь-то рухомі ветеринарійні пункти.

Це зявище, мимо виразної шкоди не тільки для рухливости кінної групи, гальмує систематичний перебіг евакуовання, яке при таких умовах стає безпляновним; наслідок — кінні групування переповнені хорими кіньми, що відбивається зле на здоровлі коней, бо легкі хороби переходять у хронічні і ведуть до загибели коней.

Тенденція командірів затримувати за всяку ціну ранених і хорих коней цілком зрозуміла — тут бере гору надо всім відсутність певности в своєчаснім поповненні втрат у конях. Ці два чинники—евакуовання коней та поповнення втрат у них, що на перший зір ока ніби не мають поміж себе нічого спільного, на самому ділі не тільки міцно звязані одно з другим, але і залежать один від другого і розрішення їх буде позитивним тоді, коли вони будуть знаходитися під керуванням одного і того-ж центру. Це нам ще раз підкреслює всю важність обовязків Начальника Кінноти, який обіймує в цілому справу кінноти Армії, тим більше, що в сучасній війні відсоток ранених і хорих коней буде значно більший, а ресурси Батьківщини після большевицько-московської господарки будуть ослаблені до мінімума. Тому рівно ж мусить бути звернено пильну увагу на значіння служби ветеринарійної, маючої на меті зменшення страт в конях.

VI

Дивізійна кіннота. Вона виконує приблизно ті-ж загальні завдання, які стоять перед кіннотою армійською, тільки в значно зменшеному розмірі:

1. Стрілецька дивізія на відпочинку. Від дивізійної кінноти призначаються: а) невеликі розїзди для розвідки ворога та місцевости, б) невеликі відділи для несення служби при сторожевому загоні.

2. Стрілецька дивізія в наступовому марші. Від дивізійної кінноти призначаються: а) невеликі розїзди для розвід-

ки напрямку марша дивізії, б) кінний відділ до аванґарду (служба головним чином буде полягати в ближній розвідці та охороні від несподіванок голови та крилів аванґарду, т. т. розвідка знаходячихся по дорозі та в невеликій відлеглості від дороги маршу похідної кольони—сел, хуторів, балок, вітряків і т. д., в) невеликий кінний відділ для звязку між аванґардом та головними силами, г) в разі потреби висилаються для звязку між рівнобіжно маршируючими кольонами невеликі кінні відділи, д) в разі потреби висилається кінний відділ для несення летучої почти між штабом дивізії та штабом армії, е) в залежності від обставин, може бути вислано кінний відділ для найскоршого заняття лежачих по дорозі маршу стрілецької дивізії пунктів поважного значіння як, наприклад: переправа через річку (міст, гать), командуючі висоти, дефіле і т. д. Метою кінного відділу в більшості таких випадків буде — затримати за всяку ціну до підхода аванґарду стрілецької дивізії зазначенний пункт у своїх руках.

3. Стрілецька дивізія в бою. Від дивізійної кінноти призначається: а) сіть невеликих роз'їздів — заслону розгортання стрілецької дивізії, б) малі кінні відділи для звязку між штабами бриґад стрілецької дивізії, в) малі кінні відділи для звязку з сусідніми штабами дивізій, г) залежно від обставин, кінний відділ для заняття або охорони (догляду) прорива між сусідньою дивізією або охорони незахищеного крила своєї дивізії, д) в разі потреби — кінний відділ для служби летучої почти між штабом дивізії та штабом армії.

4. Після успішного розвязання бою — дивізійна кіннота отримує завдання переслідувати ворога.

5. Після невдалого розвязання бою — дивізійна кіннота додається до арерґарда стрілецької дивізії, разом з яким приймає на себе удари ворога, щоби допомогти пішим частинам перегруповатися для заняття нових позицій.

* * *

З цих часткових прикладів де-яких завдань, покладаемих на дивізійну кінноту, видно, що в переважаючій більшості випадків уживаються для праці, для виконування спеціяльно кінної служби, дрібні кінні відділи дивізійної кінноти, на які покладається переважно розвідка та служба звязку в тій чи іншій формі. В дуже рідких випадках зявляється необхідність уживати дивізійну кінноту в компактній масі.

Це цілком зрозуміло, бо на відтинкові стрілецької дивізії, при сучасному розвиткові вогневих засобів, кінноті трудно маневрувати в кінних ладах навіть куріня чи полку, не кажучи вже про більші згруповання кінноти, як її не можна від її операції в той час чекати дуже корисних наслідків для загальної акції армії. Тому, наприклад, на далекому заході — Франція і на схо-

ді — Румунія мають на пішу дивізію 120—150 коней (одну кінну сотню).

Яка ж мусить бути організація дивізійної кінноти в Українській армії? Во скілька коней ми мусимо лічити цей кінний відділ, приділений до стрілецької дивізії для її обслуги? Чи можемо обмежитись і ми на зразок Франції та Румунії однією кінною сотнею?

Здається на нашу думку, що цього було би замало.

Українській армії, при наступі на московських окупантів, не прийдеться вести позиційної війни, бо треба гадати, що внутрішнє положення в той час С.С.С.Р. не дасть змоги большевикам тримати одноцільного фронта і нашим стрілецьким дивізіям придеться маршерувати та провадити бої при значних розривах між собою. Отже крила дивізій будуть відкриті і вже це показує, що однієї кінної сотні силою в 120—150 коней буде замало...

Таким чином ділання кінноти, приділеної до стрілецьких дивізій, якої чини виконуються в більшості випадків малими кінними одиницями (служба звязку, охорони, догляду, розвідочна і т. д.), та особливість нашого положення нам підказують, що кінний відділ при стрілецької дивізії мусить бути приблизно силою в 200—225 коней і з організацією не полковою (курінною) зі складовими одиницями — сотнями, чотами, а організацією „окремого кінного відділу“ (загону), що складається із дрібних, зі сталим складом людей і коней підвідділів, силою у 6 коней, здатних для виконування малих окремих чинів (розвідка, служба звязку і т. ін.).

Розподіленням „кінного відділу“ на дрібні, сталі групи збережемо більш кінський склад, бо виривання з чот по 6—10 коней в розїзд, з приділенням до нього сьогодня одного підстаршини, а завтра іншого, руїнує кінський склад до щенту.

Сталі начальники „підвідділів“ зявляться і начальниками розїздів і будуть завжди відповідальні за доручений ним склад шерегових та коней. Не безпідставно в Росії приділялись до обслуговування армійських корпусів козацькі полки (верхівці сиділи на власних конях); теж само і в Румунії — до піших дивізій приділюються кінні сотні „каларашів“, що сидять на власних конях.

В випадках, викликаних положенням на загальному фронті, або при отриманні стрілецькою дивізією особливого завдання, — з розпорядження командуючого армією підпорядковується командірові стрілецької дивізії, для її зміцнення, оден або два кінні полки від дивізії армійської кінноти, які по виконанню стрілецькою дивізією отриманного завдання відкомандіровуються до своєї кінної дивізії.

Т. ОМЕЛЬЧЕНКО,
підполковник.

Машина й мотор у модерній армії.

Велика війна принесла велику машинізацію вогневої зброї, а особливо піхотної. Тут запанував кулемет, сильний своїм вогнем, але малий розмірами, що вдержувався чи продерався у найдужчому артилерійському вогню та сіяв смерть навколо себе. Часто об кулеметний вогонь розбивалися навіть добре підготовлені артилерією піхотні атаки.

Великою впертістю й смертоносністю визначилися кулемети німецькі, які й примусили французів та англійців до винаходу нової офензивної зброї — танку.

На танк впало завдання звільняти власній піхоті шлях атаки від ворожої піхотно-оборонної зброї—перш всього—від ворожих кулеметів. Тому танк добре опанцеровано і за панцером приміщено вояків з кулеметами чи невеликими гарматами. Рухався танк за допомогою мотору

Уживання французько-англійською армією такого нового бойового чинника спричинилося не мало до значних німецьких поразок. Тому танк почали заводити всі армії й зараз уважають його за необхідну складову частину кожної модерної армії, а разом з цим вишукують найдоцільнішу тактику танка, розвиваючи ріжними спробами відповідний досвід з Великої війни.

Важливий чинник руху — мотор — був на початку Великої війни у війську теж новиною. Тільки з перебігом цієї війни мотор набрав такого значіння у военній справі й так поширився у війську, що модерна армія без вживання мотору вже стала неможливою. Без мотору — годі досягти потрібної нині великої оперативної рухливости армій. Без мотору неможливо користання танками й панцерними возами.

Поширення мотору в арміях дозволяє збільшити не тільки оперативну рухливість війська, але й рухливість його тактичну. Фанатики моторизації предбачають навіть вже цілі моторизовані армії, невеликі людським складом, але дужі широкою машинізацією й моторизацією своєї зброї.

До таких машино-моторових армій ми тимчасом ще не дожили. Але ж машина та мотор набирають у военній справі щодалі то більшої ваги, а тому всі модерні армії дошукуються найдоцільніших зразків їх та найдоцільнішого вжитку.

* *
*

Вжиток машини в модерній армії торкнувся головно піхотної вогневої зброї. Відбився він у широкім заведенню кулеметів та важкої піхотної вогневої зброї (гармат і мінометів).

Кулемети в залежності від своїх завдань бувають легкі і важкі; останні бувають звичайного і збільшеного калібру.

Легкий кулемет перебрав на себе вогневі завдання близького стрілецького бою і є неподільно - складовою частиною піхотних чи кінних бойових одиниць.

Вражаючи своїм вогнем близькі та середні (до 1200 кроків) дистанції, легкий кулемет мусить бути портативним — переноситися і обслуговуватися однією людиною. Тому вага новітніх легких кулеметів у ріжних арміях виносить пересічно 9 кґр. Конструкція їх проста й на непогоду та запорошення піском чи землею маловразлива.

Про напрямок розвитку новітніх легких кулеметів можна судити, наприклад, по конструкції „К. Е. 7“, яка була нещодавно вироблена швейцарскою фірмою Нейгаузена. Цей легкий кулемет має власну конструкцію замкової частини, де віддача передається на замковий механізм не раптово, а з де-якою затримкою, через передаюче приладдя. Приладдя це дозволяє по бажанню збільшувати чи зменшувати швидкість стріляння. Так само це приладдя робить кулемет маловразливим на можливі недокладності муніції, що часто трапляється в часі війни. Так, стрілянню кулемета не перешкоджує:

1) Коли вага заряду зменшена до 80%, 2) коли вага кулі змінена до 30%, 3) коли тиснення ґазу впадає на 60%.

Мимо того в кулеметі не трапляється ні защимлення ані розлускання гільз. Такі якості кулемета К Е 7 відограють особливу ролю підчас війни, коли обставини перешкоджують докладності фабрикації муніції.

Подача набоїв відбувається магазинокоробками по 25 набоїв, які добре замкнені й хоронять набої від бруду. Магазинокоробка приміщується під магазином кулемету й орудуванню зброєю не перешкоджує. Зміна магазинокоробки робиться одним хватом руки. Вистріляні гільзи викидаються праворуч кулемету і кулеметчикові не надолужують.

Теоретично кулемет К Е 7 дає 550 стрілів на хвилину. На бажання число це можна збільшити чи зменшити.

Для ведення вогню вгору чи вділ кулемет К Е 7 особливого приладдя не потрібує. Загальна вага кулемету 8 кґр., що треба вважати добрим досягненням.

Що до важких кулеметів сучасности, то технічний розвиток їх має на увазі головним чином піднесення влучкости зброї та її тактичної рухливости.

Піднесення влучкости важкого кулемету досягається збільшенням його стійкости, тоб-то збільшенням ваги. Піднесення ж тактичної рухливости досягається, навпаки, зменшенням ваги зброї. Полагодження цих протилежних вимог потрібує певного компромісу.

Саме пересування важкого кулемету на бойовому полі полагоджується здебільшого уживанням невеликих та легких коліс, які в разі потреби можуть від кулеметного станка легко

відійматися. З допомогою таких колесчат одна людина може легко пересувати кулемет на полі бою.

Уживання важкого кулемету проти літаків досягається особливим конструктивним приладдям, яке дозволяє кожної хвилини легко й просто переставляти кулемет з бою наземного до бою протилітацького.

Простіший, стійкий, міцний та легкий станок до важкого кулемету є триніг, який дозволяє без якогось приладдя одній людині встановлювати на положення для стріляння по літаках.

В модерній війні тяжким кулеметам ставиться вимога, щоби вони могли вести стріляння як з відкритих позицій прямим націлюванням, так і з позицій закритих, вогнем перекидним. Той чи інший ужиток кулемету залежить від обставин та завдань.

Легкий та важкий кулемети мають завдання вести стріляння по цілям живим. Проти ж цілей опанцерованих, як танки, панцерники та бойові літаки і т. інш., вони майже безсилі. Тому, вже наприкінці Великої війни, почали виробляти кулемети більших калібрів, з більшою пробивною силою. Таким чином зявився важкий кулемет збільшеного калібру.

Перші конструкції таких кулеметів були скрізь малозадовольняючі. Але невтомна праця конструкторів привела зараз до того, що вже намічаються шляхи до вироблення доброї і досконалої зброї цього роду. Для ознайомлення з цими шляхами варто зупинитися на двох зразках кулеметів: італійськім 14-ти м.м. кулеметі та на 20-ти м.м. голянськім кулеметі Гаїга (Haiha).

Італійський 14-ти м.м. кулемет, завдяки конструкції свого станка, є одночасно зброєю протипанцерною і протилітацькою. Він посідає такі дані: куля 60 ґрамів вагою, початкова швидкість 1000 метрів у сек. з далекосяглістю поземною у 5000 метрів і сторчовою (проти літаків) — 4000 метрів. Швидкість стріляння — 200 стрілів на хвилину. На віддалі 1 кілометру куля пробиває панцер 20 м.м. завтовшки. Така сила кулі дозволяє кулемету вражати не тільки легкі, але й середні бойові вози. Кулемет без станка має 2 метри завдовшки й важить 35 кґр.

Голянський 20-ти м.м. кулемет Гаїга, який називають „2 цм. протитанковою пушкою", має наступні властивості: куля важить 110 ґрамів і має початкову швидкість 700 метрів у сек.; вона пробиває панцер 33 м.м. завтовшки з віддали 150—200 метрів, 28 м.м.—з віддали 250—300 м., 24 м.м.—з віддали 350—400 м. Задовольняючою таку пробоєву силу вважати не можна, проте вона є вже добрим початком до дальшого розвитку у цім напрямі.

Кулемет Гаїга міститься на спеціяльнім ляфеті, подібнім до ляфету 37 м.м. французької пушки М. 16. (рід тринога на колесах). Кулемет має змогу пересуватися або тягом цілого ляфету, або перенесенням по розподілі на 4 частини. Вага окремих його частин виносить: цівка 44 кґр., нижня частина ляфету

36 кґр., верхня частина ляфету 36 кґр. і колеса з приладдям 38 кґр. Велике значіння має широке поле обстрілу кулемета—до 80° поземо.

Крім кулеметів зброєю піхоти у модернім бою є ще **піхотна гармата**. Завдання цієї гармати полягає у боротьбі з бойовими возами, кулеметами, піхотною артилерією й опірними гніздами ворога. Як можна бачити, це досить складне завдання, бо боротьба з бойовими возами та кулеметами на відкритій позиції вимагає націльного вогню, а боротьба з кулеметами й піхотною артилерією на закритих позиціях, так само як боротьба з опірними гніздами, вимагає вогню перекидного. Мимо того піхотна гармата має бути мала розміром, легка і портативна.

Найбільш цікаві зразки такої гармати наступні:

1) 47 м.м. гармата Беардморе. Має бойову вагу 215 кґр., вага набою — 1,47 кґр., початкова швидкість — 494 м. у сек. Стрільно з віддалення 1400 м. пробиває панцер 27 мм. завтовшки.

Замок напівавтоматичний, клиновий.

Для стріляння гармата знимається з колес і ставиться на землю на підпорках. Пересувається гармату силою одного коня або двох людей. Її також можна розподіляти на 5 частин. Кути підвищення — до 45°, поземний обстріл — 40°. Гармата має панцерний щит для захисту обслуги.

2) Чеська двохцівкова гармата заводу Шкода має звичайно гарматну цівку 70 м.м. калібру, в яку, на бажання, вкладається цівка 32 м.м. калібру. Зі звичайною 70 м.м. цівкою гармата стріляє трьома зарядами з початковою щвидкістю 190, 130 і 95 м. у сек.; далекосяглість відповідно—2500, 1400 і 800 метрів; вага набою 3 кґр.

З цівкою 32 м.м. гармата вживається для стріляння по літакам. Тоді вона має початкову швидкість 600 м. у сек., вага набою 0,5 кґр.; стрільно пробиває панцер 30 м.м. завтовшки з віддалення 300 м.

Вкладна 32 м.м. цівка має цівкову гальму, що зменшує силу віддачі на 20%. Гармата має невелику височину — лише 405 м.м. на линії вогню, що робить її мало примітною для ворога. Поле обстрілу 150°. Кути повищення від 0° до + 75°.

Для захисту обслуги гармата має щит. У бойовому стані вона важить, разом зо щитом, 157,5 кґр., що дає їй велику рухливість. Транспортується гармата тягом одного коня або переносом пятьома людьми, для чого її розподіляється на 5 частин, найважча з яких важить 38 кґр.

3) 47 м.м. гармата Вікерса. Бойова вага її — 254 кґр., вага панцеробійного набою 1,5 кґр., початкова швидкість 488 м. у сек.

Пробивна сила стрільна: на 300 метрів — 30 м.м. панцер, на 500 м. — 26 м.м., на 750 м. — 22 м.м., 1000 м. — 20 м.м., 1500 м.—17 м.м. панцер.

Гармата має другий набій — сколкову ґранату вагою теж

1,5 кґр., початкова швидкість 230 м. у сек. Найбільша далекосяглість гармати 3000 метрів. Замок напівавтоматичний, клиновий.

Гармата має прилад, який забезпечує їй рівномірний опір і на нерівнім ґрунті. Бойова вісь гармати вигнута в середній своїй частині на зразок коловороту і завдяки такій формі оси гармата може легко ставитися у високу чи низьку стійку; за низької стійки гармата має висоту лише 362 міліметрі.

Для стріляння при великому сторчовому куті гармата потрібує високої стійки, бо інакше замок гармати буде стукатися об землю при відкочуванні.

Кути повищення гармати від — 6° до + 45°, поле бокового обстрілу — 40°.

Для перенесення гармату розподіляється на шість частин, які мають переноситися кожна двома людьми. Тому вага поодиноких частин не перевищує 60 кґр.

*
* *

Механізація війська має однаково велику вагу як при наступі, так і при обороні. Вона вплинула широко на воєнну справу взагалі й на бойову тактику зокрема, особливо ж коли в бою зявилася нова міцна машина — панцерний бойовий віз. Ми зупинимося тепер на досягненнях техніки в цій справі, а також на питаннях ужитку нових машин у модернім бою.

Уживання на війні панцерника ріжниться від уживання в ній танка. Першого уживається головно для ведення далекої розвідки, для захоплення несподіванним наскоком важливих для операції пунктів, для нападу на ворожі крила й запілля, а особливо для переслідування ворога. Тоб-то панцерник бій налагоджує чи успіх бойовий використовує.

Танк натомість веде самий бій, сам по собі чи в сполуці з іншими родами війська. Він вражає ворога своїм міцним огнем, під захистом свого доброго панцера.

З того виходить, що панцерник мусить мати насамперед велику оперативну рухливість, навіть коштом своєї рухливости тактичної й коштом свого узброєння та опанцерування. Натомість танк потрібує перш всього рухливости тактичної, разом з міцним узброєнням і добрим опанцерованням. Тут оперативна рухливість відходить на другорядне місце.

Розуміється робляться спроби винаходу міцної конструкції панцерника і танка, де поруч з рухливістю оперативною була би додержана і рухливість тактична, а також добре узброєння та опанцерування. Можна сподіватися, що сучасна техніка такої обопільно задовольняючої конструкції таки досягне. Тимчасом панцерник та танк залишаються кожний сам по собі, а тому й розглядати їх треба окремо.

Панцерник відповідно своїм головним завданням потрібує великої швидкости руху й великого оперативного проміня.

Швидкість руху модерного панцерника має виносити принаймні 70 км. на годину. Його оперативний промінь, тоб-то спроможність рухатися за допомогою маючогося при собі палива, має виносити принаймні 250 – 300 км.

Панцерник можливости руху без шляхів не посідає чи посідає дуже обмежено, а тому привязаний до шляхів, часом дуже злих. Звідси можна бачити, що вага панцерника не може перевищувати ваги звичайного вантажного авта. Він мусить з однаковою швидкістю рухатися переднім і заднім ходом, уникаючи тим потреби повертати там, де не буде мати на це часу чи де шляхи будуть за вузькі.

Панцерник має бути можливо низьким для ліпшого маскування. Панцер його мусить витримувати рушничний та кулеметний вогонь, а також мусить давати де-який захист проти відламків легких ґранат та мін.

Узброєння панцерника складається з важких кулеметів або з малих гармат і мусить давати велику вогневу силу на всі боки.

Влучний вогонь підчас руху панцерник може мати тільки на короткі дистанції. Але й тут трускість возу та обмеженість зору шкодять дуже влучності. Проте ж зупинятися ради більшої влучности під ворожим вогнем панцерник не може. Цим підставляє він себе тільки ворожому вогневі, позбавляючися найпевнішого противогневого захисту — великої рухливости, перешкоджуючої влучності ворожого вогню.

Залога панцерника мусить мати змогу в кожній ситуації тримати звязок з командуванням, а тому панцерник потрібує радіотелеґрафічного, а то й радіотелефонічного приладу.

Панцерник є необхідною належністю кожної модерної дивізії, принаймні у складі однієї чоти (2—4 машини). Відрядження панцерників на розвідку переводиться звичайно начальником розвідчого відділу штабу дивізії.

Чоту панцерників вживається безподільно, уникаючи поділу її на окремі машини. Доцільно додавати для супроводу панцерників мотоцикли, яких можна було би використовувати на розвідку шляхів чи для надсилки донесень.

Завдяки великої швидкости руху панцерники можуть завжди досить легко міняти напрямок розвідки, що має велике значіння, зосібна коли дивизії бракує літацької розвідки.

Кращий засіб надсилки донесень панцерником — за поміччу радіо-телеґрафу. В той спосіб також панцерники вяжуться між собою. Як-що радіосполучення немає, панцерники підтримують звязок за допомогою мотоциклів.

Крім дивізійної розвідки панцерники можуть вживатися при аванґарді чи ареґарді, при операціях проти ворожого крила чи проти ворожого запілля, для переслідування ворога при його відвороті, для перешкоди та руйнування ворожої комунікації, для звязку з сусідами, для забезпечення моторизованих відділів чи

пересуваючихся самоходами частин, для влаштування збірного пункту донесень дальньої розвідки.

Довга позиційність Великої війни привела до занехаяння панцерника на користь танкові. Проте ж майбутня війна уявляється скрізь таки рухомою, а тому всі модерні армії згадали знову про панцерник й взялися за його удосконалення, відповідно вимог майбутньої війни.

Тут, як і взагалі в справі механізації та моторизації армії, перед ведуть англійці. Особливої уваги заслуговує те, що вони під модерний панцерник вибрали, по довгих пробах, самоходи шостиколісні, а не чотирьохколісні чи колісно-гусеничні, як армії американська, французька і др.

Англійські шостиколісні панцерники „Guy" та „Lanchester" побудовані у році 1928 і підлягли довгим випробам та поліпшенням. Добре узброєні й добре опанцеровані вони мають 70 км./год. швидкість. Їхня рухливість полем теж добра, а особливо за допомогою накладки ланцюгогусениці на задні колеса.

Америка має два модерні зразки панцерників — легкий „Т. 1" та середній „Т. 2".

Панцерник „Т. 1" має мотор в 40 кін. сил, швідкість руху 64 клм. у год. при оперативнім проміні до 240 клм.; важить 1,154 тони. Залога складається з шофера та двох людей для обслуги двох кулеметів. Один кулемет має обстріл наперед, другий, у задку прилаштований, проти літаків.

У задку „Т. 1" мається місце ще на двох людей. Опанцерування його слабе. Замість противітрової шибки у передку прилаштовано панцерну дошку, що має захищати проти вогню спереду. Панцерник може рухатися й полем, але ровів та інших більших перепон подолівати не може.

Панцерник „Т. 2" має мотор у 60 кін. сил, швидкість 72 км. у год й 240 км. оперативного проміня. Вага його 2,495 тон, опанцерування — з усіх боків, але тільки 3,17 м.м. завтовшки, що замало.

Залога „Т. 2" складається з чотирьох людей, тимчасово при одному кулеметі. Майбутнє узброєння „Т. 2" має складатися з двох кулеметів і однієї гармати. Цей панцерник має теж обмежену здібність до руху полем.

Як можна бачити, в Америці вимагається від панцерника великої швидкости, навіть коштом його опанцерування, бо швидкість руху уважається там кращим захистом проти ворожого вогню, а самий панцерник — чинником, що бій налагоджує та використовує, а не чинником, що самий бій провадить.

В арміях французькій, червоно-московській та польській панцернику надається велике бойове значіння. Перевагу дається тут панцерникам більшої здібности до руху полем.

Добрим зразком французьких панцерників є нові „Autochenilles M. 28, 29" які майже зовсім подібні оден до одного. Ці машини мають 4,20 метрів завдовжки, 1,70 метрів завширшки

й 2,45 м. заввишки. Добре опанцерування їх виносить на сторчкових стінах 11,4 м.м., а найслабші місця мають 3-х м.м. панцер. Мотор цих панцерників має 60 к. с. Вага машини 6 тон.

Залога складається з команданта у вежі, шофера й його помічника. Цей помічник провадить рух панцерника заднім ходом.

Швидкість руху панцерників „М. 28" і „М. 29" виносить 45 км. у год. на шляху та 35 км. — на звичайній місцевості. Похилості35—38° беруться машинами добре. Їхній рух на мнягкім ґрунті теж добрий.

Та хоч здібність до руху полем „М. 28" й „М. 29" і досить добра, але на справжньому бойовому полі, з його ровами та гранатними вирвинами, вона гальмуватиметься передніми колесами панцерника.

На зразок французьских панцерників збудовані й чеські такі ж машини — „Р. А. 1", „Р. А. 2" і „Р. А. 3" (зразок заводів Шкоди). Ці три чеські панцерники ріжняться між собою лише дрібницями. Панцерникі ці чотирьохколісні, з однаковим переднім та заднім ходом, з подвійним кермуванням і збудовані симетрично. Завдяки такій симетричності всі четверо коліс обтяжені однаково. Крім того симетрична будова утруднює ворогові відріжняти перед машини від її задку.

Опанцерування трохи слабе (5½ м.м.), але доцільне й оригінальне. Воно складається з гнутого панцеру та з панцерних пластин і тому досить складне у виробі.

Узброєння складається з одного кулемету в поворотній вежі та з двох кулеметів по боках. З вежою лучиться прожектор, під броневою покришкою, який повертається легко на всі боки. Це перший випадок вжитку прожекторів на панцернику, що дає йому змогу вести бій й вночі.

Панцерник важить 7 тон, мотор має 80 к. с., швидкість руху 50 км. у год.

З завдань панцерника в. модерній армії можна бачити, що співпрацюватиме він здебільшого з кіннотою. Ця співпраця вимагає відповідного тактичного вишколу кінноти й залоги панцерника, щоби вони вміли обопільно себе доповнювати й підпирати.

(Докінчення далі).

РОЗДІЛ III.

Тактична задача № 1.

(Продовження*)

УВАГА: Редакція вже зверталася з проханням дотримуватися вживаної нею в задачі терміноьоґії, що є конечним хоч би для взаємного зрозуміння. Тимчасом П. п. читачі, впроваджуючи нові слова, які в прийнятій вже нами термінольоґії (інша річ, вона, можливо, не досконала) окреслюють цілком інші поняття, затемнюють навіть власну думку. Щоб уникнути надалі таких непорозумінь, які помимо згаданого вище напроваджують ще й на припущення, що задачу не дуже уважно читається, Редакція ще раз просить: дотримуватися вживаної нею термінольоґії, а свої сумніви відносно значіння того чи іншого слова подавати до Редакції — буде це матеріялом до термінольоґії.

Б. РІШЕННЯ ЗАВДАННЯ № 2.

Рішення цього завдання — „видати словесне розпорядження за начальника чільної похідної застави від кінного полку" — на перший погляд ніби не складне. Між тим безпосереднє витлумачення козакам їхнього завдання вимагає від кожного начальника (в данім випадкові — це командір чоти) певної вправи, призвичаєння говорити так з людьми, щоби вони зрозуміли й своє завдання й заміри свого начальника. В кожнім разі треба памятати, що стиль розпорядження повинен бути катеґоричним, рішучим й добре для козака зрозумілим.

Так само, як і вищий начальник, начальник застави мусить сам добре розібрати покладене на його чоту завдання, цеб-то зрозуміти його, памятаючи передусім, що як начальник чільної застави він має обовязок забезпечити полкові можливість безупинного руху, а коли б ворог змусив його спинитися, то має ворога затримувати аж до одержання відповідних заряджень від командіра полку, провадючи тимчасом розвідку (бойову). Крім того, щоби видати свої накази, начальник застави повинен оцінити обстанову й укласти для себе плян рішення.

Річ очевидна, що в данім випадку, командір 2 сотні, який властиво згідно наказу № 17 відповідає за орґанізацію й службу похідної охорони, вже порозумівся зі своїм чотовим командіром, якого призначив начальником чільної похідної застави, вислухав його міркування та уділив, оскільки була потреба, належних вказівок — скільки дозорів й якої сили треба вислати, на що звернути особливу увагу, як заховатися на випадок зустрічи з ворогом і т. д. Тому, всі розпорядження, видавані начальником застави, треба вважати вже заакцептованими командіром сотні. Трудно також припустити, щоби командір сотні не був присутнім при висилці дозорів. В дійсності все це мало би такий вигляд: командір сотні, очевидно, вранці 2 травня, по одержанні

*) Дивись „Табор" № 13.

наказу № 17, зібрав своїх старшин і підстаршин, витлумачив завдання й обстанову, призначив начальників органів охорони, потім наказав зібрати решту сотні (частину сотні він вже вислав на розвідку) і був би присутнім, коли начальники, призначені до похідної охорони, видавали свої розпорядження.

Що до начальника чільної застави, то він, визначаючи начальників дозорів, силу дозорів, даючи дозорам завдання, мав би говорити з цілою чотою, перевіряючи притім, чи всі люде завдання те зрозуміли, бо ціла чота повинна знати і завдання своє й обстанову в цілому, як рівно ж і завдання поодинчих дозорів. Це конечно щей з тих міркувань, що служба охороняючих дозорів вимагає безпосереднього між дозорними звязку, форма якого в кожній даній хвилі залежатиме від обстанови, зокрема від конфіґурації терену. Начальник застави не залишає своїх дозорів без безпосереднього повсякчасного керовництва; він не дає дозорам завдань на дальшу мету, він тільки орґанізовує службу підлеглих йому орґанів охорони, вказує, що вони мають робити в тім чи іншим випадку, бо знає, що доведеться, можливо, що- хвилі в залежності від обстанови доповнювати видані розпорядження, збільшувати кількість дозорів, висилати дозори з окремими дорученнями — огляд лісу, даного населенного пункту, забезпечення переправи і т. д. Треба всеж, щоби обмірковування начальником застави завдання і видавання розпоряджень багато часу не відбірало, а ті чи інші його рішення, видавані дозорам в часі руху, були дуже скорими; зокрема це потрібно для начальників у кінноті.

Отож, приймімо, що командір 2 сотні, одержавши ще у вечері 1 травня повідомлення від полкового адютанта про те, що від його сотні призначено похідну охорону і що рух орґанів охорони почнеться о год. 7 хв. 45 рано 2 травня, своєчасно підняв сотню, а діставши наказ № 17 своєчасно видав її всі розпорядження. Місцем для збірки частин сотні, призначених у похідну охорону, була, очевидно, східня околиця м. Заміхів, де він скритно затримав всі частини і де було видано розпорядження з таким розрахунком, щоб ядро чільної застави могло би вирушити точно о год. 7 хв. 45, то значить, щоби дозори мали час одійти на 500—700 метрів вперед.

Типове рішення завдання № 2.

Начальник застави розважає:
а) (**оцінка обстанови**) ворога виявлено в с. с. Коницців-Михайлівці, проходитиму сторожову охорону, яка подасть, якщо матиме, нові відомості про ворога. Розїзди, вислані о год. 6-ій, лінію с. с. Калівка-Гулі пройшли. Очевидно ворога перед с. Калівкою, принаймні в більших силах, не зауважено. Місцевість дозволяє на добрий огляд, лише треба звернути увагу дозорів на ліски й яр, що на полудневий схід від м. Заміхів:

б) (плян рішення) вишлю по дорозі на с. Калівку, головнім шляху руху полка, дозор силою в рій; по великій дорозі на Гулі до перехресні з дорогою на фільв. Яриців, через північний край лісу, що $^1/_2$ клм. на полудневий схід фольв. Ярицівого, через північний край кладовища, що на північній околиці с. Калівка, один рій; через Заміхівський ліс, височину 132, північну околицю с. Воронівці дозор в 6 їздців.

в) (рішення) словесне розпорядження начальника застави: „Козаки, наша дивізія розбила ворога і він відійшов на схід; в с. с. Конищів-Михайлівці, що перед нами на схід в 10—12 клм., виявлено якусь кінну частину; полк наш має сьогодня перейти в с. Марянівку через с. Калівку й с. с. Богушівку і Конищів. Розвідчі розїзди від нашої сотні вирушили о годині 6-ій. Десятник Іваненко, ви зі своїм роєм підете ось по цьому шляху на Калівку, по якому піде наш полк; уважайте, щоби не звернути на дорогу на Вороновці; десятник Біловус, ви зі своїм роєм підете по великій дорозі на Гулі; як дійдете до перехресні з полевою дорогою, що їде направо, звернете на цю полеву дорогу — вона провадить на фільв. Яриців; з фільварку підете полевими стежками через північний край лісу, що на $^1/_2$ клм. на полудневий схід від фільв. Ярицівого, скеруєтеся на кладовище, що на північ од с. Калівки; десятник Івась, ви з 5 козаками свого рою поїдете через Заміховський ліс, височину 132, північну околицю с. Вороновиці (шлях для всіх дозорів докладно показати начальникам дозорів на їхніх мапах). Решта 3 рою, 4 рій і кулеметна чота йдуть зі мною по шляху на с. Калівку. На випадок зустрічи з ворогом знак умовний такий то, на випадок несподіванної зустрічи стріляйте. По шляху руху вибірати пункти зручні для огляду місцевости й швидко проходити простороні між такими пунктами; уважайте, щоби бачити своїх сусідів. Дозори вперед!“

РІШЕННЯ ЗАВДАННЯ № 3.

Насамперед треба ствердити, що п.п. старшини в рішенні цього завдання участи не взяли, участи ані безпосередньої, ані посередньої—всі одержані рішення підписали старшини або козаки і в працях їхніх нема даних, на підставі яких можна було би зробити висновки, що старшини в якій будь спосіб їм допомагали. Очевидно можна припустити, що п.п. старшини не мали часу працювати над так малозначними студіями, як розпорядження начальника чільного кінного дозору від чільної похідної застави. Коли це й так, то не можемо знайти правдоподібного витлумачення, чому п.п. старшини не допомогли своїм молодчим товаришам — підстаршинам і козакам. Бо співпраця при тактичних студіях є конечною не тільки під поглядом ще одної можливости для духового поєднання, не тільки під поглядом використання можливостей для практики в навчанню підлеглих,

а й для особистих студій — слід пригадати собі те, що вже забувається.

Надіслані до Редакції рішення цього завдання всі треба визнати задовольняючими по змісту, хоч по формі не цілком. Як звичайно, не долучено (крім одного) до рішень ніяких пояснюючих матеріялів: оцінки обстанови, пляну рішення, а між тим є цілком ясним, що й кожний найменший начальник перед тим, як видасть свої розпорядження, поміркує собі над одержаним завданням і над обстановою. Кожен вояк, не то начальник, повинен і завдання розібрати, і подумати над тим, як його найліпше виконати. А коли при писаних рішеннях, теоретично навіть найліпших, нема отих міркувань, то трудно уявити, як даний начальник льогічно дійшов до такого рішення.

При провадженні тактичних студій в присутності керовника, останній має змогу привчити студіюючих до виконання певних методольогічних вимог і до певної послідовности; натомісць при заочних студіях можна лише про це згадувати на цьому місці, що ми її робимо.

З приємністю Редакція, однак, зазначає, що під кожним поглядом треба виріжнити рішення підхорунжого Толочного (Плотично, коло Сувалок), який зрозумів та відповідно доцільно розвязав завдання й виконав усі вимоги формальні.

Отож, переходимо до типового розвязання завдання:

За прийнятою нами методою ставимо таке питання — що робить начальник чільного дозору чільної похідної застави, одержавши розпорядження від начальника застави, зокрема після його останніх слів: „дозори вперед". Те, що начальник похідної застави видавав свої накази в пункті постою полка, не потрібує хіба спеціяльних розяснень, натомісць випадає сказати пару слів про те, де видає свої розпорядження начальник дозору. Треба думати, що засадничо начальник дозору виведе свій дозор з загального ладу чоти, щоб інші начальники дозорів не перешкоджали йому, а він їм, коли видаватимуть свої розпорядження, але видасть свої розпорядження ще в Заміхові. Бо інакше довелося би йому десь на дорозі, в кожнім однак разі під прикриттям сторожової охорони, зупинятися і пояснювати козакам завдання, визначати дозорних і т. д. — було би це і невідповідним і практично незручним в данім випадку, коли на схід від м. Заміхова голе поле; не є виключеним, що начальник застави, а можливо навіть й командір сотні, хотітимуть (а ми сказали би: повинні) послухати, які саме розпорядження видаватиме начальник дозору.

Отже, відвівши де-що на бік свій дозор, начальник (десятник Іваненко) знайомить його з обстановою зі слів начальника застави — дані про ворога, про місцевість (на мапі), повторює завдання, визначає дозорних, нагадує їм про їхні обовязки та умовний знак і, нарешті, висилає їх. В дійсності мало би це виглядати так:

Словесне розпорядження начальника кінного чільного дозору від чільної похідної застави— „№ рій, за мною! (переходять кількадесять кроків). Козаки, ви вже знаєте зі слів начальника застави про наше завдання, знаєте й обстанову. Повторюю: полк сьогодня йде через с. Калівку на сс. Богушівку і Конищів і повинен дійти аж до с. Марянівки. Наша чота призначена чільною похідною заставою; наш рій буде чільним дозором на згаданім шляху. Правіш від нас дозор від № рою, лівіш — дозор від № рою; спереду сторожова охорона і наші розвідчі розїзди; ворога ближче як в Конищіві нема; місцевість аж до села Калівки гола. Марченко і Сивошапка, їдете вздовж оцієї дороги, по її обох боках, місцевість розглядайте вперед і в боки з таких пунктів, звідки все добре видно, ховаючися в затінку дерев, як почнете спускатися з гори; Мельник і Губар, поїдете правіш від дороги кроків на 200—250, Голуб і Сак, поїдете лівіш від дороги в такій самій віддалі; уважайте всі добре вперед і на боки та один за другим, уважайте на дозорних від сусідніх дозорів; памятайте оці (повторити) умовні знаки; я з рештою рою буду їхати вздовж дороги за вами; не затримуйтеся, бо через Ваші затримки буде затримуватися цілий полк; вперед“!

На одну ще річ вважаємо за конечне звернути увагу, саме— на умовний знак дозорного. Начальник дозору, що їде в залежності від місцевости кроків 50—200 з тилу, підїздить швидко до нього, ніколи дозорний не їде до начальника дозору.

(продовження буде)

РОЗДІЛ IV.

ГНАТ ПОРОХІВСЬКИЙ,
Полковник.

Українська військова еміґрація в Румунії*)

ЧАСТИНА III.

ОРАДЯ-МАРЕ.

Праця спілки навчителів та студенського гуртка вносила в атмосферу одноманітного таборового життя світлі проміння, підтримуючи морально та рятуючи від розпуки...

З приїздом кулеметного куріня та гарматної батареї з Джуржіу знову зміцнився хор та став готуватися до концерту. Рівно ж заклався драматичний гурток і при найблизчій співпраці п.п. Запорозця Петра та С. Радзієвського готувався до вистави...

Продовжував свою працю малярський гурток. З подякою можна пригадати Пор. С. Богдановича та хор. С. Дідова та В. Маковкіна, які довгими часами навчали менш підготовлених своїх колеґ. Існували ще гуртки ґімнастичний, шахматний, навчання мов та інші, які мали свої статути й вимагали від своїх членів дійсної праці. По-за цими гуртками залишалося дуже мало людей, що крім обовязкової служби нічого більш не робили.

IV.

Після першої поразки в мент розташування москалі або, стисліш кажучи, їх старші старшини на чолі з ґен. Черновим не вважали себе переможеними. Ґен. Чернов, людина вдачі дуже впертої, не переводячи жадної орґанізаційної роботи оголосив себе комендантом московського табору. Це не внесло жадної переміни в життя московського табору: москалі жили собі самостійними громадами, або кожний сам по собі. Всі бігали за кожною дрібницею до румунського коменданта, що робило московський табор дуже галасливим. Дисципліни не було, що дуже відріжняло цей табор від нашого.

Оголошення ґен. Чернова московським комендантом жадної зміни в життя цього табору не внесло, але ж він мав більш далекосяглі пляни, бо, як старший в ранзі, мріяв про взяття в свою підлеглість й українського табору. На що властиво це йому здалося, сказати тяжко. Але скоро пішли по табору чутки, що приїде з Букарешту представник від Міністерства Війни й видасть наказ українцям про підлеглість Чернову. Москалі раділи. В нашому таборі говорили про це по-тиху до того часу, поки я про це не довідався й назвав ці чутки дурницями. Тоді український табор почав з таких чуток глузувати й робити з того обєкт для ріжних дотепів.

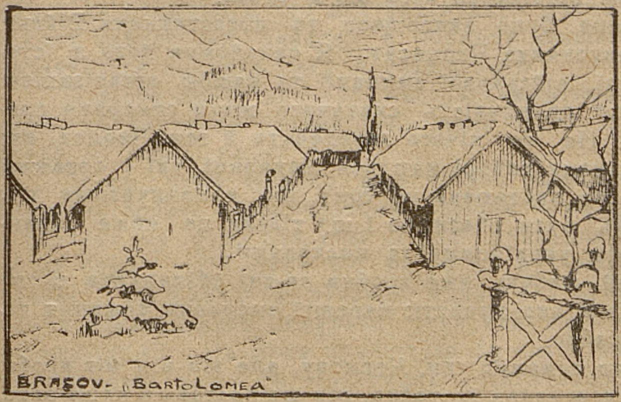
---

*) Див. „Табор" ч. 13.

З часом прибув до табору й представник Військового Міністерства і відразу попав під атаки московського табору: де б він не появився, на нього чекала товпа москалів ріжних рангів, жінок, дітей з проханнями та скаргами.

З Українського табору ніхто до цього представника не підходив, бо я чекав на його запрошення.

З висоти нашого коридору часами ми дивилися на сцени, які відігравалися кругом цього представника. Мене щиро й тепер дивує питання, чого вони всі так товпилися кругом нього, штовхалися, сварилися? Що міг він їм дати? Волю? Гроші? Одяг? Він цього дати не міг. Всім було відомо, що він приїхав до табору, щоби надати його життю певні форми. Всі москалі це добре знали, але кожний (а їх було біля двох тисяч) мусив про щось поговорити з представником, про щось попросити...

Мал. 1. Табор „Бартоломея" (м. Брашов).

Не раз, коли я дивився на такий натовп біля представника, в якому барахталися ґенерали та полковники разом з салдатами, жінками та дітьми, приходили мені в голову сумні що до москалів думки. Це не були вже самі тільки відкидки. Між ними я знав багато хоробрих та поваги гідних старшин. Ще не так давно, підчас Великої війни, були вони лицарі, горді й хоробрі, а тепер не находили нічого дивного в тому, що приймають участь в безглуздій вакханалії кругом представника. Не встигав він зійти з екіпажу, як його оточували, говорили, кричали. Що він міг розібрати зі

Мал. 2. Табор в Орадя-Маре.
(Кесарні в твердині „Кастел").

всього, що чув? Правда, були й такі з москалів, що знали чого хотіли. Вони давали йому прохання до Королеви, до придворних пань, до ріжних благодійних товариств про гроші, одяг. Це були ловкі люде. Вони пристособилися.

По табору пішли чутки, вже як певні, що ґенерал Чернов буде загальним комендантом. Він мало того, що не відходив від представника в таборі, але відвідував його ще в отелі.

На решті й мене було запрошено до представника Військ. М-ра Ген. Штабу полковника Чернеску. Я ознайомив його з історією утворення нашої військової еміґрації та нашою орґанізацією. Що до орґанізації, то правдивість сказаного мною ствердив присутній майор Іліат. Не міг нічого заперечити й ґен. Чернов, але заявив, що в українському таборі маються Махновці, які є справжні розбійники і т. ін. Він настоював на тому, що командування над інтернованими мусить бути обєднано і що тільки це може ґарантувати від сутичок між українцями та москалями.

Полковник, який мабуть вже зробив де-які обіцянки в цьому напрямкові, довго був в нерішучості; нарешті висловив бажання побачити Український табор.

Не дуже це було приємно ґен. Чернову, але що він міг зробити: три дні полковник оглядав їх табор, так що настала й наша пора.

Вже при вході до нашого району полковник був ніби здивований, що на нього не кидається натовп з проханнями. В коридорах не було видно нікого. Я провів полковника в помешкання старшинського зібрання, де були всі п.п. старшини, вилаштовані в каре. Полковник привітав п.п. старшин та звернувся з деякими запитами. На його запити давалися належні відповіді, але ніхто не виявляв бажання заявити яку-будь скаргу або прохання. Тут же, в присутності п.п. старшин, я в урочистій декляраціі заявив, що не може бути й мови про віддачу нас в підлеглість московському ґенералові, бо ми належимо до двох ворожих націй й як би такий наказ румунським командуванням був виданий, то це буде актом несправедливости й поведе до дуже тяжких наслідків, бо ні я, ні підлеглі мені частини з цим ніколи не погодимося й будемо реаґувати всіма можливими способами.

Потім полковник Чернеску пройшов по всім помешканням. Старшинські кімнати робили гарне враження своєю чистотою. В сотнях полковник найшов козаків вилаштованими. Подавалися команди, підходили вартові з рапортом. Все це не тільки робило полковникові приємність, але, як було видно, дуже радовало його. „Розбішаки" Махновці представилися теж таким же порядком й справили на нього дуже гарне враження. Та й правду сказати, за весь час перебування в таборі вони показували себе гарно дисциплінованими та вихованими. Та й взагалі це були милі люде, як і всі щирі діти України, й розбішачого у них нічого не було.

Дальше представник оглянув наші майстерні, школу, крамницю. Скрізь затримувався та про все докладно розпитував. В одній з кімнат він звернув увагу на ще тоді не забілені написи москалів на

стінах. Він попросив перекласти їх, а коли їх було перекладено, не міг сховати поганого враження.

На при кінці представник мило подякував нас за все, що бачив й, побажавши нам скорого повороту додому, відправився в канцелярію.

За де-кілька хвилин прийшов до мене один з таборових румунських старшин й дав для прочитання наказ про те, що в Українському таборі все найдено в повному порядкові та що москалям наказується приняти таку ж орґанізацію.

З цього менту для нас „московська загороза" відпала назавжди, якщо не рахувати ріжних фальшивих чуток, що де-які москалі пускали по адресі нашої Армії.

Тепер, коли минуло вже досить багато часу, всі ці події виглядають досить дрібничковими, зосібна може для того читача, який в таборах не був, але тоді ці події були для нас питанням „бути чи не бути"! Що було би, як би ми не мали в ті часи такої сильної військової й духовної єдности? Були би віддані під команду московського ґенерала, ґенерала не тільки чужої, а навіть ворожої армії. Не мало прийшлося би потім нашій Місії перевести тяжкої праці, щоби цю підлеглість московському ґенералові усунути. Та й чи цей захист нас Місією та відстоювання нею наших прав— мали би таке велике виховавче значіння, як то давав яскравий, на очах всіх переведений приклад боротьби за свої права своїми власними силами? Таборова боротьба проти заміру змішати нас з москалями — багатьох з нас навчила захищати свої права й по-за таборами.

Отже в цій боротьбі, скоріш в цьому прагненні переводити політику „єдиної неділимої", москалі понесли поразку. Але треба сказати, що заміри ґенерала Чернова не підтримувалися цілим московським табором. Там було багато українців, які в силу ріжних умов попали до армії Денікіна. Вони залишалися в московському таборі по інерції, але можна було бути певним, що при новому вибусі війни стали би лише під Український Прапор. Вони не переходили до нас тому саме, що не хотіли в умовах таборового життя бути ніби то „прозелітами" українського руху. Й дійсно, ті старшини, які перейшли з московського в наш табор, були прийняті нашим осередком з великою резервою і при найменшому приводі їм роблено закиди в пізньому (?) переході до українців. На цьому ґрунті виникали інциденти, які часом носили дуже небажаний характер.

Що до ріжности думок в московському таборі відносно відношення до українців, то треба сказати, що там й серед старшин чисто московського походження було багато людей, які на Українське питання мали цілком правдивий погляд й рішуче осуджували політику Денікіна, рахуючи його єдиним винуватцем успіху большевиків.

Після неприємного урока, який вони отримали від представника Військового М-ва, — москалі перевели певну орґанізацію. Комендантом їх табору було призначено полковника Чижикова. Це була старша людина, гарматчик по фаху та освідчена людина, що

мала відвертий шляхотний характер і сильну волю. Він зорґанізовав штаб з ліпших старшин й навів певний лад в московському таборі. До українського табору він поставився так, як то й належало: рахував його частиною чужої армії, яка випадково знаходиться в одному таборі разом з московськими частинами. Мені приходилося з ним здибатися дуже часто у коменданта та розрішувати ріжні справи, спільні для табору, в чому він був суворо справедливий. Крім цього, я здибався з ним приватно у ґен. Риндіна, який відверто стояв на ґрунті самостійного Дону побіч самостійної України. Полковник Чижиков виявив добре знання української літератури і наших прагнень до самостійности й взагалі симпатизув Україні, де пройшла його молодість... На жаль, рік пізніш добився він дозволу на виїзд до Фінляндії, але по дорозі занедужав й вмер, не доїхавши до неї.

Крім цієї зміни в московському таборі сталася зміна й в таборовому румунському командуванні.

Скоро після приїзду нашого в Орадя-Маре командування над таборами перейняв прибувший з Фоґарашським табором його комендант майор Кікічян. Це був бувший старшина мадярської армії, румун з походження. Він був у полоні в Росії, де вивчив російську мову. Підчас революції утворив з полонених румун румунський леґіон і, хоч на фронт з ним не попав, вернувся з цим курінем кружними шляхами до Румунії.

Майор Кікічян, в короткому часі іменований підполковником, щасливо зеднував в собі велику сердечну доброту та мягкість з тонким розумінням військових настроїв та настроїв інтернованих. Він теж був задоволений з форм нашого внутрішнього життя й в дальнішому ні сам у нього не втручався, ні другим не дозволяв.

Таким чином, як з командуванням московського табору, так й з румунською владою наші взаємовідношення отримали певний, твердо окреслений та добрий вигляд.

V.

Що до складу нашого табору, то вже під кінець перебування в Брашові він почав губити свою одноманітність. Стали прибувати до табору ріжні військові й невійськові формації та окремі особи хоч й українського походження, але ріжних політичних напрямів та з ріжним до військових порядків відношенням.

В той час, коли старшини й козаки як 2-гої кул. бриґади, так й інших реґулярних частин Української Армії дивилися на військову орґанізацію табору як на нормальний стан, який дає їм певність в їх існуванні, охороняє їх від можливих на чужині зловживань та неприємностей й находили в цьому порядкові примінення своїх сил для підготовки до майбутньої праці, новоприбувший елемент не міг в нашому живому військовому орґанізмі зайняти таке місце, яке давало би йому задовольняючу працю або могло задоволити його амбітні прагнення.

Ще на весні 1921 року прибув до Брашова п. Сірко з рештками

партизанів, які в свій час з ґенералом Гулим-Гуленко зробили рейд від Збруча майже до Умани. Їх було дуже мало — де-кілька десятків. Здавалося би, що спільне перебування на інтернуванні могло лише зміцнити духовну єдність вояків одної й тої армії. Так воно в дійсності й сталося в кінці кінців, але між командним складом не обійшлося без тертя. Пан Сірко, якого в свій час не було визнано старшиною, прибувши до Брашова заявив претензії на обняття командування над таборами та частинами й став в цьому відношенні робити спроби перед румунським командуванням. Але йому не повелося в цьому, він виїхав зі своєю „Низовою бриґадою" на працю до Зарожанів (коло Чернівців). Там люде його попали в надзвичайно тяжкі умови, а Сірко зі своїм помішником, хор. Побережним Василем, мало що не катував своїх підвладних. Після переїзду злощасної „бриґади" до Джуржіу на ліпші умовини праці, Сірко став блукати по Румунії то на праці, то в шпіталях. Нарешті вже в початку 1923 року, після якогось замаху на досить підозрілий вчинок, подався на Україну.

Пан Сірко, тепер після восьми років, показується мені в його справжньому вигляді. Людина енерґійна, але без освіти та виховання, які б вказували йому напрямок для прикладення цієї енерґії. Таких, як він, є багато. Вони думають, що роблять велику справу, коли всіма правдами й неправдами прагнуть до обняття вищої посади, до відігравання перної ролі в суспільному житті. Вони навіть не уявляють собі, що це прагнення є шкідливим, коли воно не йде разом з корисною діяльністю. Як би такі люде могли ставити собі питання: „а чи буду я працювати ліпше, ніж працює той, кого я хочу заступити?" та уяснювали собі, чому саме вони будуть працювати ліпше, то думаю, що в них було би менш нахабства робити собі „карєру". Всі каверзування п. Сірко, його невідповідне ставлення до козаків в таборі та в Зарожанах підтверджують, як треба бути дуже обережним, щоби життя й здоровля людей не віддавати на руки випадкових людей, які деморалізують свої й чужі частини своїм поступованням.

Разом з п. Сірком прибув до Брашова ще один повстанчий відділ в кількості 109 чоловіка під командою поручника Якубенко Евґена.

Цей відділ мав в-коротці таку історію:

В червні 1920 року, підчас Визвольної боротьби, на Липовеччині та Брацлавщині утворилося багато дрібних збройних відділів, які розвивали свою діяльність на користь українському рухові та билися проти большевиків. Часами такі відділи збіралися в більші ґрупи, але відсутність обєднуючого командування вела до того, що ці ґрупи розпадалися... В жовтні місяці в цей район прибув з 8 козаками поручник Якубенко з наказом від Волинця на формування кінних полків. Щасливий випадок зробив так, що поручник Якубенко одразу увійшов в звязок з маленьким відділом, яким керував сотник Харлампій Павленко. Обміркувавши справу, вони вирішили, для користи загальної справи, на посвідці слово „Волинець" замінити іменем Св. памяти С. Петлюри й, опираючися на таку посвідку, повели широку аґітацію. Вона дала дуже добрі наслідки і в-коротці вони мали відділ з 900 піших та 278 верхівців.

Цей відділ тероризував комуністів у повітах Липовецькому, Гайсинському,

Брацлавському та частині Уманського, кожного дня провадючи бійки з ріжними большевицькими частинами. Наносив большевикам великі втрати і сам ніс їх. Раз відбив від армії Буденного, яку перекидалося з Польського на Врангелівський фронт, обоз у 320 фір зо всім добром... Всіх коммуністів та комісарів було знищено, добро роздавали селянам, а звичайних козаків відпускали домів.

Наступив грудень, армія Врангеля залишила Крим... Большевики кинули багато кінних і піших частин на Україну для ліквідації повстанчеських відділів. Після завзятої боротьби відділові залишалося або розійтися по домам, хто міг це зробити, або податися на чужину. Після наради було дано всім вільний вибір і в ніч з 20 на 21 грудня відділ у кількості 67 кінних та 42 піших при двох санях перейшов Дністро.

З цим відділом, крім поручника Якубенко та сотника Павленко, який був його начальником штабу, прибуло ще де-кілька повстанців, які в відділі займали старшинські посади й то навіть високі, як командіри курінів та інші, бо відділ іменувався ледве не дивізією. Старшини його були в більшості або люде цивільні, або з інтеліґентних козаків. Звичайно, що в таборі тяжко було створити такі умови, які здавалися би відповідною нагородою таким старшинам за їх бойову працю. Навіть зрівнання їх у правах з кадровими старшинами здавалося їм замалим. Виникало незадоволення як з боку кадрових старшин, так й з боку старшин-повстанців... Звичайно, що з часом все обійшлося...

Сам поручник Якубенко, тепер покійний, був дуже цікавою людиною. Син селянина, з невисокою загальною освітою, закінчивши школу „прапорщиків" підчас Великої війни, в Російській армії він дослужився до поручника. В 1918 році, коли Україна була вільною самостійною державою, він був звязковим старшиною між армією Колчака та російськими добровольчими формуваннями на Україні, українцем себе не почував, а по політичним поглядам був монархістом.

Підчас повстання проти Гетьмана—захищав Гетьмана, а з часом перейшов в Українську Армію, де звичайно високих посад не займав.

При такому, можна сказати, пересічному для звичайного старшини стажі він був твердо переконаний, що буде гетьманом України! Це не було його мрією або жартом! Ні, він був щиро переконаний, що має право бути гетьманом і що в прагненні до гетьманства може керуватися принципом „ціль виправдує засоби"! Як тактику він признавав: перше, усунення вищих начальників з їх постів для обняття цих постів та друге — опозиція до всього, що робить яка-небудь інституція, в якій він не працює. Опозиція сама рішуча, бо „лише опозиція може перейти до влади", і т. п.

Меж іншим, він сам мені признався, вже в 1925 році, коли був хорий й жив у мене, що в 1922 році, коли ми були в таборі, він підготовляв ґрунт до обняття посади коменданта таборів... На моє щире здивовання він дав мені приблизно таке пояснення:

„Для мене люде це лише засіб до осягнення моєї мети... Чи ви, чи всі другі для мене були однакові... Ми сиділи в таборі... Час йшов марно для мене, для моєї карєри. Але я міг й в ці часи зробити собі карєру... Могло би бути так. Я й ґрупа старшин — являємося до Вас й пінсю погроз примушуємо Вас передати командування таборами мені... Я командант... Звичайно, ви скаржитеся... Приїздять ріжні комісії. Я заявляю, що встановив ріжні дефекти, що мій патріотизм мені не дозволив терпіти, що мене просили п.п. старшини та козаки, що я погодився... Мене, звичайно, усовують, може садять під арешт, але „Якубенко" залишився. В дальнішому—це той Якубенко, який скинув коменданта таборів, який керував, опираючися на свою волю й волю своїх прихильників, табором... й т. д... Одним словом, після цього факту, при новому формуванні, мене на сотню або на курінь не поставили би... Й без посади не лишили би, бо він, мовляв, на все здібний"...

В листопаді 1921 року прибув до Брашова дуже маленький відділ з де-кількох старшин та козаків. При представленні називають мені: „Хорунжий Хмара". Я ще подумав, що він зовсім до хмари не подібний — білявий. Побалакав з ним хвилин пять й пішов до свого

помешкання. Й що ж? В цьому Хмарі нажив собі ворога, бо це ж був Хмара, знаменитий отаман (!) і т. д. Й весь час перебування в таборі він був „надутий“, а нарешті, зєднавшися з „батьком“ Махном, втік до Польщі.

Тоді же в осени прибуло ще де-кілька повстанчих відділів. Меж іншим маленький відділ „Дорошенка“ під керуванням Запоріжця Петра та Радзієвського Степана. Цей відділ робив виняток з загальної маси повстанців. Старшини його якось зразу увійшли в дух таборової праці. Зразу уловили напрямок, в якому вони мусять розвивати працю. П. Радзієвський став готовити артистичний гурток до вистави, й Запоріжець — увійшов у хор. Й зовсім між ними та мною або старшинами табору не було й тіни якогобудь непорозуміння. Й дуже жалко, що такі милі люде, добрі громадяне та примірні старшини стали гетьманцями, але я думаю, що, як прийде до діла, то й вони вернуться в лави, з яких їх тимчасом вирвав дух політиканства.

Як би там не було, які пляни та наміри не плекали де-які особи з непомірним честолюбством, вони цього назовні нічим, крім опозиційного нічогонероблення, не виявляли. Та й чи могли вони його чим-небудь виявити? Їх було мало. Честолюбство кожного зокрема та бажання кожного грати й в опозиції першу скрипку — не давали їм змоги розвинути яку-будь загальну акцію, тим більше, шо інтеліґентний осередок, утворений зі старшин 2-гої кул. бриґади та інших реґулярних частин Укр. Армії, уявляв невідповідний ґрунт для опереткових виступів.

Крім значної кількости цих „отаманів“ було в таборі де-кілька старшин, галичан з походження. Мабуть в силу політичних стосунків, які витворилися між нашим Урядом та Галицьким — ці п.п. старшини набралися зайвої вразливости й всяке зауваження, дотичне виконання служби або поводження, приймалося як вчинок, скерований проти них яко галичан, при чому зауваження одному приймалося на загальну їх, галичан, адресу. Звичайно, що такий їх настрій не мав жадної підстави, але викликав дуже зле враження й в відношенні до них тяжко було встановити певну лінію поводження. Ці галицькі старшини, яких я завжди рахував добре вихованими та дисциплінованими, вносили чимало тяжких ментів в наше таборове життя.

Після зєднання Фоґарашського табору з табором Орадя-Маре набралося у нас і жіноцтва й дітей.

Прибуло також де-кілька жінок і з України, — так прибула пані С. Пісчик, зубний лікар. Вона за допомогою всіх й вся відчинила зубоврачебний кабінет. Таким чином у наш табор увійшов елємент невійськовий — жінки, цивільні т. і. Але цей елємент складав дуже малий відсоток, сам був в більшості щиро просякнутий національною свідомістю й теж всіма силами прагнув до внесення й своєї долі в культурне життя табору.

Не можу не згадати й двох циганських родин Петровича та Шарика, які теж, яко українці, влилися в наш табор. Ці дві

циганські родини, кожна приблизно до пятидесяти душ, були підчас революції й визвольної війни на Україні. Здається, в тому ж таки 1922 році вони перейшли Дністро й були інтерновані. Вони хоч жадної підлеглости до якої-будь держави не мали — все ж таки заявили рішуче, що хочуть жити в українському таборі, бо прийшли з України. Так що й вони були поміщені в наш район, де розташувалися в двох величезних кімнатах й зажили життям, відповідним їх звичаям.

Це були дуже „терті" цигани. Серед них було багато таких, які знали мови всіх балканських народів та ще й українську та німецьку... Й взагалі були між ними люде дуже добре поінформовані про Україну, большевиків та політичне життя цілої Европи. Тому нема чого й дивуватися, як що взяти на увагу їх вікові блукання по Европі. В таборі, на румунському пайкові, без мандрування по полях та селах вони стали підупадати фізично... Й навіть, я сказав би, впадати в якесь сумне одеревеніння. Весною, на мою просьбу, їм дозволили поставити шатри на кріпосних валах, а потім й випустили зовсім на волю, мабуть з ініціятиви таборового командування, яке бачило, що бідні цигани гинуть в несприятливих для їх життя умовах.

VI.

Вертаюся до перших часів нашого перебування в Орадя. Завоювавши собі певне становище в таборі, впорядкувавши своє внутрішне життя, як в змислі військовому, так й в загально-культурній праці — український табор звернув свою увагу на „завоювання" міста Орадя-Маре.

Мені здається, що прагнення до „завоювання чужих міст" є загальне приємне прагнення української інтеліґенції за кордоном. В цьому відношенні, здається, нема ріжниці між жадними політичними уґрупованнями чи партіями. Та тоді, в Орадя-Маре, як й тепер серед української еміґрації в Румунії, партійности не було й на „завоювання" міста всі йшли єдиним фронтом.

Два фактори спричинилися до успіху цієї праці, а саме: загальна старшинська трапеза на Святий вечір та загальна зустріч Нового 1922 року. Підчас святої вечері було намічено, що нам треба зробити, щоб ознайомити населення Орадя-Маре з нами, як українцями, та що треба зробити для правдивого освітлення цьому населенню подій, які відбулися на терені бувшої Росії.

Підчас зустрічи нового року, яка відбулася в Українській кантені разом зі старшинами-донцями та румунськими таборовими старшинами, було остаточно намічено плян і забезпечено відтримку та співпрацю румунських старшин.

Й дійсно вже на Водохреща з ініціятиви румунського духовенства було запрошено наш хор для співу як в церкві, так і підчас походу на Іордань. Хор підготовився й як в самій церкві підчас Служби Божої, яку відправляв Епіскоп Орадя-Маре, Преосвящений Роман, так й особливо підчас походу через місто на Іордань дуже

гарно співав. Гарні мелодійні співи робили на населення дуже гарне враження. Не тільки православні румуни, а й католики — мадяри та лютеране-німці йшли великим натовпом з походом, щоби послухати співів, яких Орадя-Маре не чуло за час свого існування. В цьому поході брали участь нарівні з румунськими й українські військові частини. Мене було представлено Начальникові залоги Орадя-Маре дивізійному ґенералові Олтяну, Епіскопові, Примареві міста та тодішньому Міністрові для Трансильванії.

З цими високими та поважними особами у мене з часом установилися дуже гарні відношення, якими вони й залишалися до мого відїзду з Орадя.

Ґен. Олтяну завжди йшов нам дуже радо назустріч у наших справах, помагаючи чим тільки можна, й коли влаштовувалися якінебудь святкування — запрошував мене та представників від українських частин до участи в них.

Преосвящений Епіскоп Роман Чьорогаріу дуже добре розбирався в питаннях Сходу й мав великі симпатії до нас. Переживши сам зі своєю паствою мадярський терор підчас Великої війни, щирий румунський патріот, він відчував наші прагнення й щиро співчував справі України. Поранений в 1920 році підчас комуністичного замаху на Румунський Сенат в Букурешті, він при всій своїй кротості та християнських поглядах не любив комуністів й бажав їм скорого упадку.

Одного дня я отримав від Преосвященого запрошення для себе й для хору. Хор в зменшеній кількості, всього двадцять чоловіка, але ліпших співаків, підготовився й в назначенний час ми знайшли в палатах Преосвященного дуже миле приняття. Після короткого привітання Епіскоп запросив нас в їдальню, де великий стіл був вкритий стравами та напоями.

Підчас трапези в паузах хор під керуванням Поручника Довичо Миколи відспівав цілу низку колядок та наших бойових пісень. З почуттям виконувалися пісні українського народу, пісні наших ланів, наших сел!...

Во всіх дверях стояли пан-отці, діакони та челядь епіскопського дому й з захопленням слухали чужих, то сумних, то веселих співів.

Преосвященому подобалися й пісні й наші старшини й він ще де-кілька разів запрошував хор для відспівування наших пісень вже перед більшою кількістю слухачів.

Як Преосвященому, так й ґенералові Олтяну я дуже вдячний за їх ласкове відношення до нас й хай в душі кожного українця, який прочитає ці рядки, зародиться почуття вдячности до цих осіб, які з ласкою та привітом прийняли дітей України, кинутих злою долею на чужину!

Хор продовжував співати в Мітрополічій церкві...

Здавалося би, що при таких симпатіях, якими ми заручилися у військових, адміністративних та духовних колах, — ми можемо посуватися далі з метою поширення в населенні інформацій про Україну.

Улаштували концерт. З художнього боку пройшов добре, але з матеріяльного — з втратами. Сталося це тому, що мадяри й жиди, з яких майже виключно складається населення Орадя-Маре, просто таки бойкотували наш цей й послідуючі концерти — мадяри тому, що вони ненавиділи румунів, з якими ми, як вони бачили, находимося в добрих відношеннях, а жиди тому, що їх симпатії були на боці комуністів.

Таким чином всі наші заходи притягнути їх на концерти не мали успіху.

З часом церковний хор поділився: більшість під керуванням Поручника Степана Мелника продовжувала співати в кафедральній церкві, а менша перейшла в українську церкву. Найшлася й така в Орадя-Маре! Це була маленька греко-католицька церква, в якій служба правилася на українській мові, бо церква взяла свій початок й належала до Української Греко-Католицької церкви. Апостола й Євангеліє відчитувалося по-українськи, але проповідь говорилося по-мадярськи. Священник не вмів говорить по-українськи, але старенький дячок та його дружина говорили.

VII.

Наступила весна, але не принесла надії на яку-будь зміну в нашому політичному становищу. Між тим, життя в таборі йшло таким порядком, що рано чи пізно, але люде могли дійти до повного зубожіння у відношенні одягу, взуття та, що саме головне, в зминслі фізичному. З метою збереження взуття та одягу, вправи муштри не переводилися: обмежувалися лише теорією.

Підстаршинський вишкіл закінчив проґрам, було зроблено іспити й підвищено скінчивших, які мали попередній бойовий стаж, в підстаршини.

На весні знову частина козаків відправилися до Джуржіу, друга — на полеві роботи до землевласників у Стару Румунію. Табор значно зменшився, бо не тільки козаки, а й значна кількість старшин улаштувалися в Орадя-Маре, на будівельні роботи, до фабрик цегляної, паркетної, столярних варштатів та інше.

Крім тих, які були на праці, та вартових вдень майже всі залишали табор й йшли на свіже повітря на річку, де багато старшин ловили рибу вудками та іншим приладдям.

Час летів, літо проходило. Студенти стали ґрупами відїзжати до Чехів, щоби вступити в Подебрадську Академію. Насовувалася осінь і зіма, третя зіма на вигнанні. Зіма тяжка пора для інтернованих, бо питання опалу і теплого одягу набирало великої ваги. Та й взагалі, чим більше йшло часу, тим більше всіх хвилювало майбутне. Всі знали, що табори не можуть існувати вічно. А по-за таборами?

Ті старшини та козаки, які працювали на ріжних фабриках та заводах в Орадя-Маре, набирали розпачливого настрію. Непризвичаєння до фізичної праці робило їм роботу дуже тяжкою і часто після тижня праці старшини лежали хорі й розбиті, безучасні до

всього та байдужі до самих себе. Але проходило де-кілька днів й знову вони йшли на працю, щоби довести, що можуть працювати й зможуть боротися за своє існування в чужих умовах праці. Для багатьох, які ніколи не працювали фізично, праця була тяжка не як такова, а тими умовами, в яких вона проходила. Й робітничий осередок й господарі й доглядачі—все це давило дух... Брутальність, бруд, спека або дощ — все впливало дуже неґативно на настрої... Незнання мови вперше дало себе відчути й всі тоді вже почали жаліти, що було прогаяно так багато часу.

В той же час де-які з тих, хто виїхав ґрупами на працю, як, наприклад, до Зарожан та до де-яких дідичів, верталися в табор, розповідаючи про життя на волі не дуже добрі речі. Тільки там, де була військова орґанізація, як у Джуржіу, було й відношення адміністрації до людей добре й гроші платилися справно. Во всіх же інших місцях, де наші люде працювали окремо або невеличкими ґрупами, умови роботодавцями не дотримувалися. Людей виснаджували працею, харчі давалися злі, гроші не виплачувалися, а коли складався протест з боку робітника на несправедливості, то кидалися обвинувачування в большевизмі та закликалися жандарми... Таке відношення було не тільки в ті роки, коли людей брали з таборів, а й значно пізніш й тягнулося воно так довго, поки наші люде не понавчалися мові та не набули собі певного фаху, який дав їм можливість працювати на фабриках у великих містах або підприємствах і знаходитися під захистом корпорацій та орґанізацій.

Я сам, поскільки позволяв час, став близче придивлятися до життя того населення, серед якого ми жили. Я ставив собі питання: щоби я робив, як би табори було розформовано? Й було тяжко дати на це відповідь! Працювати фізично я не міг: рани з Великої війни в змислі фізичної праці робили мене повним інвалідом. Фаху я не мав. Мови румунської не знав... Й в такому становищу ми були майже всі... Але, як майбутнє показало, не треба було нам так журитися: ніхто з нас не загинув. Всі, хто хтів, найшли собі, при взаємній підтримці, свій шлях, тяжчий або лекший, але шлях, на якому можна зберегти тіло й дух для майбутньої праці на користь рідного народу.

Але з рештою українська еміґрація сама без всякої підтримки із-зовні, лише спираючися на свої власні сили, на свою духовну спайку та орґанізованність, дійшла до певного добробуту. Лише самі, плекаючи в собі дух едністи, помагали в орґанізований спосіб один одному.

Але до цього ще пройшло багато часу...

Під осінь 1922 року потребувалося чоловік шістьдесят на копальні вугілля. В цю ґрупу ввійшло багато Махновців та де-кілька старшин з реґулярної армії. Вони просили мене, щоби я взяв на себе клопоти по влаштованню їх на працю, налагодженню їх життя та перебути з ними хоч де-який час. Це відповідало й моїм плянам ознайомитися з умовами праці і я погодився. Оставивши в таборі

замісць себе сотника Г. Нестеренка, я відправився з цією групою до місця праці, яке було в шости годинах їзди потягом від Орадя-Маре... Праця там була тяжка, погода зла; був жовтень. Товариство стояло під загорозою краху і я зміг тільки зробити те, що у місцевої влади здобув документи для людей на право пересування в певному районі, що дало їм змогу влаштуватися на інших вугільних копальнях, на яких де-хто залишився й до цього часу. Сам же переїхав до міста Клуж, щоби скінчити шоферські курси, які я розпочав в Орадя-Маре. З Клужа я наїзжав час від часу в Орадя-Маре, щоби бути в курсі таборового життя та підтримувати звязок з таборовим румунським командуванням. Підчас цих моїх приїздів я побачив, що, залишаючи сотника Нестеренко заступником, зробив помилку, так як його поводження зі старшинами, рівнож з румунським командуванням не відповідало обставинам. До старшин була виявлена певна сторонність: старшини-повстанці почали грати першу ролю... До румунського командування було виявлено певну нетактовність, так що було заявлено про небажання працювати з ним. Сотника Нестеренко я знав тоді мало, бо він тільки в липні чи вересні того року прибув до Орадя-Маре при одному з повстанчих відділів.

VIII.

Цікава історія цього відділу і в коротких рисах мушу її пригадати, щоби побудити кого-будь з учасників цього відділу, а може й інших написати докладну історію тих невідомих або маловідомих героїв Української визвольної боротьби, які довгі роки, переносячи голод й холод, спеку й хороби, вели боротьбу проти ворогів України й полягли невідомі в рідню землю або мандрують на чужині.

Десь в червні 1920 року, коли Українська Армія билася з ворогом, большевики зарядили мобілізацію на Черкащині... На їх заклик до червоної армії — не відгукнувся майже ніхто, не дивлючися на велику аґітацію... Майже силою їм удалося зібрати де-кілька соток молоди. До відправки по частинах їх тримали на баржах посередині Дніпра, щоби вони не розбіглися. З часом прибув катер і на буксирі потягнув баржі з мобілізованими в напрямку Києва... На цей транспорт напав десь в районі Канева повстанець Деркач. Він обстріляв катер, примусив його причалити до беріга й після тому, що учинив суд над комуністами, всіх мобілізованих відпустив по домах... Частина з них пристала до його загону, а частина дійсно розійшлася по своїх селах, але так як ці люде не хотіли йти в червону армію й не зявилися до призовних пунктів після їх звільнення з барж, то їх становище стало відносно большевиків нелеґальним. Така ситуація спричинилася до того, що одні хоч й залишалися в своїх районах, але ховалися по лісах, а інші підняли селян в своїх селах проти большевиків, повигоняли большевицьких комісарів та агентів й зажили собі до пори до часу самостійними збройними республіками, вічно готовими дати відсіч большевикам.

Ті ж, які ховалися по лісах, почали зорґанізовуватися в відділи, зєднуватися й вкоротці з них утворився відділ чоловіка в двіста добре узброєних, відважних та до большевиків вороже настроєних... На чолі відділу опинився старий лісовий обізчик Василь Голий... Він дуже добре знав всю місцевість й це властиво й дало йому авторитет на керування... Маючи ті повстанчі села, про які я говорив вище, як базу, він повів свій відділ на м. Орлівець, здобув його а також значну кількість зброї та всього необхідного з кооперативів й вирушив далі, вже зі значно збільшеними силами, так як до нього прилучилося багато народу та перейшла вся Орлівецька міліція... Він взяв села Мліїв, Де-

реньківці, Старосіля, Городище і на протязі короткого часу повстання охопило цілі 7 волостів... Але на жаль всі ці повстанчі сили не мали обєднуючого керування, не мали пляну для розвинення повстання до широких розмірів... Василь Голий блукав зі своїм відділом, не маючи певного пляну, не переслідуючи певної мети... По всіх повставших селах обявилися свої отамани, які кожний по своєму розумів цю боротьбу й кожний вважав себе самостійним, незалежним ні від кого... В більшості ці повстанчі села поокопувалися й за свої межі не виходили... Звичайно, що були й серед повставших люде, які кликали до повного обєднання та до розвинення активної діяльности в змислі оволодіння залізничими пунктами та повітовим містом, але чи вони не мали вистарчаючого авторитету, чи маса була занадто пересякнена місцевим патріотизмом — їх заклики не дали бажаних наслідків... Навіть ті повстанці, які були під керуванням Василя Голого, хоч й мали звязок з Деркачем, який оперував в районі Канівa, з Гризлою зі Звенигородщини та Загороднім з Херсонщини — ні своєї вигідної ситуації, ні своїх звязків використати не могли... Пробували на власну руку взяти Черкаси, але не могли цього зробити, не дивлючися на те, що всі околичні села пійшли їм на допомогу: брак досвідченого керовника та дисципліни в бою, а також вогонь гармат з катерів — все це спричинилося до відбиття повстанчого наступу на Черкаси з великими для повставших втратами. Після цього большевики вислали сильні відділи проти повставших сел, багато з яких було знищено гарматним вогнем.. Повстанці боронилися завзято й часами розбивали большевицькі відділи... Прибув на допомогу з Холодного Яру Деркач й теж помагав їм боронити район, але ж тяжко було повстанцям йти проти гармат та свіжих сил й нарешті весь повставший район опинився в руках большевиків — повстанці подалися в ліси...

У відділі Василя Голого почалися непорозуміння на ґрунті грабунків, проти яких Голий не приймав жадних мір... Все це спричинилося до того, що для керування відділом було запрошено Вовчуру... Під цим призвіщем переховувався в тому районі й приймав жваву участь в повстанчому русі один з членів Центральної Ради. Він всіми мірами намагався цьому рухові дати загальний чисто-ідейний характер, брав діяльну участь в боях проти большевиків, як і в наступі на Черкаси, а тому міг при утворившійся ситуації зберегти себе лише переходом на повстання... Він прийняв керування відділом лише на умові, що Василь Голий залишить відділ й навіть район. Голий погодився й дійсно з невеликою купкою своїх щирих приятелів залишив район й подався в район села Мошни біля Дніпра, де й знайшов собі смерть пізніш в бійці з большевиками.

В тяжкі часи приняв Вовчура керування відділом... Наступала осінь, йшли дощі. По району вешталися сильні большевицькі відділи... Шляхи до сел й через села були ними поперетяті... З часом через район стали тягнутися піші й кінні сили, перекидаємі з Українсько-Польського на Вранґелівський фронт...

Але все ж таки й в цих несприятливих умовах відділ, поскільки то було можливим, розвивав активну та для большевиків дуже шкідливу працю... Відділ нападав на обози, на комуністів... Во всій окрузі жили большевики в великому страхові та вічній небезпеці...

Село, хоч вже і налякане большевицькими екзекуціями, щиро помагало повстанцям всім, чим могло: харчами, набоями, одягом. Приймали селяне до себе хорих й лікували їх з небезпекою для свого життя.

Цілу зіму відділ пробув під небом... Де день, де ніч... А зіма була сувора... Страдали люде неописано... Але все перенесли й діждалися весни 1921 року..

Большевики, які не приймали проти цього відділу жадних рішучих мір, бо не могли їх прийняти, весною послали до нього посланців з „амністією". По цій амністії пійшло до большевиків чоловік двадцять... Большевики, як то й було звичайно, з початку залишили їх на волі, а потім — замкнули у вязниці й майже всіх розстріляли.

На весні в відділі оставалося 150 чоловіка при 2 кулеметах... Всі мали добрі рушниці та майже половина мала револьвери...

Відділ увійшов в безпосередній звязок з Загороднім, відділ якого складався зі 150 чоловіка кінних при 4 кулеметах і тільки однієї підводи... Це давало йому можливість легкого пересування на дуже великих просторах...

Учасники розповідають, що Загородній був ще досить молодий, років 26—28. Невисокого росту, гарно збудований; він мав певну військову освіту та великий досвід в переведенні партизанщини, бо скільки його не переслідували большевики на протязі 1921 року, вони не могли не тільки знищити відділу, але навіть нанести йому значні втрати... Він же наносив большевицьким частинам великі втрати... Часами здавалося, що його вже оточено зо всіх боків, але він так добре маневрував, що пробивався з успіхом... Коли його переслідували цілі кінні червоні дивізії — він розкидав свій відділ маленькими ґрупами на сотні верстов, чим збивав переслідуючих з пантелику, а потім знову свій зєднаний на умовному місці відділ готував до вдару... Вовчура, зеднавшися з Загороднім, зробив на протязі літа 1921 року пять рейдів з Черкащини на Херсонщину... Всі піші відділа Вовчури сидали на підводи й такий зєднаний відділ робив крівавий для большевиків шлях: скрізь, де тільки можна було, комуністів нищено... Звичайно, що відділові в розвиненні його акцій дуже багато помагало населення...

Можна було би написати багато книжок про ту боротьбу, яку вели ці два відділи то разом, то зокрема на протязі всього 1921 року на широких просторах України... Але можна сказати й коротко: ляли ворожу кров, але не жаліли й своєї.

На зіму з 1921 на 1922 рік подався відділ Вовчури в великий ліс, що тягнеться від м. Мліїва до Дніпра майже на протязі сорока верстов і має шириною в середньому від 10 до 20 верстов. У цьому лісі на вкритих місцях було вирито дві землянки на віддали одна від другої півтори версти. В цих добре уряджених землянках відділ і провів зіму, роблячи час від часу напади на комуністів та на обози й інше... Цю зіму пережили лекше: іжу здобували від комуністів, а від холоду захищали землянки... Большевицька влада знала, де вони мають свій притулок, але нічого зробити не могла, бо ні кінних, ні гармати туди послати не було можна, а одну піхоту, молоду та слабо тоді дисципліновану, посилати не відважувалася.

На весні 1922 р. знову прибув до них Загородній зі своїм відділом... Він провів зіму на Херсонщині, де людей й коней розміщав у селян.

Зєднані відділи знову зробили рейд на Херсонщину й наробили комуністам багато шкоди, але при повороті їм не пощастило: в так званому Балашовському лісі, на багні Ердинь, на Вовчій Гаті—на партизанів було зроблено засідку. Під натиском большевиків — відділ мусів пробиватися через цю гать. Там він загубив багато й людей й коней... Відділ Вовчури, який не був звязаний кіньми, поніс менш втрат, хоч багато поміг визволятися й кінним.

Після таких втрат Загородній з рештою свого відділу трохи відпочив на зимовій стоянці Вовчурівського відділу й знову подався за свіжими силами на Херсонщину... Були потім чутки, що його поранено. Що далі з ним сталося— ніхто не знав.. Підчас цих рейдів, а також через звязки Загороднього стало Вовчурі відомим, що на Херсонщині в певному районі працює повстанчий відділ Орла... Вовчура послав до нього посланця-повстанця Павла Петренка. Той знайшов Орла, довідався, що той називав себе начальником повстанчого району, але людей при собі крім чотирьох кінних та 4 піших (в тій кількості дві дівчини) не мав... Але Орел зробив на повстанця Петренка гарне враження чисто військової людини і тому Вовчура послав його до Орла ще раз з проханням прибути до його відділу... Орел обіцяв й дійсно через який час прибув до відділу Вовчури зі своїм штабом... Орел мав при собі пляни (військові мапи) та взагалі міг би з часом може з більшою користю вжити ті сили й той ворожий до большевиків настрій, який там панував... Але сам відділ Вовчури вже значно зменшився, звязків з другими відділами не було: Загородній був десь на Херсонщині, Деркача забито... Крім цього й большевики змінили свою систему боротьби з цим відділом...

По наказу з Харкова до повстанців прибув для переговорів голова районного комітету з Городища — товарищ Ус... Він намовляв повстанців кинути боротьбу, приняти амністію й перейти до мирного життя, обіцюючи їм ріжні „блага"... На його заклик ніхто не пішов, лише з відділу пішло три повстанці, щоби перевірити все те, що говорив Ус... Цих повстанців, у повному їх узброєнні, возили по селах й містах. В Черкасах навіть їх частували, але ці

„ходоки“ від повстанців, повернувшися до лісу, жадного бажання іти до большевиків по амністії не виявили.

Так справа тяглася до початку липня... В липні в цей повстанчий район при багатьох добре узброєних червоних частинах прибула чрезвичайна комісія — „трійка“, як її звали, бо складалася з трьох чоловіка... Прибуваючи в село така комісія збірала селян й, не кажучи ні слова, відраховувала десятого й розстрілювала.. А потім вже селянам оголошувалося: ‚Ви бачите, що ми можемо карати й розстрілювати... Знайте це й ставайте з нами до боротьби проти повстанців“! З кожного села бралося закладників, під загрозою смерти для них, як що їх село виявить ворожість до большевиків...

Всіх тих, хто підіймав голос проти таких жорстоких насильств над неповинними людьми, розстрілювалося на місці...

Стогін й плач пронеслися над всією Черкащиною! Комісія послала селян переказати Вовчурі, щоби він зі своїм відділом зник з того району, куди хоче...

Самі селяне-посланці, оповідаючи про ті насильства, які над ними чинили большевики, просили відділ покинути район, бо він дуже малий, щоби захистити їх від большевиків, а загального повстання в той мент зробити не можна було, бо лютував крівавий терор на селах...

Вовчура написав до „трійки“ листа, в якому зазначав всю негідність її поводження відносно селян, й обіцяв покинути район не тому, що може він її боїться, а тому лише, що вона обрала такий негідний людей засіб для боротьби з повстанцями.

Й дійсно відділ демобілізувався, повстанці розійшлися, хто куди хотів.

Сам Вовчура та Орел при невеличкому відділі з найбільш відмінних повстанців на селянських возах зробили перебіг від Дніпра до Дністра й в районі Могилiва перейшли в Румунію, де їх й було інтерновано в Орадя-Маре.

Мал. 3. Ґрупа старшин весною 1924 р. в м. Брашові.

Сидять (зліва направо): 1) Пор. Іван Руснак, 2) Полк. Гнат Порохівський, 3) Ген.-полк. С. Дельвіг, 4) Хор. В. Варфоломіїв, 5) Хор. Ф. Гордієнко.

Стоять (зліва направо): 1) Хор. М. Овісімів, 2) Хор. І. Вакеривець, 3) Хор. С. Кальницький, 4) Хор. Гр. Олександрів, 5) Пор. Х. Дехтяренко, 6) Хор. Юрко Марченко.

Не беруся судити про їх діяльність на Україні, яка вже з цього коротенького огляду заслуговує на велику увагу, тільки можу сказати, що для людей, звикших до боротьби, до волі — таборове життя навіть в умовах певної вільности, з якої ми користалися в Орадя-Маре, було їм за тяжке.

Вовчура, громадянин з високо розвиненним почуттям прагнення до загального добробуту, став гідним прикладу для нашого таборового населення. Таким він й остався до цього менту.

Щэ ж торкається до п. Нестеренко, то в ньому дух отаманства бурлив. Цей дух перешкоджував йому в його відношеннях до старшин, до румунського командування.

Коли я в Клужі ліквідував свої справи з курсами, то отримав відомості, що табор переведено з Орадя-Маре до Фоґарашу.

Стояла люта зіма, лежав глибокий сніг.

Я поїхав до Фоґарашу, але й мій потяг, як й потяг інтернованих, було засипано снігом. Вони простояли на одній стації дві доби, а я провів тридцять шість годин в потязі серед чистого поля, але з рештою вибралися ми з-під сніга й „оволоділи“ замком „Раду Неґру“ в Фоґараші.

(Далі буде).

С. ШРАМЧЕНКО,
Лейтенант фльоти.

Український Морський Ґенеральний Штаб.

в рр. 1917/1921.

Морський Ґенеральний Штаб в тій чи іншій формі існував і існує у всіх Державах, маючих міцну воєнну фльоту, і безумовно во всіх великих Державах.

Тому і на Україні існував в часи її Державности Морський Ґенеральний Штаб (скорочена назва Ґенмор). Тільки до виразної організації Мор. Ґен. Штаб дійшов не одразу. Початок свій Ґенмор мав разом з заложенням у Київі Секретаріяту Морських Справ У.Н.Р. 22 грудня 1917 року, а дальший розвиток Генмору закріплено наказом по Морському Відомству від 13 березня 1918 року № 7, яким оголошено постанову про „Внутрішній розпорядок Морського Міністерства“. На підставі цього розпорядку окремі відділи будучого Укр. Мор. Ґен. Штабу розкидані по всій орґанізації Морського Міністерства, а саме: в „Департаменті Українських Военно-морських справ“ М. М-ва чи Головному Морському Штабі малися відділи: Оперативний, Розпорядчий і Служби звязку, мався цілий окремий Департамент Закордонних Справ М. М-ва“ і т. д. Взагалі цей „Розпорядок М. М-ва“ відріжнюється своєю плутаниною в орґанізації, що пояснюється тим, що в той час в Мор. М-ві ще мало

було старшин фльоти, а ті, що були, не могли мати відповідного впливу на орґанізацію М-ва, бо хоч вони були й добрі українці (як Ст. Лейтенант фл. М. І. Білінський, Генерал-Хорунжий по Адміралтейству В. О. Савченко-Більський, Полковник В.—Морської Судової частини В. Богомолець і інші), але не належали до політичних партій. Тому і накази по М. В. з тих часів складені по більшості недокладно з военно-морського боку.

Але наколи нарешті военно-морські чинники набирають більш сили і впливів, вони реорґанізують Морське Міністерство на державних підвалинах, як це належить у великій державі. Тоді зявляється і Морский Ґенеральний Штаб такий і в такому значенні, як це маємо в інших великих держав.

Завдання Українського Морського Ґенерального Штабу були слідуючі:

1) Вироблення проектів про морські узброєні сили.
2) Вироблення загальних завдань що до:
   а) будівлі кораблів,
   б) заготовлення недоторканих запасів,
   в) комплектування фльоти і мобілізації її.
3) Розрішення питань про орґанізацію служби у фльоті, а також складення положень, статутів, реґуляміну служби та інструкцій, дотичних боєвої підготовки фльоти.
4) Складення проектів, положень, штатів, табелів і наказів, які належать до самого Генмору.
5) Збірання та опрацьовування відомостей про закордонні фльоти та їх узброєнні сили і переклад найбільш цікавих відомостей та інформацій на українську мову.
6) Тримання звязку з Українськими Воєнно-морськими аґентами (В-М. Аташе) за кордоном, одержання від них сталих донесень і вироблення з них звітів.
7) Видання специяльного воєнно-морського журналу.

Український Морський Ґенеральний Штаб мав такі відділи:

А) Оперативний, Б.) Орґанізаційно-тактичний, В) Закордонний, Г) Загальний і Д) Редакція „Морського журналу“.

Начальниками Мор. Ген. Штабу були:

Капитан І ранги М. Л. Максимів від 1.V.1918 — 3.V.1918 (наказ по М. В. № 44 1.V.1918).

Капитан І ранги Протасів від 27.V.1918 до 10.IX.1918.

Мор. Ген. Штабу Капитан І ранги Л. Ю. Постріганів від 10.IX.1918 до 1.V.1919 і номінально до 1.X.1919.

Старший Лейтенант фльоти М. І. Білінський від 1.X 1919 до 20.III.1920.

Помішниками Начальника Мор. Ген. Штабу були:

Капитан І ранги Потапів від 1.VI.1918 до 21.VIII.1918.

Капитан І ранги Остелецький від 21.VIII.1918 до 10.X.1918.

Наказом Головного Отамана Військ і фльоти У. Н. Р. по М. В. № 11/706/357 від 31 грудня 1918 р. остаточно було затверждено Начальником Генмору Мор. Ген. Штабу Капитана І ранги Лева Юрьєвича Постріганіва, якого пізніш на чолі цілої комісії було відправлено в командіровку (наказ по М. В. № 87/42 від 27 лютого 1918 р.) в справах Дунайської фльотилії і тимчасового Херсонського

военного порту. При чому, в звязку з відірванням від Мор. М-ва (така була тоді ситуація на півдні України), наказ по Мор. Відомству № 13/127/69 пропонує Товаришу Морського Міністра Контр-адміралу М. М. Остроградському - Апостолу, а також Н-ку Генмора М. Г. Ш. Капитану І ранги Постріганіву, як і всім морським старшинам, командірованим в Одесу, Миколаїв і Херсон, одержувати по згоді з Міністерством Закордонних Справ належне їм утримання з фонду, який знаходився в розпорядженні Української Диплъоматичної Місії в Одесі (яка була окупована тоді французами).

Тоді ж Морським Міністром Старшим Лейтенантом фльоти М. Білінським було порушено питання про поворот М. Г. Ш. Капитана І-ої ранги Постріганіва з командірування, при чому Головний Отаман бл. п. С. В. Петлюра мав замір, на внесення Мор. М-ра, підвищити його в Контр-адмірали, яко одного з енергійних вищих старшин Укр. фльоти, але дальніші обставини цілковито змінили ситуацію в М. М-ві.

А з часом М. М-во, вже переїменоване 24 вересня 1919 року (наказ по М. В. № 333) в Головне Управління Военно - Морської фльоти, 20 березня 1920 року дістало переїменування в Головну Военно-Морську Управу і Морський Генеральний Штаб згорнувся тоді в один „Орґанізаційно - Тактичний відділ Мор. Ген. Штабу“ цієї Управи, на чолі якого були Генерал-Хорунжий по Адм. В. Савченко-Більський від 20 березня 1920 р. до 19 травня 1920 р., Лейтенант фльоти С. О. Шрамченко від 19 травня 1920 р. до 10 грудня 1921 р. і Капитан II ранги Д. Леванда від 10 грудня 1921 р. до згорнення Гол. Военно-Морської Управи у 1922 році.

Відвідини осередків нашої еміґрації в Румунії та Болгарії.

У червні та липні ц. р. П. Військовий Міністр У. Н. Р. Ґен. В. Сальський відвідав осередки нашої еміґрації в Румунії (Журжіу, Ґаванна, Бакеу і Букурешт) і в Болґарії (Софія і Варна).

Підчас цих відвідин Ґен. Сальський виголосив відчити інформаційного характеру про перспективи нашої боротьби з Москвою, про завдання, що намічаються на тлі цих перспектив, підготовчу працю Уряду в цім напрямі і ролю еміґрації. П. Військовий Міністр констатував з приємністю, що во всіх відвіданих ним осередках наша еміґрація гаряче цікавиться справою нашої Визвольної боротьби і прохала переказати П. Головному Отаманові і Уряду про свою відданість і готовість в кожній хвилі зявитися на заклик.

День смерти бл. памяти С. Петлюри — 25 травня — є днем збірок пожертв на Українську Бібліотеку його імени в Парижі.

Ухвала Ради Бібліотеки з р. 1930.

Українська Бібліотека ім Симона Петлюри в Парижі має за ціль сприяти у Франції студіям, присвяченим вивченню України.

Створена Паризьким Комітетом вшанування памяти С. Петлюри, вона фактично існує вже 3-й рік. Відкрита року 1929 при кількості 1400 книг, сьогодня (березень 1931) має вона 7052 прим. та кілька сот періодики за ріжні роки. Має два філіяли при укр. громадах у Франції: в Шалеті та Оден-ле-Тиші. При Бібліотеці є Музей, де уставлено меблі з кімнати, в якій мешкав С. Петлюра перед смертю, та зібрано ріжні памятки, звязані з його життям. Також є читальня з більш, як 50 орґанами преси. З дня відкриття Б-ка мала 176 абонентів, яким видано 2399 кн. Читальню відвідало за цей час 2121 особа.

Від часу, коли приступлено до орґанізації Б-ки, вона мала прибутків 56160,10 фр., а видатків 52651,45. Основою для створення Бібліотеки та Музею ліг щедрий дар Паризького Комітету вшанування памяти С. Петлюри та посильна допомога Уряду УНР і редакції заснованого С. Петлюрою журналу Тризуб.

Так, можна сказати, без певних засобів виростає культурна українська установа на заході Европи. Недавнє минуле виявило цю потребу, а дійсність виправдала сподіванки орґанізаторів на громадську підтримку. Всіх пожертв до сьогодня надійшло від окремих осіб та громадських орґанізацій до 25.000 фр. Не лише свої, а й чужі допомагають. Такі імена, як пані Ch. E. Bonin, що подарувала 2000 кн. та 1500 журналів, п. I. Castagnè, що спричинився цій пожертві, п. Quillet та п. Tarnè зостануться на завжди в анналах Б-ки памяткою їхнього щирого відношення й прихильности. Найшлися свої люде, які оподаткували себе певним відсотком чи певною сумою річно. Де-котрі в-ва надсилають свої видання і більшість укр. редакцій надсилають свої органи.

Бібліотека розрослася до такої міри, що помешкання з трьох кімнат стало мале й потрібно цього ж року шукати просторішого.

Перейдено найтрудніший етап: переможено недовір'я й наочно доведено, що бідна назагал еміґрація додала зусиль і жертвенности, щоб створити культурну установу імени того, хто життя віддав на вівтар Батьківщини.

Та бібліотеки створюються не в один рік. Раз відкрита, вона живе й розвивається без перестанку. Для бібліотек один шлях — розвиток і збільшення. Багато народів мають в Парижі свої бібліотеки. Ми — численний нарід. Нас сорок мілйонів. Та ми ще не вибороли своєї Держави. Ми мусимо докладати більш ніж хто зусиль та жертв, щоб стати нарівні з іншими народами. Понад усе, понад всі труднощі ми повинні створити установу гідну памяти того, хто був на чолі збройної боротьби за державність України, та достойну многомі-

лійонного народу Українського. Цього вимагає наша національна гідність і самоповага.

Рада Бібліотеки звертається до всіх Українців, як осіб, так і установ, з проханням про матеріяльну й іншу підтримку.

Де б Ви не були, обізвіться чим-будь. У Вас є газети й книги — надішліть їх. Купіть „Збірник памяти С. Петлюри", бо він продається на користь Бібліотеки. Купіть листівку з могилою С. Петлюри або фотографію Бібліотеки, Музею чи читальні. Купіть відзнаку-тризуб, видану Бібліотекою. Організуйте Т-ва Прихильників Б-ки. Оподаткуйте себе невеличкою даткою. Поширюйте відомості про Бібліотеку і намовляйте людей до підтримки її. Нехай звідусіль прийде допомога.

А в день смерти С. Петлюри — 25 травня — не забудьте, що в цей день Рада Бібліотеки кличе Вас, раз на рік, скласти свою датку на Бібліотеку.

Рада Бібліотеки: Голова В. Прокопович, Члени: І. Косенко, проф. О. Шульгин, Секретар Ген. О. Удовиченко, Бібліотекар І. Рудичів.

Париж. Квітень 1931.

Гроші й рекомендовані листи треба слати на імя бібліотекаря: **Mr. I. Rudicev. 41, rue de la Tour d'Auvergne, Paris 9-e.**

Касовий звіт

по Бібліотеці Ім. С. Петлюри в Парижі за р. р. 1927-1930.

ПРИБУТОК	1927	1928	1929	1930	Разом
1. Допомога Уряду УНР . . .	350.—	1640	14216.—	6900.—	23106.—
2. Допомога Редакції „Тризуба"	2999.25	—	1067.25	—	4066.50
3. Допомога Комітету вшанування памяти С. Петлюри .	50.—	1000	—	—	1050.—
4. Пожертви від ріжних осіб та громадських організацій .	—	27	4718.85	17282.65	22028.50
5. Абонементна плата	—	—	605.—	1820 80	2425.80
6. Забезпека абонентів . . .	—	—	595.—	1190.—	1785.—
7. Ріжні поступлення	100.—	—	146.—	677.10	923.10
8. Переходові (за Збірник С. Петлюри, на памятник і ін.) .	—	—	—	760.20	760.20
9. За втрачені книги	—	—	—	15.—	15.—
Разом . . .	3499.25	2667	21348.10	28645.75	56160.10
ВИДАТКИ	1927	1928	1929	1930	Разом
1. Пошта та канцелярійні видатки	283.65	134.25	1504.30	2654.40	4576.60
2. Господарські видатки та розїзди	5.20	202.75	1186.20	1127.15	2521.30
3. Ріжні видатки.	122.—	—	1006.45	5250	6378.45
4. Інвентар та меблі	350.50	1568.—	3007.20	2864.30	7790.—
5. Купівля книг	1809.35	—	223.20	774.65	2807.20
6. Оправа книг	608.50	262.—	—	177.—	1047 50
7. Достава книг (мито то що).	10.—	207.75	248.85	1559.60	2026.20
8. Помешкання (оренда, податок, страховка, освітлення)	—	—	12671.35	10616.80	23288.15
9. Поворот забезпек	—	—	65.—	690.—	755.—
10. Фотографії й малюнки .	300.—	30.60	245.—	665.45	1241.05
11. Переходові суми	—	—	—	220.—	220.—
Разом . .	3489.20	2405.35	20157.55	26599.35	52651.45

Голова Ради **В. Прокопович** Скарбник **І. Косенко.**

В загальну суму прибутків-видатків не входить платня бібліотекареві. Також не включено видатки Комітету на купівлю обстанови С. Петлюри, а крім того пожертву „Тризуба“ на справи Музею в сумі 2956 фр.

Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі

(Роки 1927-1930).

В журналі „Тризуб“ ч. 15 (273) р. 1931 Рада Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі подала касовий звіт прибутків і витрат Бібліотеки за чотирі роки існування, за роки 1927-1930. Всіх прибутків було 56.160,10 фр., а витрат 52.651,45. фр.

Нагадаємо коротенько історію Бібліотеки. Року 1926 в червні Комітет вшанування памяти С. Петлюри в Парижі на пропозицію теперішнього голови Ради—В. Прокоповича ухвалив створити в Парижі на віки-вічні Бібліотеку імени Незабутнього Головного Отамана і при ній Музей, де було б зібрано все, що торкається життя й діяльности С. Петлюри. Завдання Бібліотеки „сприяти студіям, присвяченим вивченню України“. Ні коштів, ні будь яких джерел до здобуття матеріяльних засобів Комітет тоді не мав. Було лише щире бажання вшанувати достойно память Найвизначнішого Сина України, якому незблаганна доля судила вмерти на чужині, не закінчивши розпочатого діла — визволення Рідної Землі.

Ця постанова Комітету довший час не могла бути зреалізована. Цілих вісім місяців не було змоги нічого зробити. Лише в лютому 1927 року запрошується автор цих рядків для підготовчої праці. В убогому готелі на rue des Gobelins, в кімнаті ч. 5, в якій містилося бюро Ґенеральної Ради Союзу Укр. Еміґр. Орґанізацій та Судової Комісії в справі процесу Шварцбарда та де ще жило двоє людей, для бібліотечної праці було відведено куточок, де притулилася перша шафа та невеличкий столик. Це був початок більш, ніж скромний. На субсидію Уряду УНР—350 фр. купується перша шафа для книг. Всі інші видатки покриває протягом року редакція заснованого С. Петлюрою журналу „Тризуб“. Комітет не міг нічого дати, бо ще перед тим витратив 5.000 фр. на купівлю обстанови кімнати, в якій мешкав С. Петлюра перед смертю. Ця обстанова була тимчасом здана на охорону до приватного склепу.

Перша книга записується в інвентарну книгу 1-го березня 1927 року. Нею була Конституція гетьмана Пилипа Орлика, видана року 1710 в Бендерах, що в ориґіналі називалася так: Pacta et Constitutiones Legum Libertatumque Exercitus Zaporoviensis inter Illustrissimum Dominum Dominum Philippum Orlik, Neoelectum Ducem Exercitus Zaporoviensis, et inter Generales, Colonellos, nec non Eundem Excercitum Zaporoviensem, Publico Utriusque Partis Laudo Conventa, Ac in Libera Electione Formali Juramento ab Edoem Illustrissimo Duce Corroborata. Anno Domini 1710, Aprilis 5, Ad Benderam.

Чи не здається Вам, читачу, чимось символичним оця перша

книга, якою почалася Бібліотека ім. С. Петлюри? Бо ж гляньте: останній вільний гетьман і перший визначний емігрант залишає на чужині закон для Укр. Держави і помирає на еміграції. Ми, новітні емігранти, кладемо цю книгу в основу бібліотеки імени другого визначного емігранта—С.Петлюри, який теж загинув на еміграції. Їхня боротьба не була довершена. І ці „Pacta et Constitutiones“ є для нас мов заповіт довершити недовершене. Так культурна установа своєю цією книгою веде нас до великої політичної акції.

Але вернемось до теми. Звідки пішли перші книги? Їх дала редакція „Тризуба“, спочатку з тих, що діставала на рецензії, а потім дещо передала книгарня при Тризубі. Найнеобхідніші книги було куплено коштом того ж таки „Тризуба“. Далі прийшли й пожертви книгами. На заклик Б-ки надіслав свої видання Укр. Гром. Видавничий фонд, Укр. В-во в Катеринославі, в особі п. Вирового, М. Галаган і інш. Не маючи помешкання, Б-ка не звертається ще до редакцій газет за пресою. Б-ка ще майже не існує. Не скоро заповнилася перша шафа. Ще не було статута, ні Ради, ні бюджету. Так минув рік 1927. В кінці року Бібліотека, чи власне бібліотечна шафа на шість незаповнених полиць, перейшла разом з „Тризубом“ на нове помешкання на 42, rue Denfert Rocherau. Але й рік 1928 минає так само тихо. Книжок потроху більшає, за доставу їх витрачається вже 200 фр., супроти 10 фр. минулого року. Вже не купується книжок, лише трохи дається до оправи. Зявляються перші читачі і надходить перша пожертва від п. Є. Камінського. Не велика — 17 фр. всього, яка в 1930 році збільшилася в тисячу разів. Ініціятори опрацьовують статут Б-ки. Обстанова кімнати С. Петлюри також перевозиться в це помешкання й займає окрему кімнату. Шафи бібліотечні, яких стало вже три, стоять на коритарі. Число книг сягає вже тисячі, збільшилася значно преса, якої надсилали спочатку більш, ніж книг. З Женеви приходить скриня з ріжними друками вагою в 130 кіло, але зостається нерозпакованою. Обставини невідклично вимагають окремого помешкання. Вже в осени воно мало бути найняте, але брак гроша відсуває цю справу надалі. І нарешті в січні р. 1929 помешкання підшукане. Уряд УНР приходить з поміччю, і в січні Б-ка переїздить на своє помешкання з трьох кімнат: в одній книгозбірня, в другій читальня, в третій Музей — кімната памяти С. Петлюри. Всіх книг було лише 1400 прим. Знову видатки на меблі: столи, стільці та перше уладження. Б-ка живе без засобів. Найшлися люде — співробітники „Тризуба“ й Місії УНР, що оподаткували себе певним відсотком і датками, і це складає перший, так мовити громадський, фонд. Розсилаються заклики до редакцій газет, до видавництв. Утворюється інститут представників Б-ки в місцях більшого скупчення еміграції. Їхнє завдання—збірати книги й освідомлювати українців про Б-ку та її потреби. Це дає добрі наслідки. Матеріяли поступають, і протягом року надходить пожертв до 5.000 фр. Затверджується статут. Рада, хоч і не вповні, але зформується і першого квітня Б-ка фактично відкривається для користування. Перші платні абоненти. В читальні лежить 25 ріжних часописів

і журналів — це відгук редакцій з Галичини й Америки. Мало хто відмовився, але були й такі. Та книги, хоч і надходили, читачі вимагали більше, ніж Б-ка могла дати, а купити було нізащо. Через те й не можна було вимагати акуратного платіжа абонементу. Все ж такої плати прийшло за рік 600 фр. Це здавалося успіхом. Видатки збільшуються колосально. Кожного дня відчувалася потреба того чи іншого. Книжки, що приходили, довго лежали в пакетах, перечитані ґазети виносилися до льоху. В травні все ж робиться урочисте відкриття Б-ки. На цей день всі книжки поміщалися на двох полицях та в шафі з загальної довжиною 21 метр. Багато було брошюр, які говорили про кількість »лише. Коли зрівняти той час з сьогодняшнім, то просто не віриш, і лише тодішня фотоґрафія показує наочно, як то все було бідно. Ні одна стіна не була закрита полицями. А тепер нема вже вільного місця, по всіх стінах книги, навіть в кімнаті бібліотекаря. Сьогодня загальна довжина полиць більше 100 метрів. Тоді стіни книгозбірні були прикрашені мапами, малюнками, листівками, а сьогодня все те сховано й лише в читальні розвішано мапи та кілька портретів і малюнків. Видатки за р. 1929 виносять 20.000, але на одне помешкання та податок і страховку, витрачено коло 13.000 фр. Пошта й господарські витрати взяли 2.600 інвентар — 3000, а на купівлю книг лише 220 фр.! Ні одна книга за рік не була оправлена! До кінця року число книг доходить до 3.000 прим. Так минає рік 1929 і починається 1930. Весна приносить велику й приємну несподіванку. Перша велика пожертва книг, але не від українців. Удова пок. франц. посла в Персії, що був приятелем України, пані Charles Eudes Bonin дарує 2.000 книг і 1500 книг окремих журналів. Навіть своїм коштом їх привозить. Потім п. J. Castagnè передає багато ріжних мап і кільки полиць. Він же в значній мірі спричинився й до пожертви пані Bonin. В кінці року Б-ка дістає знову пожертву від франц. видавця Quillet, дякуючи інтервенції пані Л. Ілляшенко. Дар пані Bonin, хоч і був надзвичайною втіхою, ставить спочатку Б-ку в трудне становище. Нема де розставити книги. Їх складується в пакети й вони лежать так чотирі місяці. Тимчасом на постанову Ради про улаштування збірок на Б-ку в день річниці смерти С. Петлюри починають надходити гроші. До серпня їх вже 10.000. Негайно робляться полиці. Б-ка починає обертатися власними грошима. І нарешті лише в жовтні всі книги поставлено і Б-ка приймає справжній вигляд, про який Рада мріяла два роки. Лише тепер книжки поставлено відповідно форматам, приступлено до правильної інвентаризації та складання катальоґів. Також само й читальня придбала більше орґанів преси, яких вже є 80 назв. Вже Рада починає міркувати та плянувати, що треба купити з книг. Явилася змога видати 700 фр. на Історію України-Руси Грушевського. Пошта, канцелярія та господ. видатки беруть коло 3.800 фр. Пересилка книг забірає 1.500, інвентар 2.800 фр. Але й пожертви надходять, всього 17.280 фр. Абонементної платні поступає вже 1.800 фр. (втроє більше супроти мин. року). Рада вживає заходів до збільшення коштів: видає відзнаку-тризуб. На домагання відві-

дувачів б-кар розпочинає комерційні операції: продає листівки, книжки. Це дає, правда, мізерну суму — 560 фр., але не приходиться жалувати труду й клопоту й на ці операції. На таких дрібних операціях терпить основна робота. Наші люде з провінції починають звертатися з ріжними справами. Появляються й читачі з провінції. Але катальоґів ще нема, на видачу книг доводиться затрачувати багато часу, книжку приходиться не лише видавати, а рекомендувати, радити взяти. Люде питають за новою літературою, де-хто цікавиться совітськими виданнями. А їх нема. Але всеж це не відганяє читачів та відвідувачів. Де-хто приходить просто на балачку, спитатися, а що чувати. Поміж своїми приходять і чужинці, яких в більшості приводять таки наші люде. Чужинці захоплюються мистецькими виданнями. Радять викласти їх на показ. Та нема де й мало чого є. Користуємося листівками переважно. Перебували тут і чехи, й німці, були й з Арґентини, з Бразилії, з респ. Домінік. Редактор еспанської ґазети бере кілька фотоґрафій і вміщує їх в ґазеті Ahora. Свої люде також виявляють як найбільше прихильности. Дві громади: в Шалеті й Оден-ле-Тиші передають свої бібліотеки й усе майно при них, які залишаються на місці, як філії. Громада в Люксембурґу також робить ухвалу передати свою книгозбірню в память свого помершого члена Твардовського. Міжорґанізаційний Комітет вшанування памяти С. Петлюри передає 500 прим. Збірника памяти С. Петлюри, який продається на користь Б-ки. У Варшаві вживається заходів до створення Т-ва прихильників Б-ки, щоби своїми внесками прийти на поміч. Представники також розвивають велику енерґію і матеріяли напливають. Але й потреби ростуть. Книжки без оправи нищуться, але давати їх все одно треба. Не можна лишати читача без хліба духовного. Потрібно мати помічну силу, щоб прискорити справу з приведенням в порядок надбаного — і нема змоги. Помешкання робиться замале. Тимчасом виникають непорозуміння з сусідами, які жаліються на незручність мати поруч публічну установу. Трапляються й інші, вже просто погані випадки: то картку з дверей зірвуть, то напишуть щось недоброго, або якийсь проходячий почне дзвоника крутити серед ночи і т. п. Хто це робив — не знати. Можна бути тільки певним, що це не робили французи. Але це життєві дрібязки, на які доводиться оглядатися, тай годі. А справа мусить іти далі, й вона йде. Підтримка громадянства є, поміч дістаємо, хоч і в меншій мірі, ніж то потрібно.

Сьогодня маємо квітень року 1931. Два роки, як Б-ка відкрита до користування. За цей час Б-ку відвідало 2.121 особа. Абонентів маємо 91. Книг було видано 2.399. Б-ка була відкрита 314 днів.

Ще два слова про Музей — Кімнату памяти С. Петлюри. Тут за шнуром уставлено меблі з кімнати, в якій він мешкав перед смертю. Невеличкий куток відведено для памяток. На стіні маска покійного Головного Отамана, його штандарт, стрічки від вінків. Коштом В. Прокоповича поставлено дві вітрини, де вміщено ріжні речі та рукописи. Там же міститься відділ „Петлюровіана"—все, що вдалося зібрати з його писань або про нього, часописи з процесу

Шварцбарда та ріжні документи з часів визвольної боротьби. На стіні малюнки та фотографії з будинків, в яких мешкав С. Петлюра в Парижі, та його похорон.

Наше завдання було хоч коротенько показати, як розвивалася Бібліотека в межах тих матеріяльних ресурсів, які вона мала. Касовий звіт нам показує, що Б-ка дістала від Уряду УНР 23.106 фр., а решту — 33.000 фр. дало громадянство. Головні ж витрати: помешкання — 23.000 фр., інвентар—7.800 фр., а на купівлю книг та на оправу лише 3.888 фр. Бюджет на р. 1931 виносить 50.000 фр. Чи добудемо? Найбільше буде Б-ка потрібувати знову на помешкання, бо контракт на теперішнє кінчиться, треба шукати більшого й зручнішого.

І. Рудичів.

УКРАЇНСЬКА ГОСПОДАРСЬКА АКАДЕМІЯ — НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТЕХНІКА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ — НЕ СМІЄ ЗАГИНУТИ!

Нарід собі!

До українського громадянства всіх українських земель та закордону.

Українська Господарська Академія (м. Подєбради в Чехах) розпочинає вже десятий рік свого існування. Сталося так, що в цей ювілейний рік існування нашої одинокої в світі вільної української високої технічної школи буде рішатися також доля її, буде рішатися, чи спроможеться український нарід зберегти й забезпечити назавжди існування своєї національної політехніки, чи вистачить у українського громадянства завзятости, енергії та жертвености, щоб єдиною лавою згромадитися навколо самодопомогової акції, яку Товариство Прихильників Української Господарської Академії нині розпочинає.

Творці Української Господарської Академії будували її з щирим завзяттям, з свідомістю того, що їм припадає щастя в найтяжчу для нації годину творити одну з важливіших підвалин її майбутнього відродження, осередок культурної творчости, місце для збереження старих і виховання нових сил для праці на Україні, для українського народу.

Захоплені красою тієї ідеальної будови, що її вони хотіли витворити, натхнені величним завданням, взялися вони за працю й уперто будували цеглина за цеглиною, не дивлячись на те, що самі були ніби для такого великого діла тоді ще не підготовлені, що досвіду бракувало, що матеріял був зовсім незвичайний, що засобів було замало, що взагалі завтрашній день був невідомий. І ту будову довели вони до кінця. Майже пятьсот українських інженерів, котрі одержали свою високу освіту в нашій Академії, на

українській мові та в національнім оточенню, своєю практичною працею в Краю та на чужині наочно засвідчили високий рівень Академії, яко технічної і національної школи.

Українська Господарська Академія мала щастя розпочати свою велику працю в державі, найвищий Керівник якої розуміє наші стремління; Академії була забезпечена матеріяльна можливість розпочати це будівництво і повна свобода що до його переведення. Так само й тепер Українська Господарська Академія користується прихильним відношенням вищих державних чинників Чехословацької Республіки. Це прихильне відношення мабуть ще в близчім часі виявиться в усуненні перешкод до відновлення прийому до Академії нових студентів. В Краю чекає на цю можливість одержувати високу освіту у власній політехніці сотки молоди. Але ми не можемо розраховувати на те, щоб Чехословацька Держава погодилась і надалі нести повністю тягар матеріяльного утримування Академії, зокрема під сучасну господарську кризу.

Тепер цей тягар, принаймні в значній його частині, має перебрати на себе Українське громадянство. „Нарід собі"! — хай буде нашим гаслом. На мільйони українських людей в Краю й поза його межами мусить знайтися три тисячі українських громадян, громад, спілок, товариств, Просвіт, що зголосяться за члени Товариства Прихильників Української Господарської Академії й тим зобовяжуться вносити кожного року на утримання нашої політехніки по десять долярів.

Один мільйон корон чеських, або тридцять тисяч долярів річно — це та сума, що уможливить забезпечити й надалі в дотеперішнім вигляді вільну високу українську господарсько-технічну школу — Українську Господарську Академію в Подєбрадах.

Прага-Подєбради, 1 жовтня 1931 р.

Рік існування Української Господарської Академії — десятий.

Ректорат Української Господарської Академії: Ректор Проф. Борис Іваницький. Проректор Проф. Лука Бич. Секретар Проф.Ради Доц. Евген Голіцинський.

Товариство Прихильників Української Господарської Академії:

За Виконавчий Комітет: Сергій Бородаєвський — Голова. Сергій Комарецький — Містоголова. Інж. Кость Подоляк — Секретар.

Управа: Др. Борис Матюшенко — Голова. Соломон Ґольдельман — Містоголова. Ольґерд Бочковський — Містоголова. Евген Вировий — Скарбник. Борис Лисянський — Секретар. Віктор Сапіцький — Член Управи.

Адреса: Společnost přátel Ukrajinské hospodářské akademie Praha-Dejvice, 1506. Гроші посилати на конто E. Wyrowyj, Živnostenská banka, Praha, або на конто Е. Вировий, Земельний Банк Гіпотечний. Львів.

Микола Юнаків,

Ґенерального Штабу Ґенерал-Полковник.

(Кілька слів замісць некрольоґа).

Там, у далекому Тарнові, ген-ген за містом, на чужому цвинтарі, на узбоччі, стоїть самотня могила.

Ще свіжа могила — земля ще не ствердла. Ще свіжа память про того, що там він лежить.

Лежить там наш старший товариш, наш приятель, вояк, наш старший ґенерал Микола Юнаків. Він склав там свої шляхетні кості на вічний спочинок, не дочекавшись світлого, радісного дня повороту на визволену батьківщину.

Народився Покійний в м. Чугуїві, на Харківщині, дня 6 грудня 1871 року.

Про походження своє ось так писав мені Микола Леонович у місяці вересні 1927 року:

„Дід мій, як мені відомо, полковник Бугського козацького війська, що оселився під старість біля містечка Новий-Буг, на Херсонщині, в місці збігу Інгулу з Сагайдаком. Там він посідав досить велику земельну власність, яка перейшла потім у спадщину до мого батька і де я (хлопчиком) не один раз бував.

„Призвіще моє складається з коріня „юнак“ та приставки „ів“. Корінь словянський (український, сербський, болгарський, польський і т. д.), але в жадному разі не московський; приставка ж являється або наслідком примусового обмосковлення, яке практикувалося, як відомо, в XVIII віці, або — звичайним українським*) придатком до призвіща якогось з моїх прадідів: „юнак-ів син“.

„Моя мати родом із Харківщини, з давнього українського роду Пісоцьких. Правда, вона була несвідомою українкою (називала себе малоросіянкою), але все життя підтримувала в своїх дітях любов до нашої мови, нашої пісні, нашого національного вбрання, наших звичаїв і мистецтва.

„До самої смерти з замилуванням згадувала вона, як повернувшись після довгої відсутности до Чугуїва, де я народився і провів своє дитинство, вона знайшла мене в тому стані, коли я почав лише (без неї) говорити, при чому першим моїм реченням до неї було: „Та де ж це ви були? (на українській мові)“.

Дитинство своє провів ґенерал на Україні (на Херсонщині), а вже вчитися й пізніш служити довелося в Росії, куди було переведено по службі батька його Леона, російської служби ґенерала.

* * *

Середню освіту здобуває Микола Леонович в Орловському кадетському корпусі, військову — в І-й Павлівській військовій школі (в Петербурзі) і вищу — в Миколаївській Академії Ґенерального Штабу, яку закінчив у р. 1897-му по першому розряду.

Службу свою в російському війському розпочав у 1891 році в лейб-ґвардії Семенівському полку.

З 1897 року займає ріжні посади по ґенеральному штабу аж до начальника штабу дивізії включно, з одночасовим викладанням военних наук в Орієнбаумській старшинській стрілецькій школі та Пажеському кадетському корпусі.

---

*) Підкреслення ґенерала М. Юнакова.

З 1907 року займає посаду булавного старшини, що завідує слухачами Академії Ґенерального Штабу, та викладача воєнних наук тої ж Академії.

В січні 1910 року захищає дисертацію на тему „Похід Карла XII на Україну в 1708—1709 роках", після того зістає призначений екстраординарним професором Академії по катедрі Воєнного Мистецтва. За саму дисертацію дістає від .Російської Академії Наук почесну нагороду (премію ґрафа Уварова).

В році 1911-му, після розгляду на конференції Академії Ґенерального Штабу нового наукового твору ґенерала Юнакова, під назвою „Російсько-японська війна 1904—1905 років", покійного призначено було ординарним професором тої ж Академії.

Підчас перебування свого в Академії Ґенерального Штабу покійний Микола Леонович належав до складу проґресивної ґрупи професорів, що мала на меті проведення радикальних змін у проґрамі і методах навчання в Академії.

З огляду на те, що заміри цієї ґрупи не знайшли підтримки у вищої військової влади (тогочасного військового міністра ґенерала Сухомлинова), ґенерал Юнаків у місяці лютому 1914 року змушений був залишити службу в Академії й прийняти муштрову посаду командіра бриґади 37 пішої дивізії, що постоювала в Петербурзі.

За час Світової війни повнив уряди: командіра бриґади, начальника штабу 25 арм. корпуса, начальника штабу 4 армії, командіра 7 арм. корпуса й командуючого 8 армії.

27 грудня 1917 року за підтримку українського національного руху в командуємій ним 8 армії його було усунено владою червоних москвинів з займаємої посади.

Цією датою й закінчив ґенерал Юнаків свою службу в московському військові, відїхавши з дозволу армійського революційного комітету в 2-х місячну відпустку до Харкова на лікування, з зобовязанням після закінчення відпустки прибути до Петрограду „до розпорядимости товариша Троцького".

* * *

В дійсності ж, прийнявши рішення вступити на службу Україні — прибув до Київа, де зразу ж явився до Симона Васильовича Петлюри й запропонував себе до його розпорядимости, а кілька днів пізніше склав листовне прохання на імя ґенерального секретаря по військовим справам п. Порша про прийняття на українську службу і одержав пропозицію обняти командування 4 армією, що була на фронті в Румунії. Однак становища цього покійному Миколі Леоновичу обняти не довелося з-за наспівших подій, як от большевицькі розрухи в Бесарабії, бомбардування Київа червоним військом під командою Муравьова то-що.

Після зайняття Київа московськими большевиками втік покійний з великими труднощами до Харкова, де переховувався до приходу туди україно-німецьких військ.

В травні 1918 року прибуває ґенерал Юнаків до Київа, а в липні, за допомогою тодішнього військового міністра ґенерала Рогози, знову одержує призначення по військовій офіції. По-перше він обіймає тут становище голови комісії по утворенню військових шкіл на Україні, де виявляє надзвичайні орґанізаторські здібності й великий педаґоґічний та виховавчий стаж. До речі буде згадати, що на пропозицію члена тої ж комісії підполковника Варфоломія Євтимовича творені військові школи на Україні названо було юнацькими, запозичивши коріня цієї назви від призвіща Юнакова.

Після закінчення праць в повищій комісії призначається Миколу Леоновича на високе й відповідальне становище Начальника Головної Шкільної Управи Військового Міністерства, на якому мав би перевести в життя все те, що в згаданій комісії накреслив теоретично.

Памятаю, як сьогодня, яке добре враження зробив покійний Микола Леонович на особовий склад Головної Шкільної Управи, коли знайомився з ним по обняттю становища її начальника, і як потім гармонійно йшла праця у нас під його вмілим керуванням.

Не довго тішилися ми з його присутности серед нас, бо вищій владі військовій угодно було призначити його на нове, ще більш визначне й відповідальне становище — Начальника Академії Ґенерального Штабу. Та не судилося Миколі Леоновичу відчинити цю Академію на рідному терені й прикласти всі ті знання, орґанізаторський хист і довголітній досвід, що він його набув за час професорування в Академії у Петрограді, бо вже в січні 1919 року прийшлося евакуоватися з Київа.

В дальнішому займав Микола Леонович ряд вищих службових становищ, а саме: помішника Головного Інспектора військ Української Народньої Республіки і пізніш помішника начальника Головної Ґеодезійної управи. З 7 серпня 1919 року і по січень 1920 року Микола Леонович займав найвище становище — Начальника Штабу Головного Отамана (в часі злучення Наддніпрянської і Наддністрянської Українських армій), пізніш — радника по військовим справам при Українській дипльоматичній місії у Варшаві, Військового Міністра і Голови Вищої Військової Ради.

За свою корисну службу Україні та її військові покійного ґенерала було підвищено до найвищої військової ранги армії У.Н.Р. — ґенерал-полковника.

* * *

Численні евакуації і звязані з ними переїзди, часом у дощ, непогоду та осінню стужу, на селянських підводах, пізніше злидні еміґрантські Тарнівського періоду, коли часами абсолютно не було чого їсти, — підірвали й до того слабий стан струдженої, порівнюючи ще не старої людини, а відсутність засобів на лікування — й до кінця підрізали Миколу Леоновича.

Вже в році 1927 ось що писав мені покійний про своє здоровля:

„В березні місяці страшні припадки невралґії лицевого нерва примусили мене взятися за енерґійне лікування цієї жахливої хороби.

„Підчас лікування виявилося крім того, що я вже здавна хорую на артеріосклероз і склероз кровеносних мозкових сосудів, що виявляється в припадках в області серця і в щоденних болях в області тімени. Хороба ця була запущена й вимагала енерґійного лікування, бо загрожувала внутрішнім виливом крови в область серця або і мозок.

„Не дивлячися на лікування, — писав покійний, — я почував себе все слабішим й слабішим", — і далі — „як бачите, я став цілковитим інвалідом".

Не дивлячись на це покійний Микола Леонович все ж хтів ще щось робити, хтів бути корисним справі. Ось що він сам говорить у цій справі в одному з листів до мене: „Все рівно вмирати колись-то треба. Досадно лише те, що в періоди передишки від болю голови і при відсутності „вішого ходження" я міг би ще бути корисним для справи: голова працює добре, треба лише створити відповідні умови для праці".

На жаль, не тільки умов тих запровадити не змогли ми, а навіть відповідного лікування дати були не в стані.

Та все ж покійний не залишався зовсім пасивним. Він виконував певні доручення Уряду У.Н.Р., брав активну участь в життю своєї тарнівської кольонії, був обраний 2-им делеґатським зїздом української політичної еміґрації в Польщі в році 1928-му на члена Ради Українського Центрального Комітету в Речіпосполитій Польській, цікавився й слідкував за новішою нашою літературою і нарешті приймав активну участь в працях Українського Воєнно-Історичного Товариства, на становищі голови його й члена редакційної колеґії орґану Товариства „За Державність".

*
*   *

Доля — невблаганна, а смерть — безжалісна. Вона не розбірає, хто потрібний, хто корисний і навіть необхідний для справи і косить здовж і поперек намічені жертви. І ось, в дню 1 серпня 1931 року перестало битися шляхетне серце лицаря — вірного сина свого народу, що не завагався кинути великих надбань в чужому військові й перейти на службу свому народові, і то в часі найтяжчому, в часі непевному, в часі борні.

Суспільність українська, в міру сил й спромоги, достойно вшанувала память його, віддаючи останню пошану.

Спи сном спокійним, дорогий наш товаришу і добрий начальнику! Нарід Український, по визволенню своїм з-під ярма неволі, не забуде Тебе тут на чужині, а складе твої шляхетні кості в нашому Києві-золотоверхому, на берегах Дніпра-Славути.

М. Садовський.

✝

У десяту річницю героїчної смерти

359

лицарів, які загинули від руки катів 22 листопаду 1921 року під Базаром, вшануємо память Тих, хто життя своє віддав за волю України.

✝

СОТНИК ПО АДМІРАЛТЕЙСТВУ

Петро Василевич

Вдовиченко-Комаровський

несподіванно помер 8 травня б. р. на запалення вуха і мозкової оболонки (наслідок контузії підчас Світової війни) в Катовицях і похований в Сосновцю 12 травня б. р.

Покійний народився 22 вересня 1884 року у Катеринославі. Скінчив „Школу дальнього пливання“ торговельної фльоти в Ростові-на-Дону з золотою медаллю і був висланий на кошт уряду закордон (до англьської торговельной фльоти, але був і в німецькій і в інших фльотах) для удосконалення морського знання і досвіду. Багацько пливав по ріжних морях і океанах цілого світу (мав коло 42 місяців парусного пливання), так що став добрим парусним моряком — правдивим морським вовком. Навчився кількох мов, а найкраще—англьської. По повороті з пливання з острова Суматри до дому, був підвищений в прапорщики резерви воєнної фльоти. Потім вступив до Московського Університету, який і скінчив, яко правник у 1912 році, після чого був ґенеральним представником на цілу Україну, Кавказ і Туркестан від Північно-Американської фірми „International Harwester C⁰. of America“.

З початком Світової війни його було покликано до фльоти, але з-за браку старшин армії, добре володіючих англьською мовою, було приділено поступово до ріжних англьських воєнних місій, а з часом було заличено до армії—до важкої артилерії англьських зразків,

в якій ще за часи імперії дійшов до ранги штабс-капитана і командіра гарматньої автокольони. Командуючи останньою Небіжчик був контужений в голову.

У 1917 році брав діяльну участь в українізованню військових частин на фронті, потім в активній боротьбі з большевиками.

П. В. Вдовиченко-Комаровський.

У 1919 році був в складі Української Делеґації на Версальській мирній конференції, яко військовий аташе. Пізніш командірується до Чехії для закупу зброї і амуніції. Далі працює в Укр. Міністерстві Закордонних Справ, завжди приділений до ріжних закордонних місій при Уряді УНР, поки його 28 грудня 1919 р. не командірують в складі місії до Польщі для складення з останньою торговельного договору.

У 1920 році він був призначений молодшим адютантом Головного Отамана Військ і Фльоти УНР, але на бажання переведений до фльоти, в ранзі сотника по Адміралтейству. Гол. В.-Морська Управа мала перевести його в старшини фльоти з рангою лейтенанта, але залишення Рідного Краю припинило цю справу.

Володіючи добре українською, російською, польською, анґельською і німецькою мовами, трохи іншими і навіть жидівською, Петро Василевич на еміґрації займав добрі керовничі посади: з початку в Американ. місії Y. M. C. A. в Варшаві, а потім в ріжних фірмах — переважно анґельських і американських і нарешті в копальні „Kleofas“ (Катовиці), куди був перенесений 1 квітня б. р. на вище становище.

Разом з тим він був в Сосновцю, яко „kapitan marynarki“ заступником голови місцевого відділу „Ligi Morskiej i Rzecznej“ і в.-морським інструктором.

Добрий співпрацьовник і надійний приятель на морі, він і на суші був зразковим і здібним старшиною і службовцем з надзвичай добрим орґанізаційним хистом. Покійний Головний Отаман завжди підкреслював його інтеліґентність. Його чулість і добре серце відомі на еміґрації. Він осиротів дружину і на Великій Україні вже дорослого сина Романа від першого шлюбу.

Похорон його відбувся надзвичай урочисто, при великому скупченню суспільства, при оркестрі музики і почесному відділові копальняної сторожі. Над труною промовляли крім Пан-отця: Ґенерального

Штабу Ґенерал-Хорунжий Сінклер і Сотник Гальперин. У всіх промовах підкреслювалося шляхетний характер Покійного і жаль про передчасну втрату. Зложено вінки від Гол. Упр. У.Ц.К. з Варшави, від Сосновецького відділу У.Ц.К. і інші.

Дорогий друже Петрусю — дай Боже Тобі доброго вітра і на тому світі!

Лейтенант фльоти **С. Шрамченко.**

---

†

КАПИТАН II РАНГИ

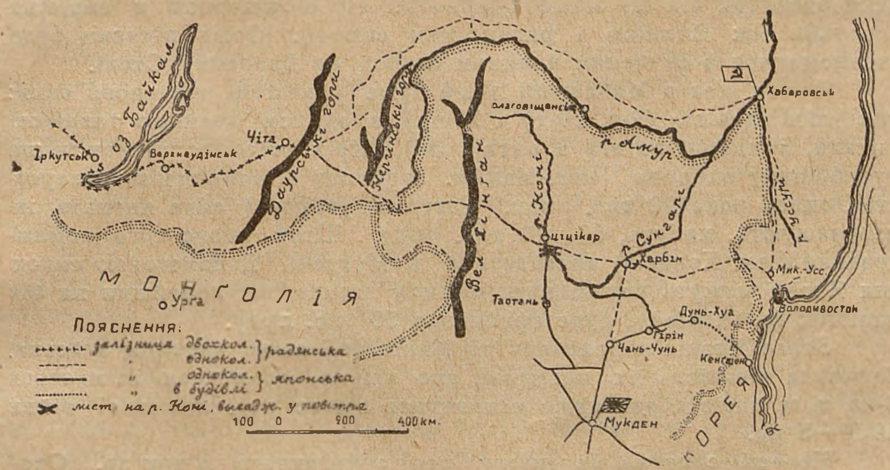
Д. Д. Леванда.

11 серпня 1931 р. помер Капитан II-ої ранги Дмитро Дмитрович Л е в а н д а, б. Начальник відділу Гол. В.-Морської Управи УНР. Народився Покійний в м. Умані на Київщині 17 квітня 1884 року. По скінченню Морського корпуса багато пливав, скінчив штурманські старшинські кляси і брав уділ в Світовій війні. Був в складі Фльотилії Північно-Льодового океану. Наказом по Війську УНР. від 2 березня 1921 р. ч. 12 отримав старшинство в ранзі з 22 березня 1915 року.

Лейтенант фльоти **С. Шрамченко.**

Далеко-Східній конфлікт.

18.9.31 відділ хінського війська з невідомих причин зруйнував залізницю на південь від м. Мукден, яка належить Японії. Це викликало виступ японського війська проти хінців Манджурської ґрупи (ґен. Чжан-Сюе-Лян). В короткий час японці оволоділи в Манджурії всіма залізницями, крім тих, які знаходяться в спільному володінню хінців і радянців. Також японське військо окупувало всі політичні і важливі стратеґічні точки південної і середньої Манджурії, як міста Мукден, Чань-Чунь, Ґірін, Таотань і інш. Відділи хінського війська майже не чинили опіру японцям, почасти вони були обеззброєні, почасти перейшли на бік японців. Лише хінське військо Ціцікарської ґрупи (ґен. Ван-Фулін) виступило проти японців збрpremier-

но і, навіть, 2.11.31 зруйнувало міст на р. Ноні, що мав для японців важливе стратеґічне значіння.

Згідно японським відомостям, в війську Ціцікарської ґрупи малися радянські воєнні інструктори і узброєння радянського виробу. Отже японці вимушені були закинути Москві, що вона не тримає в Манджурії лойяльного невтралітету і провадить інтриґу проти Японії. Радянські урядові кола відкидають це обвинувачення і запевнюють японського посла в Москві п. Хірота в своїй цілковитій лойяльності і бажанні всіма засобами підтримувати мир на Далекому Сході. Так само військовий комісар радянського союзу Ворошилов 4.11.31 в інтерв'ю з представником американської преси п. Фридрихом Ку висловився про бажання радянців підтримувати добросусідські відношення з Японією і не втручатися у Манджурський конфлікт.

Однак, мається багато відзнак, які ставлять під сумнів ці офіційні заяви радянських урядових кол.

Передусім дуже підозрілою є подорож воєнного комісара Ворошилова в серпні і вересні 1931 р., яка мала метою ревізію радянської Далеко-Східньої армії. Після того Ворошилов відвідав воєнні округи Сибірську і Приволжську, тоб-то ті округи, які мають значіння лише в разі війни на Далекому Сході.*) Приблизно в той самий час в Европейських частинах червоної армії енерґійно провадилося вербування відпустників-резервістів для „добровільного“ надіслання їх у колхози Далекого Сходу ніби як „робітничої сили“.**) Потяги з резервістами особливо енерґійно почали відправлятися на Далекий Схід в кінці жовтня і листопаді, тоб-то, коли виступ японців у Манджурії вже відбувся, але коли радянські високі урядовці в Москві ще виступали з солодкоголосими деклараціями в дусі 132-ої псальми („як гарно братам жити в згоді“).

Все це, звичайно, загострює конфлікт і не можна передбачити, який розвиток він ще може прийняти. Не виключеною є збройна боротьба між Японією і радянським союзом. Отже цікавим буде ознайомитися з сучасним воєнним станом на Далекому Сході.

Японія має в Манджурії лише дуже обмежені військові сили: три піші дивізії (2-у, 19-ту і 20-ту) з міцною воєнною технікою (літаки, панцерні потяги й авта і ін.), Крім того японці мають ще тут бриґаду охорони Півд.-Мандж. залізниці і орґанізацію резервістів, силою коло 20 тис. люду. Загалом узброєні сили японців не перевишують, мабуть, 60—70 тис. люду. Штаб японського командування (ґен. Хондзіо) знаходиться в Мукдені. Допомоговою силою для Японії можуть служити ті частини хінців, які перейшли на бік японців; їх, імовірно, буде приблизно 50 тис. люду.

Зараз Японія перевозить до Манджурії свіжі частини війська. Загальна кількість їх невідома, але відомо, що в числі їх мається 8-ма піша дивізія, яка дуже вславилася підчас рос.-японської війни 1904—5 рр.

Червоні сили на Далекому Сході складаються з так зв. „Особної червонопрапорової Далеко-Східньої армії“ під командою Блюхера. Штаб армії до останнього часу був у Хабаровську, але, імовірно, що зараз він, в звязку з подіями, переміщений до Чити. Армія розподіляється на дві ґрупи: 1) Західню, штаб Чита, склад: XVIII стріл. корпус (26-а, 35-а і 36-а стріл. дивізії, 5-а окрема кінна бриґада з відповідними технічними частинами); ця ґрупа ровташована в Забайкаллю. 2) Східня, штаб в Микольську-Уссурійському, склад: XIX стріл. корпус (1-а Тихоокеанська і 2-а Приамурська стріл. дивізії, 9-а окрема кінна бриґада з міцними частинами летництва); більша частина ґрупи розташована в південній частині Уссурійської округи. Всього Блюхер має війська силою коло 70 — 80 тис. люду.

Підпорою для армії Блюхера можуть бути частини Сибірської

*) „Красная Звезда“ 24.8.31, 1.9.31, 8.9.31, 12.9.31, 16.9.31.
**) „Красная Звезда“ 22.10.31 і 23.10.31. „Червона Армія“ 13.11.31.

військової округи (три стріл. дивізії: 40-а—Красноярськ, 12-а—Омськ і 21-а—Новосибірськ).

Союзниками большевиків в районі кофлікту треба числити: 1) хінські частини Ціцікарської ґрупи силою коло 20 тис. (три піші і дві кінні бриґади), 2) військо так зв. Монґольської народньої республіки, яка стоїть під повним контролем Москви; в мирний час Монґолія має військо силою всього 5—6 тис. люду (головним чином кіннота); при повній мобілізації ці сили можуть бути доведені до 60 тис.

Що-до загального складу війська, яким розпоряджують головні чинники — Японія і радянський союз, то по штатам мирного часу склад цей наступний:*)

	пісхота дивізій	кіннота дивізій,	окр. бриґад	летництво літаків	загальний склад армії
Японія	17	—	4	1.138	259 тис. люд.
Рад. союз	71	14	8	1.700	987 тис. люд.

Можна бачити, що склад армії радянців є багато більш міцним, але більша частина червоних сил розташована в Европі і перевезення їх на Далекий Схід потребує довгого часу. Взагалі найбільшою стратеґічною невигодою для червоного командування на Далекому Сході є велике віддалення театру війни від головних осередків держави. Японія цієї невигоди немає: вона в Манджурії, як у себе вдома.

В разі війни головні події, без сумніву, мають розгорнутися в Забайкаллі. Першою стратеґічною метою японців буде, мабуть, захоплення сполучення залізниць Амурської і Східньо-Китайської, що знаходиться коло стації Харимськ (близько Чити). Захопивши цей вузел, японці відріжуть звязок з запіллям Східньої ґрупи армії Блюхера і фактично стануть господарями всього радянського Далекого Сходу. Імовірно, що радянці будуть змагатися затримати наступ японців на всіх місцевих перепонах, які лежать на шляху з Манджурії до Забайкалля; це є перед усім гірські хребти—Великий Хінґан, Нерчинський і Даурський. Дальшим завданням японської стратеґії буде, мабуть, досягнення берегів Байкалу. Це вже дозволить викликати на допомогу японцям політичні сили, які закуті в радянській державі лютим террором ГПУ, що, без сумніву, буде вже початком кінця радянської влади. Японці, як свідчить досвід попередніх війн, мають можливість і вміння працювати швидко, що є для них запорукою успіху. Для червоної ж сторони великі віддалення з самого початку почнуть грати свою неґативну ролю.

Можна думати, що ми є на передодні великих подій на Далекому Сході і це, без сумніву, відібється на загальнім світовім стані. Терміни призначені. Східне Сонце японців готовиться зійти. Це буде й сходом сонця над Україною.

В. К-ий.
Листопад 1931 р.

*) Джерела: Меморандум японського уряду на конференцію по розброєнню, журнали „Revue d'Infanterie", Juillet 1931, „Die Luftwacht" № 8—1931.

З військового життя на окупованій Україні.

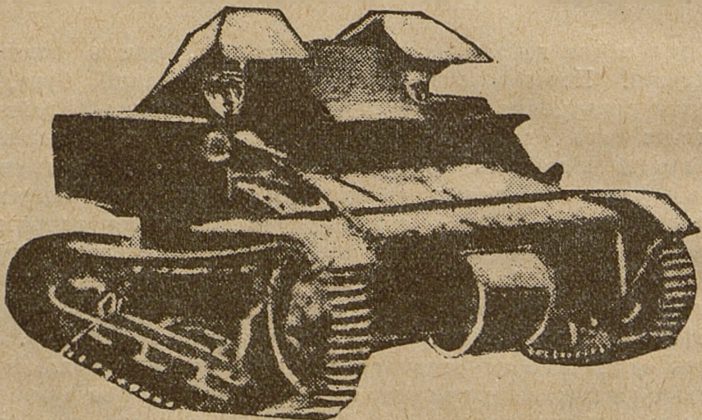
Маневри війська Української округи.

Між 10 і 17 вересня на Правобережній Україні відбулися великі військові маневри, в яких взяли участь:

1-й кін. корпус (Проскурів) в складі кін. дивізій: 1-ої (Проскурів) і 2-ої (Староконстантинів); 2-й кін. корпус (Умань) в складі кін. дивізій: 3-ої (Бердичів) і 9-ої (Гайсін); 17-й стр. корпус (Винниця) в складі стріл. дивізій: 24-ої і 96-ої (Винниця) і 99-ої (Черкаси).

До корпусів і дивізій були прилучені великі частини военної техніки: летунства, панцерників, танків, танкеток, панцерних потягів, а також вантажних самоходів для пересування піхоти і інш. родів війська (моторизовані частини). Кількість техніки була такою, що червона армія на маневрах мала вигляд доброї Европейської армії (лише якість техніки була злою).

Головнішим завданням маневрів було зясувати, оскільки можлива акція великих мас кінноти, зміцнених сучасною военною технікою (розумівся Радянський союз) проти модерної піхоти (розумілася Польща). Через це одна сторона маневруючого війська складалася в більшості з двох кінних корпусів, до яких були додані частини міцної авіації, кілька частин моторизованої піхоти і допомогові частини, узброєні модерною бойовою технікою (панцерники, танки, танкетки,

Радянська танкетка. Такі танкетки в великій кількості брали участь в маневрах 10—17 вересня 1931 р. Танкетка подібна до англійського зразку Карден Лойд, але має панцерний дах. Команда — 2 людей, узброєння — один кулемет. Якість танкетки не задовольняє радянців.

хемічні частини і інш.). Друга сторона мала основною своєю силою піхотні (стрілецькі) зеднання, зміцнені авіяцією і тою самою технікою, яка була додана кінноті.

Було розіграно три ходи маневрів: перший мав головним зав-

данням вивчення умов співпраці кінноти з бойовими технічними частинами підчас похідного руху і зустрічного бою; другий — акцію кінноти і моторизованих частин в запіллю ворога; третій — оточення відділу ворожої піхоти міцною кіннотою і моторизованими частинами.

На маневрах були присутні командувач війська Української округи Якір, начальник політичного відділу округи Хаханьян, інспектор червоної кінноти Буденний, заступник наркомвоєнмора Тухачевський і інші представники радянського Олімпу.

Офіційно керовництво червоною армією було задоволено маневрами. Радянські газети пишуть про „зріст всіх частин війська, особливо ж піхоти, кінноти, хемії і авіяції". Однак газети не можуть заховати того, що воєнна техніка радянського виробу була дуже злої якости: машини часто псувалися, не могли подолати місцевих перешкод (навіть звичайних), ланцюги танків при поворотах зсувалися з механізмів руху і т. інш. Отже в головному досвід маневрів був неґативний. („Кр. Зв." 10-19.9.31, „Черв. Арм." 10-17.9.31).

Великий гарматний табор у Ржищеві.

Цього року влаштовано новий великий поліґон для артилерії коло м. Ржищева на р. Дніпрі. В таборі коло Ржищева було скупчено майже всю артилерію Української військ. округи. Навіть були там зібрані гарматні школи з Київа і Сум, корпусні гарматні полки 7-й (Дніпропетровськ), 8-й (Радомисль), 14-й (Київ), 17-й (Винниця) і полки тяжкої армійської артилерії 110-й, 118-й і 124-й.

Підчас таборового навчання гарматчиків у Ржищеві велику увагу було звернуто на хемічне і протилітакове стріляння.

(„Черв. Арм." 11.7.31).

Новий кат у Харкові.

Наказом ГПУ на посаду начальника укр. ГПУ призначено Станіслава Реденса. Він заступив на цій посаді відомого Балицького, якого переміщено у Москву на посаду заступника н-ка „всесоюзного ГПУ". За свою довголітню службу і неусипні труди по катуванню України Балицького нагороджено „орденом трудового червоного прапору".

Станіслав Реденс — польського походження, був приятелем і довголітним секретарем відомого Дзержинського. В 1923 р. він був начальником ГПУ Крима і тоді прославився численими розстрілами і катуванням населення. (Черв. Арм." 6.8.31).

Українці-підстаршини тікають з червоної армії.

Начальник 6-го відділу штабу Укр. військ. округи Рабінович в розмові з представником „Черв. Арм." шкодує, що на Україні підстаршини не бажають залишатися в армії після відбуття 2-х річного терміну служби, власне тікають з лав армії:

Не зважаючи на те, що вербування надстроковиків у основному має закінчитися до 1-го серпня, деякі частини досі дуже відстають і по окрузі в цілому не виконано досить значний процент норми. („Черв. Арм.“ 31.7.31).

Навіть тікають з армії й комуністи. Так, у 46-му гарматному полку (Київ):

Секретар партійного осередку полкшколи тов. Колчинський урочисто записався на надстрокову службу та коли довелося оформити цю справу конкретно, тоб-то подати офіційну доповідну записку про бажання залишитися на цій службі, то він заявив таке: „то було в урочистих обставинах, я тоді не поміркував добре та й записався.

Дописувач з 46-го гарм. полку мелянхолійно каже:

Не дивно, що після Колчинського почали ще надходити від окремих товаришів записки з відмовленням від надстрокової служби. („Черв. Арм.“ 12.8.31).

Помста селянства.

В селі Межирічка, недалеко Радомисля, вночі проти 8-го липня селяне забили червоноармійця 8-го гарм. корп. полку (Радомисль) Близнюка, який був призначений на голову „Радомислівського районного комітету незаможників“. Близнюк насильством провадив колективізацію сільского господарства і це саме викликало помсту обуреного селянства.

Хоч свідків вбивства не було, частини ГПУ заарештували якіхось „куркулів“, ніби-то вбійників большевицького наймита.

(„Черв. Арм“. 28.7.31).

Родинна ідилія.

Як відомо, на чолі червоного окупанського війська на Україні стоїть Йона Якір, бесарабський жид з походження, не маючий нічого спільного з Україною. Тепер ми довідуємося з „Черв. Арм.“, що коло червоного ґенерал-ґубернатора „примостилися“ у Харкові ще: Петя Якір, Емік Якір, Женя Якір, Саша Якір, Люба Якір, Сая Якір, Белла Якір, Морія Якір і Мося Якір („Черв. Арм.“ 25.7.31).

Звичайно — всі на високих посадах з доброю платнею—за кошт українського народу.

Сплять на політичних навчаннях.

Радянці люблять підкреслювати „надзвичайну політичну свідомість і розвиненість“ червоної армії, що власне відріжняє її від „буржуазних“ армій. Добрий малюнок цієї свідомости дає червоноармійська газета, оповідаючи про „політчас“ в 286-му стрілецькому полку (Литін):

„Коли „ґруповод“ починає свою „лекцію“:

червоноармійська авдиторія починає спати. Щоб розбуркати авдиторію, ґруповод подає команду: „вставай“, а потім: „сидай“. Лише цим вони пожвавлюють політнавчання.

Цікаво освітлення на „політчасі“ питання про війну майбутнього:

Червоноармійська маса цікавиться, яка буде майбутня війна. Деякі ґруповоди, замісць правильно й виразно поставити питання про можливість війни, або малюють її надто страшними фарбами, навіть, залякують червоноармійців, або висвітлюють це питання так, що, мовляв, радянський союз шапками закидає ворогів.

Це неґативно відбивається на політичній свідомості бійців. Примівром, у гарматному дивізіоні тов. Щербатюк просто каже, що ніякої війни не буде й не може бути, бо буржуазія нас боїться та й ми самі війни не хочемо.

Як відомо, офіційним поглядом радянського уряду є те, що „світова буржуазія“ тільки й дбає, щоби напасти на „пролетарську батьківщину“, а радянці є лише безвинними ягнятками.

(„Черв. Арм. 25.6.31).

Справа харчування старшинського складу.

Відомо, що останнього часу вся справа харчування старшин червоної армії і постачання їм, як і їх родинам, всіх необхідних річей, доручена кооперації. Скрізь засновані так звані „ЗВК“ (зачинені воєнні кооперативи) і до кожного ЗВК приписана певна кількість старшин з родинами. По всіх цих кооперативах панує безладдя, недбалість, бруд і злочинство. Для прикладу даємо кілька автентичних малюнків з радянської преси.

Їдальня № 1-й, відчинена Харківським ЗВК:

Відсутність будь-якої громадськости та контролю створили тут ґрунт для зловживань. Так, починаючи від завідательки їдальні Дмитрієвої, що привласнила 74 карб. казенних грошей, кінчаючи рядовим робітником, ніхто не дбає про поліпшення роботи їдальні. В їдальні бруд. Обіди подаються в немитому посуді. На кухні та в коморі немає облику вживання потрібних продуктів. Бере, хто скільки хоче. 1-го серпня було витрачено на кухню продуктів на суму 694 крб., а обідів видано на 250 карб. Тільки за два дні їдальня зазнала збитків на 1.100—1.200 карб.

Про інші Харківські кооперативні їдальні газета каже:

Таке безгосподарче ставлення є й в багатьох інших їдальнях. В їдальні № 4 паливо виписують для кухні у подвійних-потрібних розмірах. У більшості їдалень бруд, так на кухні, як і в залях. Відсутність будь якого госпрозрахунку гальмує роботу навіть кращої частини їдалень.

Жодна з 5 харківських їдалень не може похвалитися чистотою та налагодженістю харчування. „Черв. Арм. 15.9.31.

В другому числі газети читаємо:

Чернігівський залоговий військовий кооператив бюрократично ставиться до обслуговування начскладу. У крамницях і ятках, крім зубного порошку, нема нічого. В їдальні більше декади нема чаю. Обіду доводиться дожидати більше півтори години. „(Черв. Арм.“ 3.9.31).

Ще більш яскравий малюнок „радянського раю“ дає Московська воєнна газета:

„Розмова в їдальні дивізії“:

— „Вам лімонад за 47 копійок чи за 35?“

— „А яка ріжниця?“

— Ріжниця існує.. Той, що за 35 коп., лікар заборонив до вживання, бо під мікроскопом знайдені були шкідливі бактерії“.

— „Чого там під мікроскопом, і так можна бачити бруд у пляшці. А ви все таки продаєте?“

— „З кооперативної управи жадного розпорядження не одержали, ну і продаємо... Наша справа маленька. Хто хоче — купує й пє. Справа приватна."

— „Так ви хоч би плякат начепили: „Спостерігайтеся — лімонад шкідливий на здоровля".

— „Про те не маємо розпорядження. Накажуть — причепимо"...

Далі газета оповідає про їдальню в авіяційній частині:

За рундуком буфету, в оточенні шкляних банок з черствими мятними пряниками і тарілок з смердючими оселедцями сидіть кооперативний „бонза" і спокійно читає газету. Об рундук, ніби об скелю, розбивається хвиля обурення.

— „Ганьба! Чому ножі іржаві?"

— „Тому, що не вимити, штат обслуги не дозволяє після кожного їдця ножі та виделки чистити. Тут не бенкет".

— „Чому тарілки миєте в брудній воді"?

— „Дякуйте ще, що в брудній миємо; води не вистарчає, вода — дефіцитний крам".

Отже в цій їдальні:

„Літники мусять чекати на обід по 1½—2 години. Їжа буває такою, що її не можна взяти до рота. Постійна лайка, шум, бруд". („Кр. Зв." 3.9.31).

Статут вартової служби.

З 1.11.31 у червоній армії входить у силу новий Статут вартової служби („Устав караульной службы). Раніш вартова служба в червоній армії, як і в інших арміях, розглядалася в Залоговому статуті („Гарнизонный устав"), тепер же вона викладена в окремому статуті.

Причиною того, як можна бачити зі змісту статуту, є специфічні обставини радянського союзу, коли „вдячне" населення тільки те й робить, що вчиняє напади на червоноармійські варти.

Статут підкреслює, що

„Несення вартової служби, як в мирний, так і у воєнний час, є виконанням бойового завдання".

Для того статут вимагає, щоби варта „не тільки охороняла, але б й захищала обєкт, якого їй доручено для охорони".

Справа несення вартової служби вимагає від начальника варти „утворення пляну охорони". Окремим вартам надаються кулемети, улаштовується позиція, ставиться дротяна загорода, обслідується місцевість навкруг варти і т. інш.

Так само статут вимагає, щоби варті надавалися сторожові пси, які несуть службу вночі або підчас туману. В разі нападу на варту, вона відкриває вогонь, не числячися з можливістю поранення псів. („Кр. Зв." 11.8.31 і 2.9.31).

Зїзд ГПУ в Камянці Подільському.

22.8.31 в Камянці Подільскому зібралися представники війська ГПУ з цілого радянського союзу. Перевірялося бойове підготовлення і фізичне розвинення бойців і старшин ГПУ ріжних „автономних республік". Всього було на зїзді коло 15.000 чекістів.

Одноголосно було визнано, що найкращим у всіх відношеннях було ГПУ України. Отже можна бачити, що радянці справді дуже пеклуються про Українське населення, яке невсипно доглядається найкращими в світі чекістами. („Кр. Зв." 1.9.31).

Призов у червону армію.

16.9.31 на Україні почався призов у військо молоди народження 1909 року. Окупанська влада вживає заходів до того, щоби до війська вступила велика кількість робітників і так зв. „колгоспників". Селянство, з якого, як відомо, складається головна маса населення України, в цім році майже зовсім немає доступа у військо. Газети повідомляють про великий відсоток „відсіяних" призовників — на підставі так зв. „клясового одбору". Так, у Проскурівськім районі відсіяно 25%, у Любарськім — 22% і т. інш.

В той спосіб військо, розташоване на Україні, ще більше робиться чужинецьким, справді окупанським, бо воно буде в великій кількості складатися з робітників московського походження. („Кр. Зв." 17.9.31, „Черв. Арм." 18.9.31).

„Пропаганда".

В „Черв. Арм." великими літерами надрукована пропаґандська відозва до Українського селянства: „Жодного снопа не залишити на полі!" Отже селянству треба нагадувати те, що само собою розуміється і для чого ніде в світі не потребується пропаґанда. З того можна бачити, оскільки „бурхливо" розвивається на Україні так зване „соціялістичне будівництво" сельського господарства.

З того ж числа газети довідуємося, що 2 вересня „24 відсотки скошеного хліба лежить у полі". Можна бачити, що селянство веде боротьбу з окупанською владою методом „італійського штрайку".

(„Черв. Арм." 2.9.31).

Готуються до збройної боротьби з селянством.

5—7 липня 1931 р. у Харкові відбулася „1-ша окружна партійна конференція війська ГПУ України". На конференції були представники як від внутрішних частин ГПУ, так і від війська прикордонної охорони.

Головними керовниками конференції були начальник прикордонної охорони ГПУ Бистрих і начальник політичного відділу цієї охорони Сороцький — москаль і жид.

Сороцький сказав промову про „глибокі зміни" на Україні, які вимагають „різко повернутися до політичного забезпечення всього технічно-бойового готування" війська ГПУ. Бистрих вимагав „збільшення бойового готування" ГПУ на Україні.

Отже треба чекати на загострення террору і катувань окупантів проти Українського селянства. („Черв. Арм." 9.7.31).

В. К-кий.

Орґанізація та техніка бронпотягів у Радянській Росії.

Політичне становище СССР примушує її уряд звернути пильну увагу на орґанізацію та склад технічних частин, зосібна бронпотягів, які являються одним з головних засобів в руках цього уряду підчас боротьби з вибухаючими там весь час повстаннями.

Орґанізація бронпотягів: Мається 10 полевих бронпотягових відділів (курінів) і 2 бронпотягові курінї окремого призначення — всього 36 потягів. Крім того Кавказька армія має ще 1 бронпотягову бриґаду.

Бронпотяговий відділ має два легкі, один важкий бронпотяг та чоту панцерних дрезин.

При кожному бронпотягові мається база, т.т. матеріяльний потяг, який являється кесарнею, складом боєвого припасу і санітарним пунктом; одже постачає все необхідне бронпотягові.

Легкий бронпотяг має дві гарматні плятформи, три або чотирі контрольні плятформі та оден бронепаротяг. Кожна гарматна плятформа узброєна двома 76 м/м. (3 цал.) пушками та 6-ю важкими кулеметами, але є бронпотяги, які мають плятформи комбіновані, т.-то спереду 3 цал. пушку, а ззаду — 48 лін. гавбицю; тоді плятформа має круговий обстріл (360^0).

Бойовий лад легкого бронпотягу наступний: дві контрольні плятформі, гарматна платформа, бронепаротяг тендером наперед, друга гарматна плятформа та одна чи дві контрольні плятформи ззаду. Кількість контрольних плятформ залежить від обставин та бойових завдань. На контрольних плятформах перевозять інструменти та резервний матеріял для направлення пути. (мал. 1).

Мал. 1. Бойовий лад легкого або важкого бронпотягу.

Важкий бронпотяг має дві контрольні плятформи, 1—2 гарматні (1—107 м/м. (42 лн.) пушка та 2 важкі кулемети на кожній гарматній плятформі) та бронепаропотяг. Бойовий лад важкого бронпотягу такий, як і легкого.

Бронпотяги окремого призначення вживаються для берегової оборони та в інших випадках як важкі пушечні батареї (настильні). Такий бронпотяг має дві контрольні плятформи, дві бойові плятформи з 152 м/м. (6 цал. пушками Кане) чи дві бойові плятформи: перша з 203 м/м. пушкою та друга—з 254 м/м. пушкою.

Мал. 2. Бойовий лад бронпотягу окремого призначення.

Як в першому, так і в другому випадкові на боєвих плятформах мається по два важкі кулемети Максима (мал. 2).

Запас стрілен в бою на кожну гармату:

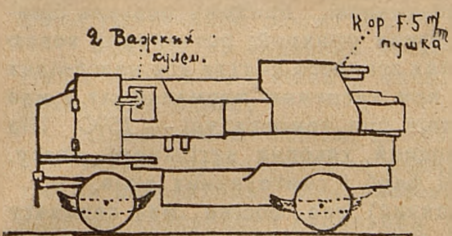
76 м/м.	(3 цал.)	. . .	200 стрілен.
107 „	(42 лін.)		100-150 „
152 „	(6 цал.)		30-50 „
203 - 254 „			30-50 „

Площадки й бронепаротяг сполучені між собою телефоном. Також мається й радіо з невеликим районом ділання.

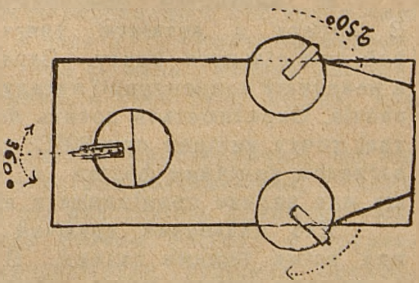
Перехід у бойову поготівлю від менту тревоги до відкриття вогню 10 — 15 хв.

Швидкість бронепотягів 45—60 клм. на годину.

Чота панцерних дрезин має 4 дрезини системи „Ґратфорд". Вага дрезини 11 тон; довжина 5,7 мтр., ширина 2,3 мтр. та висота 2,8 мтр. Мотор 35 кін. сил. Швидкість 50—60 клм. на годину. Одна дрезина має спереду 2 важкі кулемети Максима та одну коротку 76 м/м. гармату ззаду; інші три мають по 3 кулемети Максима (мал. 3).

Мал. 3. **Панцерна дрезина.**
(ззаду — 76 мм. коротка пушка)

Мал. 4. **Панцерна дрезина.**
(Сектори обстрілу).

На польському кордоні чота панцерних дрезин складається з трьох пушечних та одної кулеметної дрезини.

Передні кулемети мають обстріл на 250°, а гармата чи задній кулемет — на 360°, т.т. круговий обстріл (мал. 4).

Дрезини служать засобом розвідки колеї та ворога.

Бронпотягова Кавказька бриґада складається з двох курінів (по 2 легких та одному важкому бронпотягу в кожному). Кожний курінь має чоту панцерних дрезин.

Крім цього у Кавказькій армії мається коло 5 „полустабільних" бронпотягів (самодільних). Такий бронпотяг складається з 2 гарматних плятформ (одна 3 цал. гармата та 4 важкі кулемети на кожній) та 2 контрольних плятформ на кінцях бронпотягу. Для спорудження бойової плятформи береться звичайну вугільну плятформу та боки її підсилюється шпалами і саперними мішками. Кількість цих „полустабільних" бронпотягів залежить від політичних обставин на даному відтинкові.

Олександер Петровський,
підполк. арт.

Царгород. 28.X.31.

Про фосґен*).

Фосґен в часі Світової війни в 1915 р. знайшов примінення початково у вигляді хвиль газу і схоронявся в стальових бальонах з домішкою хльору. Пізніш вживався головним чином в боротьбі артилерії — в стрільнах, бомбах і т. д. Наслідки атак з уживанням фосґену більш значні, ніж при користанні одним хльором, бо отруйливі властивості фосґену в 30 разів сільніш від хльору. Фосґен і зараз вважають за один з підставових бойових газів в майбутніх війнах.

З другого боку фосґен має велике примінення в спокійний час в промислі до виробу фарб, фармацевтичних препаратів і т. д.

До 1914 р. фосґен продуковано було виключно до цілів наукових і промислу і осередок виробу мався в Німеччині, котра заосмотрювала цілий світ у вищезгадані продукти.

Застосовання фосґену до військових цілей причинилося до того, що в часі Світової війни розпочато й в інших державах витворювати цей газ.

В коротких рисах властивості фосгену слідучі:

В звичайній температурі фосґен є газом безкольоровим. В дотику з вохкістю улягає розкладові, притому повстає білявий дим сільного квасу. Запах фосґену прикрий; розчинений водою в невеликій концентрації нагадує запах згнилого листтятя або недоспілих овочів. Скраплюється досить легко при тисненню нормальному і має тоді точку кипіння при 82°C; твердніє при температурі — 75°C. Під взглядом хемічним фосґен є безводний хльорик вугільного квасу, що має велике примінення в виробі фарб і синтетичних ліків.

Яко надзвичай труючий (душачий) газ фосґен має перевагу над всіма іншими газами. В той час, щоби спричинити на протязі 1 хвилини смерть живій істоті потрібно 7500 мілiґрам. хльору на 1 куб. метр повітря, фосґену вистарчить лише 450 мілiґрам., і один обєм фосґену в 10.000 обємах повітря може ділати вже смертельно.

При безпосередньому вдиханню фосґену в кількостях небезпечних спостерігається в отруєних приспішений віддих, наглий кашель, надзвичайне виділення слини, часом пізніш блювання. Легеньові пухирці заповнюються водянистим плином, наслідком чого від 3—5 разів побільшується вага легенів і істота вмирає з браку кисеня (анокsемія). Серце при затруєнню фосґеном розширюється й наповнюється жильною кровю, функціонування його слабне і всі надмірні його пульсовання приспішують кінець існуванню затрутого.

Але в перші хвилі ділання фосґену на орґанізм навіть в більшій концентрації не витворює він такого стану нервового непокою, який дається зауважити при отруєнню хльором.

---

*) Скорочений витяг з праць:

а) „O fosgenie" inż. E. Berger — відчит, виголошений в sekcji artylerji T.W.W. 31.X.1928, друкований в „Przeglądzie Artyleryjskiem" 1928 № 6. T. VII, стор. 537—548.

б) „O fosgenie" kap.-inż. H. Maczyński „Wiadomości Tech.-Artyleryjskie". 1929 № 3 X, str. 323—332.

Від часу винаходу фосґену уплинуло 118 р. і в цьому періоді багато ріжних учених займовалися вишукуванням ріжних способів його випродуковання.

Підставові сирівці до виробу фосґену суть — хльор, кисень вугля і вугіль. Вироб хльору на сьогодня є проблемою цілковито розвязаною — дорогою електролізи звичайної солі кухоної. Кисень вугля теж продукується кількома способами: нецілковите спалення вугля, коксу або антрациту в атмосфері чистого кисня, а в Німеччині більш просто—перепускається через розпалений кокс двуводний кисень вугля. Добрі наслідкі дає сполучення обидвох цих способів.

Існує рівно ж спосіб безпосереднього отримання фосґену через огрівання в електричній печі непаленого (негашеного) вапна, сухого хльорку вапна і коксу. Тут фосґен має кольор від ріжних занечищень від темно-брунатного аж до чорного включно і навіть обнижує свою точку топління, що не тільки не зменшує, а навпаки в високому ступневі ріжничкує його напастливість, чинючи його догіднішим до бойових цілей.

Як вище згадано, перед війною фосґен було продуковано в Німеччині і в Швайцарії. Загальна кількість виробленого фосґену в часі війни Німеччиною осягла 23.000 тон, з чого 23% зужито промислом.

Франція до половини листопаду 1918 р. мала 5 фабрик фосґену, Італія мала в часі війни 3 чинні фабрики, в Росії було кілька, але незначного виробу.

Примінюючи фосґен до бойових цілей спостережено, що він впитується трудньольотними плинами, в котрих розчиняється, а також тілами пороватими. Використовуючи цю властивість французи уживали до наповнення гарматних стрілен розчин фосґену в трудньольотних плинах. Німці натомість наповнювали стрільна пемзою, пропитанною фосґеном, що мало ту позитивну рису, що стрільно не змінювало своїх балістичних властивостей, а з другого боку пемза вхлонювала майже стільки фосґену, скільки його було невхлоненого во французькому стрільні.

В Анґлії, Франції і Росії газові ґранати мали мішанку, котра складалася з 2 частин фосґену і 1 частини цинового хльорку.

Плинний фосґен, вляний до води, нагло відбуває реакцію гідролізи. В атмосфері однак, коли маємо з ненасиченою парою фосґену, пара водна реаґує поволі; тож сліди фосґену в повітрю можуть позоставати без розкладу довший час, чим рівно ж зясовується факт спізненного токсичного ділання.

З і в з г л я д у ф і з і о л ь о ґ і ч н о г о д і л а н н я н а ж и в и й о р ґ а н і з м — ф о с ґ е н н а л е ж и т ь д о н а й н е б е з п е ч н і ш и х г а з і в у д у ш у ю ч и х. Найбільші кількості фосґену, які вояк може знести в часі газової атаки, ніби без шкоди для себе, трудно означити, бо кількість фосґену, котра хвильово орґанізмові не шкодить, на протязі довшого часу спричиняє поважні ушкодження орґанізмові, а навіть і смерть.

А. Марущенко-Богданівський,
підполковник.

Терміт.

Вдалі досвіди, що в останньому часі переводилися однією державою над термітовими бомбами, дають військовій техніці ще одну могутню зброю.

Досвіди полягали в застосованні до аеропляних бомб т. з. терміту і в приміненні цих бомб для запалювання відповідних ворожих обєктів при аеропляному рейді.

Принцип „нового винаходу" не є новий. Полягає він у давно знаній властивості металевого алюмінія жадібно віднимати при розжаренні від кисневих сполук металів (оксидів) кисень. При цьому алюміній сам сполучається з віднятим киснем на оксид (оксидується), а оксид металю позбавляється кисню (редукується), даючи чистий метал.

Реакцію можна назвати „спалюванням алюмінія" за рахунок кисеня оксидів. Вона перебігає зі значним виділенням тепла й підвищенням температури.

Знайдено цю реакцію р. 1894 і від тих часів вона під назвою редукційної методи, алюмінотермії, відіграє велику ролю в металурґії для одержання де-яких чистих металів, а також для „зварювання" металевих виробів (рельсів, балок, то що).

Для останньої цілі буває необхідним вивинути на малій площі велику кількість тепла й цього досягається через „спалення" на тому місці певної кількости терміту, сумішку спорошкованого алюмінія з спорошкованим оксидом заліза, при чому вивязане тепло дає температуру аж у 3000^0 Цельзія. Для „запалення" терміту, ц. т. для започаткування реакції, вживається сумішок пероксиду барія з алюміновим порошком; цей сумішок запалюється у свою чергу від маґнієвої стьожки.

Як що вживемо 1 клґ. терміту, що дасть по спаленні $^1/_2$ клґ. заліза, то одержимо 450 теплових одиниць (кальорій) вільного тепла. Порівнюючи тепловий ефект терміту хоч би з тепловим ефектом камяного вугілля, якого 1 клґ. дає біля 7000 кальорій, бачимо, що тепловий ефект терміту є дуже малий й трудно вірити, щоб ця реакція дала таку високу температуру, якої не дає вугілля при тих-же умовах.

Але не треба забувати, що при спалюванні вугілля виділяється багато газів (властиво самі гази, як що не рахувати попелу), які забирають з собою багато тепла, розносячи його на великий простір.

При термітовій реакції жадні гази не виділюються, тому теплові страти зводяться до мінімума й тепло концентрується на одному місці, викликаючи високе піднесення температури.

Далі, для спалювання 1 кґр. вугілля потребується певний час, а 1 кґр. терміту згорає за одну секунду.

Все це спричиняється до того, що завдяки терміту можна швидко сконцентрувати в даному місці велику кількість теплової

енерґії й тим піднести температуру найближчого оточення до дуже високого ступня.

На підставі наведеного можна уявити термітову аеропляннну бомбу, виповнену довільною кількістю терміту, що відповідним урядженням запалюється, як що бомба впаде на поцілене місце. Тонка оболонка бомби не мусить бути перешкодою для швидкого переносу тепла на оточення, що від так високої температури, яку розів терміт, почне враз горіти.

При великій кількості скинутих бомб і значній масі терміту, успіх буде напевно забезпечений, бо практичне гашення таких термітових бомб буде надзвичайно утруднене, як що й неможливе цілком. Отже прийдеться гасити вже виниклі пожежі, що при великому числі їх завдасть ворогові у запіллі багато страт.

Охорона обєктів проти термітових бомб також не легка, приймаючи на увагу дуже високу температуру горіння, протистояти якій можуть лише спеціяльні вогнетривалі матеріяли.

Отже можна припускати, що термітова бомба буде у військовій техніці відогравати значну ролю для нищення нерухомих матеріяльних обєктів у ворожому запіллі.

10.V.31. Хорунжий Л. Мосендз, др. інж.

Воєнні новини.

АНҐЛІЯ.

Нові панцерні авта.

Фірмою Вікерс-Армстронґ сконструовано два нові панцерні автомобілі:

1) Середній — 16 тон вагою; швидкість пересічно 32 км. у год.; промінь акції 320 км.; узброєння — 5 кулеметів, з яких один великого калібру для протипанцерної боротьби.

2) Легкий — $2^1/_2$ тони вагою; пересічна швидкість 40 км. у год.; узброєння 1 кулемет. Призначення — співпраця з механізованими частинами війська.

(„Rivista di artiglieria e genio", Maggio 1931).

ФРАНЦІЯ.

Літак нового типу.

Мешкаючий у Франції російський інженер Махонін сконструював літака зовсім нового типу, який дозволяє надзвичайно збільшити швидкість лету. Оріґінальність конструкції Махоніна полягає в тім, що літак підчас лету має змогу на бажання скорочувати або здовжувати крила. Як відомо, аеродинамічні умовини вимагають від літака при великій швидкості літу мати більш короткі крила, а при малій — більш довгі. Отже цей винахід вже сам по собі збільшує швидкість лету. Крім того Махонін вжив на свойому літаку всі

модерні удосконалення для зменшення опіру повітря (доскональа форма корпусу і крил, колеса в „штанцях“ і т. інш.). В той спосіб швидкість лету літака збільшилася в порівнянню з звичайним літаком тої ж сили на 50%. Переліт від Парижу до Нью Йорку на такому літаку потребує всього 12 годин часу.

(„Berl. Illust. Nachtausgabe“ 15.9.31).

520 мм. гавбиця Шнейдер-Крезо.

Вперше публікуються відомості про гармату Шнейдера-Крезо кал. 520 мм., яка є найміцнішою гарматою в світі. Відомо, що найміцніші морські гармати на підставі Вашінґтонського договору не можуть мати калібер, більший від 406 мм.

Гармата є гавбицею, поставленою на залізничий ляфет. Основою ляфету є чотирі плятформи на 4-х парах колес кожна. Отже опіром для гармати служать 16 пар колес.

Коротка характеристика гармати:

Довжина цівки	калібрів	16
Початкова швидкість стрільна . . .	м./сек.	500
Далекосяглість	м.	18.000
Вага набою	кґр.	1.400
Вага гармати у бойовому стані . .	кґр.	265.000
Кути повищення	від 0^0 до $+ 60^0$	

(„Rivista di artiglieria e genio“, Agosto 1931).

Великі авіяційні маневри.

Між 1 і 3 травня 1931 р. в південній Франції відбулися великі авіяційні маневри, які мали завданням зясувати питання оборони морських кордонів Франції, яким загрожує напад великих повітрових сил ворога.

Синя сторона в складі 140 літаків під загальною командою адмірала Левасера мала завданням учинити напад на морську фортецію Тулон.

Червона сторона в складі 50 літаків, де-яких суден Середземноморської ескадри і частин берегової артилерії, під загальною командою адмірала Піро, мала завданням захистити Тулон проти нападу ворога.

Погода не сприяла акції літаків синьої сторони: лляв дощ, дув сильний вітер, небо було вкрито хмарами. Мимо того бомбардувальні літаки синіх під захистом нищителів у ночі з 1 на 2 травня наблизилися до Тулону і його околиць і виконали своє завдання.

Висновок керовництва маневрами: забезпечення морських кордонів Франції проти нападу сильного ворога з повітря є завданням дуже тяжким.

(„L'Aerophil“, 15 juin 1931).

ЗЄДНАНІ ДЕРЖАВИ АМЕРИКИ.

Механізована одиниця війська.

В фортеції Eustis зформовано механізоване зєднання, яке буде служити для технічного досвіду з механізованим військом. Його склад:

Штаб,
1 відділ звязку,
1 сотня (compagnie) легких танків (9 танків типу T1E1),
1 сотня легкої механізованої кінноти,
1 батарея польових гармат (на автотягу),
1 відділ хемічних військ,
1 сотня (compagnie) кулеметів,
1 інженерний відділ,
1 відділ протилітакової оборони.

(„Rivista di artiglieria e genio", Moggio 1931).

Самохід для керування вогнем.

В Америці сконструовано спеціяльний самохід (Instrument Trailer Mark 1), який служить для найпевнішого і найшвидчого керування вогнем артилерійських одиниць — головне протилітакових гармат.

На самоході вміщені всі приладдя для керування вогнем і стеження за ціллю. Головний з них — це електричний кермач, який зєднується з гарматами дротом і в той спосіб дозволяє провадити націл автоматично, без того, щоби при гарматах була потрібна обслуга.

(„Coast Artillery Journal", ч. 5 — 1931 р.).

Моторизація піхотного полку.

В Америці моторизовано 34-й піх. полк, який зараз служить для досвіду з уживанням моторизованої піхоти.

Полк цей скороченого складу: має всього 2 курені, по 2 сотні в кожному, і одну кулеметну сотню.

Для транспортування полк має: 23 легкі самоходи, 57 вантажних самоходів (повсюдухідних, в більшості 6-ти колесних), 1 гусеневий трактор, 5 самохідних кухонь, 8 мотоциклів і 1 авто-цистерну для бензину і олії.

Американці дуже вдоволені досвідами з цим полком.

(Revue Militaire Française", Août, 1931).

ГОЛЯНДІЯ.

Нова протилітакова гармата.

Голянські гарматні заводи „Сидеріус" випустили новий зразок модерної протилітакової гармати. Її коротка характеристика:

Калібер	цм.	8
Довжина цівки	калібрів	50
Початкова швидкість стрільна . . .	м./сек.	750

Далекосяглість позема	м.	15.000
Далекосяглість у висоту	м.	9.000
Вага набою	кґр.	8
Вага гармати у бойовому стані . .	кґр.	3.800
Швидкість стріляння . .	стрілів у хвилину	25
Швидкість руху	км. у годину	35
Час переходу до бойового стану . . .	хв.	4
Кути повищення		від -3^0 до $+80^0$
Ширина бокового обстрілу		360^0
Час життя гармати	стрілів	1500

Ляфет гармати має чотирі хоботи, які для стріляння розтягаються на землі; колеса здіймаються.

(„Wehr und Waffen", ч. 9 — 1931 р).

ШВЕЦІЯ.

Нова граната з димовим слідом.

Гарматні заводи Бофорс сконструовали гарматну вибухову ґранату малого калібру, яка підчас літу залишає слід з диму і в той спосіб дає можливість стежити за траєкторією, коли це необхідне (напр., в разі стріляння по літаках). До цього часу такі ґранати вироблювалися лише більшого калібру.

Калібер нової ґранати 37 мм. і 47 мм., вага відповідно 740 і 945 кґр.; ґранати випускають димовий слід на протязі $8\frac{1}{2}$ і 10 секунд.

Спроба стріляння цими ґранатами по літаках дала добрі наслідки.

(„Rivista di artiglieria e genio", Giugno 1931).

НІМЕЧЧИНА.

Нова рушниця.

Нову піхотну рушницю сконструовано в 1931 р. під назвою „Ґальґер Маґнум". Рушниця є досконалим зразком зброї. Початкова швидкість кулі збільшена аж до 1300 м. у сек., що є рекордовою швидкістю. Досконалість стріляння така, що на дистанції 100 м. пять куль влучають у колко розміром в три калібри, тобто 21 мм. Пробоєва сила кулі дуже велика: з віддалення 50 м. пробиває панцер гартованої сталі Крупа 8 мм. завтовшки. Траєкторія кулі надзвичайно позема: при стрілянні на 200 метр. вона не підноситься вище 0,2 цм. над лінією націлу.

(„Rivista di artiglieria e genio", Giugno 1931).

БЕЛЬҐІЯ.

Організація кінноти.

Згідно нового „Статуту легких військ" в Бельґійській армії існують наступні одиниці кінноти:

1) 12 розвідчих сотен — по одній в кожній з 12 піших дивізій,

2) 6 легких кінних полків, які є розвідчими органами 6 армійських корпусів,

3) стратеґічна кіннота — один кінний корпус з двох кінних дивізій.

В складі всіх цих частин маються як кінні, так і моторизовані підрозділи, а саме:

Легкий кінний полк (корпусний), що складається з двох дивізіонів: один має 3 кінні сотні, а другий — 3 самокатні сотні.

Дивізія стратеґічної кінноти має 3 кінні полки, 1 самокатний полк, 1 відділ панцерних самоходів (11 машин) і 1 полк кінної артилерії (9 батарей по 4 польові 7,5 цм. гармати).

Полк стратеґічної кінноти має два дивізіони по 3 сотні кожний (з них одна сотня кулеметна); в полку 32 легких і 16 тяжких кулеметів.

Самокатний полк має 2—3 куріні по 3 сотні кожний.

(„Schweizerische Monatschrift für Offiziere", September 1931).

Стан узброєння держав.

В звязку з близьким зібранням конференції для зменшення збройних сил, німецький журнал наводить наступні дані:

Найбільш числену армію має Радянська Росія — 987.650 люду, після слідують: Франція 619.652, Англія—598.948, Італія—382.823, Японія 305,840, Сполучені Держави Америки — 290.676, Польща — 288.279, Румунія — 204.162, Німеччина — 115.000. (з фльотою).

Повітряні сили головних держав виносять: у Сполучених Державах Америки 3000 літаків (з того 1753 першої лінії і 1247 резервових), у Франції 2800 літаків (відповідно 1710 + 1090), в Англії 2400 (1559 + 841), Радянській Росії 1700 (1000 + 700), Італії 1500 (1015 + 485), Японії 1250 (910 + 340), Польщі 1000 (509 + 491), Чехословаччині 600 (300 + 300), Югославії 500 (318 + 182) і Румунії 450 (292 + 158).

(„Die Luftwacht" № 8 — 1931 р.).

В. К-ий.

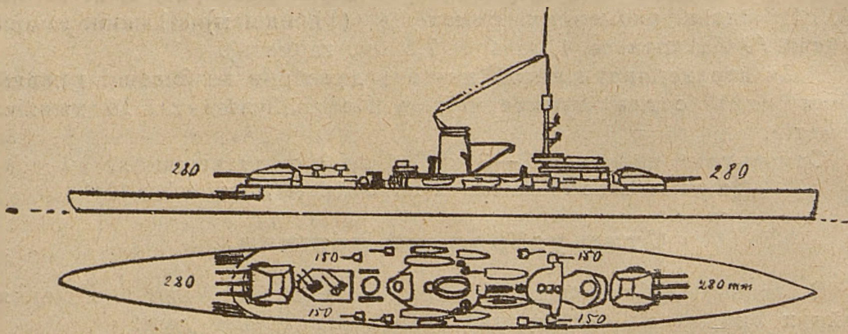
Лінейний корабель „Deutschland".

Німецький лінейний крейсер, якого наприкінці 1928 р. було закладено на Deutschewerke в Кілю, під назвою літера А., 19.VI.1931 р. був урочисто в присутності Президента Маршала Ґінденбурґа спущений на воду. Він одержав назву „Deutschland" і по закінченню має заступити старий лінейний корабель „Preüssen".

Згідно § 190 Версальського трактату німцям заборонено будувати лінейні кораблі більші 10.000 тон місткости, і німецька техніка добре вийшла з цього положення, бо спромоглася дати свойому кораблеві тільки в 10.000 тон: 6—280 м.м. гармат, добру броню, 26 вузлів ходу і колосальний район діяльности в 10.000 мор. міль, тоб-то від Кіля до Шанхая, наприклад, без користання базами при ході в 20 вузлів. Німці з гордістью називають його „Gipfel der Technik". Крім того цілком можливо, що оголошена скорість ходу

в 26 вуз. на іспитах дійде при вступі до активної служби до 30 вузлів і далі.

Французький корабельний інженер Rougeron, Ingenieur enchef du genie maritime, підкреслює, що вступ до активної служби „Deutschland'а“ відчиняє нову еру в будівлі воєнних кораблів в такому саме ступені, як у 1906 році це зробила поява першого дреднавта:

Лінейний корабель „Deutschland“.

„Ера дреднавта скінчилася, почалась ера „Deutschland'а“. І хоч мотори Дизеля, які в перший раз використані на лінейному кораблі, не дали переваги в вазі, бо котли і турбіни сьогодняшнього крейсера в 10.000 тон важуть навіть менш, але зато дали величезний район діяльности.

До всього треба додати, що нове електричне злютовання броні дало яких 400—500 тон виграшу в вазі, як рівно ж і використання легких металів.

„Deutschland“ буде мати крім того 8—150 м.м. гармат, 6 мінних апаратів і 20 протиаероплянних гармат.

А разом — дійсне чудо техніки!

Лейтенант фльоти С. Шрамченко.

Воєнна хроніка.

С.С.С.Р. Намір большевиків замовити в Німеччині 9000 вагонів кидає світло на стан залізничної справи. Рівно ж виразно змальовуються „досягнення пятилітки“ на прикладі заводу для продукції самоходів у Нижнє-Новгороді. Завод цей, розрахований на 60 тис. самоходів річно, встиг виробити за рік 15 самоходів; після нагани з Москви продукція побільшена... до 25 самоходів у місяці січні 1932 р.

У вересні ц. р., відбувся на широку скалю показ льотничо-газової атаки на Ленінград. На даний знак артилерія відкрила стрілянину, а одночасно загули фабричні та пароплавні сирени. Рух на вулицях завмер, вози і вагони стали, а лю-

де укрилися в брамах домів. Над містом показалося багато літаків, які розпочали обстрілювати ріжні пункти, а одночасно відділи хемічного війська демонстрували газові заслони. Важні орієнтаційні пункти були закриті перед літаками хмарами білого диму. У вечорі все місто було без світла. Маневри льотничо-газові тривали коло 5 днів.

СП.Ш.П.А. У 250 мілях від Нью-Йорку розпочато будівлю літнічого порту на пливаючому острові. — Відбулися літничі маневри при участі 692 літаків.

У жовтні відбув перші льоти „Акрон" — найбільший повітровий корабель, маючи залогу з 60-и осіб і 113 пасажирів. Поємність корабля — 184,000 куб. мтр. „Акрон" може зробити без перерви 17,000 міль з пересічною хуткістю 82 км./год. На кораблі мається 16 скорострільних гармат і 40 кулеметів останньої конструкції. Крім того 7 літаків, висячих на трапезах, окружає повітровий корабель, який вміщає ріжного роду бомб до 86.000 кґр. На початку лютого 1932 р. пробні льоти „Акрона" дали цілком добрі висліди.

АНҐЛІЯ. Випробовуються нові моделі легких кулеметів для зміцнення вогню піхоти. Кожний відділ піхоти мусить мати кулемети для обстрілювання самольотів і танків.

Між Каїром і півостр. „Добра Надія" відбувся переліт в два кінця 3-х двохплятовців, з яких кожний ніс на собі по 23 козака з кулеметами і рушницями.

Дано до проби танк, який може порушуватися однаково на землі і воді. Танк цей, підчас проби, проплив кількакротно цілком безпечно Темзу в найширшому місці. Експерти твердять, що такі танки дадуть великі услуги. Стінки танку сталеві, грубости — 13 мм., а тому захищають від куль. На шосе такий танк дає шибкість до 72 км., а на нерівній місцевості—до 21 км. На воді має скорість до 6 вузлів на годину.

ЧЕХИ. Термін служби у війську має бути зменшений з 18 до 14 і навіть до 12 місяців.

ЯПОНІЯ. Армія отримала спеціяльні на самоходах апарати, які з віддлеглости 60 клм. розпізнають наближення літаків, їх віддалення і кількість.

ІТАЛІЯ. На повітрових маневрах у серпні взяло участь 894 літаків ріжного роду.

Воєнно-морська хроніка.

АНҐЛІЯ. Великий підводний човен „Посейдон", що брав участь в маневрах Далекосхідньої ескадри, затонув недалеко від Вей-хай-вея, від зударення з америк. торгов. пароплав. „Юта". Врятсвано 5 старшин і 25 морців; решта залоги—18 осіб загинула.

Спущено на воду ескадрені міноносці „Brilliant" і „Bul-

ldog“: 1330 т., 35 вузлів ходу, 4 гармати—120 мм., 7 менших гармат і 8 мінних апаратів.

З затоплених в Scapa-Flow німецьких кораблів (див. „Табор“ ч. 13, стор. 92) приступлено до підняття мін. крейсера „Von der Tann“ і л. кор. „Prinz-Regent Znitpold“. До цього часу піднято: „Hindenburg“, „Seydlitz“, „Moltke“, „Kaiser“, „Bremse“ і 25 менших кораблів—все на злом.

Роботи по будівлі велетня - пароплава в 73.000 тон мають бути закінчені у 1933 році.

АРҐЕНТИНА. Новий крейсер „25 de Mayo“, збудований в Італії, дав на пробі швидкість 32 вузли.

БОЛҐАРІЯ В Браїлові утворилося нове болґарське підприємство морської і річної навіґації, яке розпоряджує 12 пароплавами.

ГОЛЯНДІЯ. Принято новий морський проґрам на 10 років: 2 крейсери і певна кількість ескадрених міноносців, підводних човнів і кораблів спеціяльного призначення.

ҐРЕЦІЯ. Будуєгься в Італії еск. міноносець „Адмірал Кондуріотис“.

ДАНІЯ. Крейсер „Niels Juel“ (1918 р., 3960 тон, 16 вузлів, 10—150 мм. гармат, 2—80 мм. протиаеропляннних, 2—47 мм. гармати, 2 мінні апарати і 300 люду залоги) продано Китаю за 12 мільйонів корон.

ЕҐІПЕТ. Роботи по поглибленню і поширенню Суецького каналу мають бути закінчені у 1934 році і тоді канал зможе пропускати пароплави до 45 тис. тон.

ІНДІЯ. Вступив до дійсної служби канонерський човен „Hindustan“: 1200 т., 17 вузлів, 2—150 мм., 4—47 мм., 2—40 мм. протиаеропляннї гармати. Він більший від вибудованих раніш канон. човнів: „Scarborough“ і „Falkestone“.

КІПР. Анґлійці мають проект вибудувати морську базу на цьому острові. Така база буде для анґлійської фльоти найвигіднішсю навіть для операцій на Чорному морі, бо від Кіпру до Босфору 420 мор. міль, а від Мальти до Босфору 852 мор. мілі.

КИТАЙ. На чолі реорґанізації фльоти стала анґлійська морська місія з командором Baillie-Grohman на чолі.

Спущено на воду канонерський човен „Sat-sen“ — 1550 т., 20 вузлів, 3—150 мм., 4—75 мм. протиаеропл. гармати, 2 менші і 12 кулеметів. Команда 160 чол.

КОЛУМБІЯ. З Анґлії прибуло 3 нові річні канонерські човни: „Cartagena“, „Santa Marta“ і „Barranquilla“.

ІТАЛІЯ. Спущено на воду: ескадрені міноносці „Strale“, „Baleno“, „Fulmine“, „Folgore“ і підводний човен „Fisalia“ (625/791 тон).

В Ліворно будується крейсер „Пола“—10160 т. і 32 вузли.

Новий підв. човен „Luigi Settentrini“ має 930/1150 т., 9/17 вузлів, 1—102 мм. гармату і 8 мінних апаратів.

Перший модерний моторний нищитель підв. човнів в 17 тон дав на пробі 45 вузлів.

Бюджет Мор. М-ва на 31/32 р. р. виносить 1,575 міл. лір., з якої суми майже половина припадає на будівлю кораблів.

ЛІТВА. Вступив до служби куплений сторожевий корабель „Juraite“.

НІМЕЧЧИНА. Спущено на воду новий учебно-артилерійський корабель „Bremse“ і два сторожеві кораблі „Elbe“ і „Weser“ (для охорони риболовства).

Нарешті, після довгих пертрактацій з Північно-Амер. Штатами, Німеччина одержить винагородження в розмірі 81.667 тис. $ = 343 міл. німец. марок (з яких „Hamburg-America-Line“ і „Norddeutscher Loyd“ дістануть 316 міліонів) за німец. пароплави, захоплені підчас Світової війни.

НОРВЕҐІЯ. Будуючийся мінний загородитель (див. „Табор“ ч. 15, стор. 116) буде мати 20 вузлів ходу.

В будові знаходиться новий риболовний пароплав в 32 тис. тон зо всіма модерними урядженнями.

ПОЛЬЩА. До Гдині прибув новий підв. човен „Рись“. По офіційним інформаціям польська воєнна фльота складається зараз з 2 еск. міноносців „Wicher“ і „Burza“, разом 8.086 тон, 3 підводних човнів „Рись“, „Вовк“ і „Zbik“, разом 2940 тон, 5 міноносців, 2 канонер. човнів, 4 тральщиків, 1 гідрографічного корабля, 1 транспорту, 1 парусного учебного корабля, 6 річних моніторів, 8 річних посильних човнів і 1 блокшива (б. крейсер „Bałtyk“). Особовий склад фльоти: 3.108, з яких 275 старшин і 647 підстаршин.

Повітрофльота складається з 700 аеропляпів. Особовий склад її 8929, з яких 655 старшин чинних, 52 старшин резерви і 1754 фаховців — козаків.

ПОРТУҐАЛІЯ. В Яроу (Анґлія) замовлено 4 ескадрені міноносці сучасного типу.

ПЕРСІЯ. Уряд має замір утворити Морське Міністерство. В Італії спущено на воду 2 посильні моторні кораблі „Charokh“ і „Bahr“ по 330 тон, 15½ вузлів, 2—76 мм. гармати і 2 кулемети. Запроектовано 1 крейсер.

РУМУНІЯ. Вступила до дійсної служби матка підводних човнів „Констанца“, збудована в Італії.

С.С.С.Р. По недавній страті підводного човна № 9 на Фінських водах, затонув поблизу Владивостоку підводний човен „Хоробрий“, що наїхав на підводну скелю.

ТУРЦІЯ. Лінейний крейсер „Султан Явуз-Селім (б. „Ґебен“), якого фотоґрафію подано в „Таборі“ ч. 15, по ремонті на іспиті дав 26 вузлів. (Контрактова швидкість його перед війною була 28 вузлів, підчас Світової війни він більш 24 вузлів дати не міг, та й то на яких 2 години).

В Італії спущено на воду нові турецькі еск. міноносці „Kocatepe“ 7.II.1931 і „Adatepe“ 19.III.1931, обідва 1350 т. 38 вузлів, 4—120 мм. гармати і 4 кулемети,— район пливання 3500 м. міль з 15 вузловим ходом, і підводний човен „Sakarya“.

ФІНЛЯНДІЯ. Ремонтується учебний корабель на 200 ґардемаринів і старшин — б. німец. парусний корабель „Ольденбурґ“ — 2260 тон.

ФРАНЦІЯ. Мають будувати гідропляни аж в 30 тон для охорони кольоній і служби при фльоті.

Новий підв. човен „Promethée" має 2000/1550 тон, 18/10 вуз. — Крейсер „Algerie" (див. „Табор" ч. 15, стор. 117) буде мати лише один комин і одну високу мачту (фок-мачту) і 32 вузли ходу. Морський бюджет 1931/32 рр. має 2,9 міліярдів франків. Особ. склад фльоти 54220+5166 в.-мор. авіяції.—Мають будувати лінейні крейсери в 23 тис. тон.

Новий еск. міноносець „Gerfaut" виказав на пробах швидкість в 42,78 вузли, як найшвидший корабель в світі, побивши італьянські еск. міноносці, що дали лише 42,3 вузли.

В липні спущено на воду новий човен „Espoir" о поємности 1560 тон. З цієї катеґорії це вже шостий.

ШТАТИ ПІВН. АМЕРИКИ. Фльота мала в 1930 році 828 гідроплянів готових і 267 в будові.

Вступив до дійсної служби крейсер „Чикаго".

Викреслено зі спису фльоти 58 ескад. міноносців і 31 підв. човен (буд. 1917/20 рр.).

Почали будувати матку гідроплянів в 13,800 т. на 75 гідроплянів (буде коштувати 19 міл. $).

В 1935 році північно-американська воєнна фльота має зрівнятися, як по кількості, так і по силі з англійською.

ЧИЛІ. На економічному ґрунті вибух бунт чилійської воєнної фльоти, яким зараз-же хотіли скористатися комуністи. Але бунт був в швидкім часі здушений військом і головним чином повітрофльотою, при чому крейсер „О-Киггинс" (1897/1920 р., 8500 тон, $21^1/_2$ вуз., 4—203 мм. і 10—75 мм. гармат, 700 чол. команди) пішов на дно від бомб повітроплавів. Воєнно-морський суд сказав за цей бунт 6 підстаршин фльоти на кару смерти, 2 — на безтермінову каторгу, 4 — на 10 років, а решту винних на ріжні терміни у вязницю до 2 років.

ШВЕЦІЯ. До кораблебудівничого проґраму на 1931 рік введена будівля ще 3 підводних човнів.

ЯПОНІЯ. По офіц. відомостям фльота має 850.328 тон, 88 тис. чол.; повітрофльота 6944 чол., 838 аероплянів і 300 гідроплянів.

Крейсер „Акаші", який був призначений на злом, було виведено у відкрите море і там для досвіду його на протязі $1^1/_2$ години було бомбардовано трьома великими гідроплянами, які все-таки його не могли затопити. Крейсер лише на другий день після довгого бомбардування пійшов на дно.

ЮГОСЛАВІЯ. У жовтні спущено на воду в Анґлії міноносець „Дубровник", збудований по останньому слову техніки.

Лейтенант фльоти С. Ш.

Бібліоґрафія.

Generalleutnant von G. Brandt. Moderne Kavallerie. Betrachtungen über ihre Verwendung, Führung, Organisation und Ausbildung. Verlag Mittler und Sohn. Berlin, 1931.

Генерал-Лейтенант фон Брандт. Модерна кіннота. Її вживання, керування, організація і виховання. Видавництво Мітлер і Син. Берлін 1931 р.

Ґен. фон Брандт, один з видатніших фахевців кінноти, що довгий час займав посаду інспектора кінноти німецького Райхсвера.

Спочатку автор викладає історичні підстави розвитку кінноти, починаючи з часів Олександра Македонського, і підкреслює, що в справі уживання кінноти завжди має велике значіння персональна якість вождя. З того автор виводить, що й в наш час, не вважаючи на розвиток технічних родів війська і силу сучасного вогню, кіннота ще може грати ролю на полях битв, оскільки вона знайде доброго начальника.

Автор рішуче виступає проти тих фаховців, які прийшли до висновку, що зявлення моторизованих родів війська робить кінноту незначною силою і веде до її розвінчання, як головного роду війська і каже: „кінь може працювати з невеликим раціоном їжі, яку майже всюди можна знайти; мотор мусить залишатися безсилим на місці, коли він не знайде бензину і олії". Автор пояснює цю думку дуже виразним прикладом. Підчас бою під Бжезінами в 1914 році німецька військова ґрупа, яка була оточена ворогом (частини XXV резерв. корпусу, 3-ої ґвард. піш. дивізії, 6-ої і 9-ої кінних дивізій), чи вряд би встигла випростатися з оточення, коли б вона складалася з моторизованих частин. Проти цього неможна дискутувати.

На підставі історичного розвитку кінноти автор дає нарис її найбільш доцільної орґанізації при сучаснім стані военної справи. Так само автор досконало викладає тактичні і інші питання, які торкаються кінноти.

Загальний висновок: книжка надзвичайно цікава і до неї треба надіслати всіх тих наших військових, які цікавляться питаннями, що до орґанізації й вживання модерної кінноти. На ці питання в книжці можна знайти вичерпуючу відповідь.

Commandant R. Dinulescu du Grand Etat-Major Roumain. Armée moderne. Craiova. 1930.

Майор Р. Дінулеску, великого генер. штабу Румунії. Модерна армія. Крайова. 1930 р.

Румунський ґенеральний штаб в 1929 році запропонував своїм старшинам розробити на конкурс тему: „Якою мусить бути найкраща орґанізація румунської піхотної дивізії?" Цю тему найдокладніше розробив майор Дінулеску, праця якого в поширенному вигляді і є змістом розглядаемої книги.

Автор вважає, що найбільш доцільна орґанізація піхотної дивізії перед усім потрібує: 1) моторизації її більшої частини з метою полекшення її і досягнення більшої рухливости і 2) розвинення її вогневої сили.

З того автор виводить, що модерна дивізія має бути в складі трьох мішаних бриґад; кожна з них мусить мати остільки піхоти, оскільки потрібно для забезпечення бриґаді достатньої вдарної сили.

Одна з цих бриґад моторизована і піхота її складається лише з одного куріня, який пересувається автотягом. Інші її частини — 1 дивізіон моторових гармат, 1 курінь танків, 1 дивізіон моторових кулеметів.

Дві інші бриґади мають по 1 полку піхоти (3-х курін. складу), 1-му полку артилерії (2 дивізіони кінського тягу, з них один пушки, а другий — гавбиці), 1 батарея супроводження піхоти і 1 технічна сотня (сапери і звязок).

Для підтримання акції бриґад в руках командіра дивізії ще маються:

а) моторизована артилерія — 1 дивізіон важких гармат і 1 дивізіон протилітакових гармат,

б) кіннота — 1 розвідча сотня,

в) літництво — 1 ґрупа авіяції (1 ескадриля стеження і 1 ескадриля розвідки) і 1 сотня привязних аеростатів,

г) технічні частини — 1 саперний курінь і 1 сотня звязку.

Обози дивізії почасти моторизовані.

Загалом дивізія має: 7 курінів піхоти, 1 курінь танків, 6 дивізіонів артилєрії (з них два — моторового тягу).

Можна бачити, що дивізія автора уявляє з себе ніби малий корпус, який складається з трьох дивізій обмеженої сили. Можна сказати, що такий склад дивізії відповідає майбутньому театру війни румунів, де їм доведеться вести операції на широких просторах, що саме й потребує децентралізації військових одиниць, надачі їм всіх засобів модерного бою. З цього погляду проект майора Дінулеску треба вважати дуже доцільним.

Capt. Artur Wilson. The Mechanized Force — Its Organization and Present Equipment. „Coast Artillerie Journal" May—June 1931.

Капітан Артур Вільсон. Механізовані сили — їх організація і сучасний устрій. Стаття в Американському двохмісячнику „Журнал берегової артилерії", травень-червень 1931 р.

Автор освічує досвід американців з їх механізованими частинами, які були зформовані в 1930 році на форті Евстіс в штаті Вірджінія.

Автор перед усім відріжнює "механізовані" і „моторизовані" частини. Механізоване військо це таке, яке використує машину не тільки для пересування, але й для бою. Моторизоване військо користається машинами лише для пересування. Бій ведеться після розвантаження з машин.

В американській армії є наступні частини механізованого і моторизованого війська:

1) Головна квартира — командуючий, його штаб і адміністраційна сотня головної квартири.

2) Кіннота, узброєна машинами замість коней (механізована). Це є 2-а кінна дивізія. Вона одержала самоходи: пяти-особовий Форд, легкі Уіпперт, середні Лясаль і Франклін, легкі Шевроле і Плімут, радіо-самоходи Франклін. Самоходи узброєні кулеметами Бравнінґа кал. 0,30 і 0,50, мається панцер. Швидкість ходу 50—70 міль у год.

3) Протилітаковий відділ—самоходні вози, узброєні зенітними кулеметами Бравнінґа кал. 0,30 і 0,50. Кути повищення до 87°, далекосяглість у вишину до 7.500 ярдів.

4) Танкова сотня з 22-х танків, з них 20 бойових, 1 командний і 1 радіо-танк. Зразок танків T1E2 і T1E1 легкого типу. Швидкість ходу до 21,9 міль у годину. Узброєння — кулемет кал. 0,30 і гармата кал. 37 мм. Особовий склад сотні — 5 старшин і 88 козаків.

5) Кулеметна сотня — моторизована частина, яка пересувається на 3/4 тонових самоходах Шевроле. Узброєння — кулемети Бравнінґа кал. 0,30; індивідуальне узброєння козаків — автоматичний пистоль кал. 0,45. Склад сотні— 3 старшин і 70 козаків.

6) Хемічний відділ — моторизована частина, пересувається гусеневим самоходом типа T1E1. Узброєння — хемічна мортира кал. 4,2 цал.; має також засоби для ставлення димової загороди.

7) Польова батарея — механізована частина, яка має на узброєнні 75 мм. гармати пушечного і гавбичного типу на самохідних гусеневих ляфетах. Швидкість руху — 21,3 милі у годину. Особовий склад - 5 старшин і 127 козаків.

8) Інженерна сотня — моторизована частина, пересувається на самоходах. Склад сотні — 3 старшин і 90 козаків.

9) Сотня муніційного постачання (ordnance company) пересувається автотягом.

10) Польова майстерня, пересувається автотягом.

Автор, освітлюючи досвід з цими частинами, каже, що орґанізапія і служба їх є дуже задовольняючими Маневри показали, що найбільш доцільним є доручення цим частинам наступових завдань — ведення далекої стратеґічної розвідки, захоплення пунктів важливого стратеґічного і тактичного значіння, несподіванний напад на запілля ворога

Стаття може служити добрим матеріялом в справі орґанізації механізованого війська, тім більше, що такі відомості публикуються в закордонній военній пресі дуже рідко.

В. К-ий.

Przewodnik po polach bitew Wojny Polsko-Rosyjskiej 1830—1831 r. Wojskowe Biuro Historyczne. Warszawa, 1931.

З нагоди століття Польсько-російської війни Військово-історичне Бюро видало дуже цікавий „Подорожник" по теренах, на яких відбувалися важливіші тогочасні битви і бої. „Подорожник", ілюстрований відповідною кількістю мап, схем, світлин перспективних і літничих, можна вважати крім того й за стислий підручник для історичних студій й то не лише для військових, але й для кожної інтеліґентної людини.

Виданням „Подорожника", речи зрештою нової у польській воєнній літературі, Військово-історичне Бюро очевидно мало на увазі не тільки фахові студії, але ще й іншу мету, хоч в передмові про неї не згадується — поле слави, де предки змагалися за державну незалежність своєї вітчини, за волю свого народу, завжди нагадує про їхній героїзм і посвяту, а заразом є й ніби наявним доказом зазіхань та заборчої акції сусіда-ворога в минулому і через те пересторогою на майбутнє. Огляд поля бою викликає певні духові емоції, спричинюється до розбудження притлумленого інтересами біжучого дня патріотизму і офірности, що є головними ознаками доброго громадянина. Під цим поглядом „Подорожник" завдання своє належно виконає.

У „вступі" Редакція „Подорожника" дає стислу і притім надзвичай яскраву генезу тої війни і відслонює перед читачем розпачливу ситуацію, створену нездібністю начального вождя Скшинецького — війну було програно лише через те, що він не спромігся використати неодноразово сприяючу воєнну ситуацію, а притім не хотів услухати через фальшиву амбіцію порад свого ґенерального квартермейстера Прондзинського. Дальші розділи подають описи важливіших воєнних ділань — перебіг їх, висліди і значіння для війни та опис терену, на якому ділання відбувалися, тоді й тепер.

„Подорожник" своїм цікавим змістом впрост заохочує до відвідування теренів бойових подій, хоч і перестудіювання його при належнім користанні з долучених мап і схем дає повний образ кожної в нім описаної воєнної події.

П. Ш.

Generał Camon. „Zwycięski manewr Marszałka Piłsudskiego przeciw bolszewikom. Sierpień 1920". Studjum strategiczne. Z francuskiego przełożył Major Dr. Józef Andrzej Teslar. Warszawa 1930. Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, ст. 113 і 3 шкиці.

Ґенерал Camon є один з найповажніших знавців і теоретиків наполеонівської тактики на сьогодня, як виникає з передмови перекладчика. Він поділяє свій твір на дві частини:

1) opis historyczny manewru, 2) rozbiór krytyczny manewru. Nauka zeń wypływająca. Дає цікаві порівнання маневру Маршала Пілсудського з подібними маневрами Наполеона І.

Книжка призначена для читачів-старшин, працюючих в царині військових студій. На жаль, перекладчиком не подано пояснень для спростування недокладностей і помилок, яких допустився автор, а саме:

1) Св. п. Головного Отамана (стор. 15) названо „Гетьманом"!
2) замісць „мова" ужито виразу „narzecze ukraińskie" (стр. 11).
3) вступ в Київ подано під 27 квітня замісць 7 травня.

А. М.-Б.

Generał Jan Jacyna. 30 lat w stolicy Rosji. 1888—1918. Wspomnienia. 140 стор. з малюнком. Warszawa. 1926. ціна 4.50 зл.

Автор, б. ґенерал-адютант Маршала Пілсудського, б. ґенерал-лейтенант корпусу морської артилерії російської фльоти Іван Олександрович Яцина, б. професор Микол. В-Морської Академії. Він був лектором Морського Корпусу в Спб. по морській артилерії і його „Підручник морської артилерії" в II частинах відомий добре всім морським старшинам російської і української фльоти. Разом з тим він був вихователем кількох великих князів. Одже спомини написані цікаво, бо авторові довелося бути сучасником багатьох подій, але можна було би написати і більш про ці події.

Капитан II ранга Апрѣлев. Брызги моря. 1931 Прага. 76 стор., 4 фотоґрафії. 10 франків фр.

Це чергова книжка з „Морської бібліотеки", що виходить під редакцією редактора рос. „Морського журналу" лейтенанта Стахевича, описує пливання рос. лінейного корабля „Имп. Павел I" у 1912 році. Добре і літературно схоплені умови служби і життя на такому стальовому велетню.

„Морской журнал" № 9 (45). Сентябрь 1931. Цей невеличкий щомісячник завжди дає досить ріжного морського матеріялу, як історичного так і інформаційного.

С. Черноморски. Изъ дневника на единъ морски юнкеръ. София. 1931. 30 фотоґрафій. 76 стор. Ціна 20 левів.

Болґарські морські старшини до Світової війни майже всі були вихованцями російського Морського Корпусу і російської імператорської фльоти От і автор цієї книжки, що сховався під псевдонімом Черноморського — капитан II ранги Болґарської военної фльоти Сава Н. Іванів, нині директор морської школи в Варні, описує свої учебні пливання в бутність ґардемарином на кораблях російської Балтійської фльоти по портах Росії, Швеції, Данії і Німеччини.

Добре передане життя й служба на военних кораблях. Багато фотоґрафій як кораблів, так і портів.

Ця книжка належить до такої популярної воєнно-морської літератури, яка так потрібна всім націям, у яких ідея моря і фльоти, в порівнанню з іншими конечними необхідностями держави, мало розвинена.

H. H. Blache. Zweitakt ûnd oiertakt Dieselmotoren. Banart Burmeister & Wain. 1931. Kopenhagen.

Ця більшого формату брошюра технічного директора відомої верфи Бурмейстера в Данії, Н. Н. Блаше, з 20 фотоґрафіями і багатьома чертежами і таблицями, оголошена ним на зібранню інженерів 27 червня 1931 р. в Москві, підкреслює доброту двохтактних і чотирьохтактних моторів Дизеля та їх сучасне використання як на великих торговельних пароплавах, так і на яхтах і буксирах, як на парусних кораблях, так і на підводних човнах.

Адмиралъ Г. Ф. Цывинскій. „50 лѣтъ въ Императорскомъ флотѣ". Рига. 1929. „Orient". Ціна 18 злотих. 371 стор. більшого формату з силою фотоґрафій і малюнків.

Цікаво написана книга, яка охоплює в трьох частинах час від 1872 і до 1923 року і службу адмірала російської фльоти Цивінського, його численні так звані навколосвітні подорожі на ріжних воєнних кораблях по всіх частинах світа, які виробили з нього досвідченого, доброго моряка, енерґійного фаховця — мінного старшину. Тому в вищих рангах він займав керовничі становища: Командуючого Чорноморською ескадрою, пізніш Головного Мінного Інспектора фльоти.

Вице-Адмиралъ А. Г. фонъ-Нидермиллеръ. „Отъ Севастополя до Цусимы". В-во М. Дидковского. Рига 1930. 141 стор. Ціна L. s. 3.

Як і попередня, ця книжка подає спомини другого російської фльоти віцеадмірала фон-Нидермилера, які охоплюють час від 1866 р. до 1906 р. Автор теж добрий моряк, багацько пливав по світу і шість разів перепливав рівник.

В книжці знаходимо старання автора проаналізувати ті причини, які довели (від часів Севастопольської оборони) російську фльоту до Цусимського розгрому.

Kapitänleutnant Ayl. Kreuzerjagd im Ozean. Kriegstagebuchblätter S. M. Hilfskreûzer „Kaiser Wilchelm der Grosse". Berlin. Verlag A. Scherl. 121 seite.

Бойове пливання німецького помічного крейсера „Kaiser Wilhelm der Grosse" в початках Світової війни від берегів Німеччини до західніх берегів Африки, за який час він утопив 3 анґлійські пароплави разом 10.685 тон і загинув в бою з анґлійським крейсером „Highflyer".

Capitaine de corvette Georg von Hase. „La Bataille du Jutland vue du Derflinger". Souvenirs d'un officier de la marine allemande. Avec 22 photos et 2 croquis hors texte. 191 pages. Payot. Paris 1928.

Книжка написана старшим артилерійським старшиною німецького лінейного крейсера „Дерфлінґер" надзвичай добре. Всі фази бою — знаменитого Ютландського бою, подані на підставі „Записок" всього складу гарматно-прицільної команди. Переведена вже на кілька мов.

Capitaine de fregate de Parseval. „La Bataille du Jutland". (31 Mai 1916). Avec 8 planches et 4 figures. 16⁰. 190 pages. Payot. Paris. 1919. Epuise.

Добрий опис Ютландської битви (багато схем), але почасти устарілий вже. Видання книжки розпродано.

Як ця, так і попередня книжки набрали більшої зараз актуальности в звязку з 15 річницею Ютландської битви, яку Німеччина святкувала зараз як „переможну битву під Скаґераком".

Военно-морська ж література про цей бій, єдиний по своїх розмірах морський бій підчас Світової війни, зараз числена на ріжних мовах.

„Marine Rundshau". October 1931. 36 Jahrgang. 10. Heft. Berlin. Verlag E. S. Mittler-Sohn.

Один з поважних журналів по военно-морських питаннях, видання німецького морського відомства.

„Русскій Инвалидъ" №№ 26—29. Жовтень-Листопад 1931 р. Paris V, 13 Rue Pascal. Bimensuel.

Ця газета є продовженням на еміґрації старої російської сфіціяльної газети тієї-ж назви. І зараз вона містить военні і морські інформації і за певне винагородження вишукує і повторює копії старих наказів про підвищення і про нагороди, що має певну вартість для всіх старшин б. російської армії, яким бракує старих документів.

„Romania Maritima si Fluviala" Anul I; Nr. 1. Noembrie 1931. Bucuresti.

Це перше число місячника Румунської Морської Ліги своїм змістом, фотографіями і художньою обкладкою показує, як можна гарно і треба видавати такий місячник для пропаґанди морської ідеї.

„Зарубежный Морской Сборник" №№ 11—12. 1930. Пильзень. IV р. видання. — Поважний военно-морський російський журнал під редакцією капитана I ранги Подгорного, ідейно він є якби продовженням „Морского Сборника", який виходив в Росії з 1848 року і виходить зараз, але вже яко орган III інтернаціоналу. Цікаві статті про підготовку десанту на Босфорі в рр. 1915—1917, про Ютландський бій, морська хроніка і т. д.

„Морской журнал". Другий російський военно-морський журнал шомісячник, але куди менший своїм розміром. Виходить під редакцією лейтенанта М. Стахевича в Празі (Loretanske nam. č. 109). Для моряків багацько цікавого матеріялу.

„Morze" Warszawa. Червень-Липень 1931. № 6/7. Подвійне число в накладі 34.000 примірників. Зі статтів цікава „Мінна атака" болгарського міноносця „Смѣлый" на турецький крейсер „Гамідіє" підчас війни 1912/13 рр.

Попередні числа „Morza" № 4 і почасти № 5 присвячені подорожі Маршала Пілсудського з Мадери до Гдині на ескадр. міноносці „Wicher".

„L'Italia Marinara". Рим, №№ 16 і 17. Червень 1931. В першому цікава стаття про німецький лін. корабель „Deutschland" і франц. л. к. „Dunkerque", який мають будувати в 23.333 тон.

„Mer et Colanies". Nr.Nr. 248 i 249 — Juin 1931. Paris. Відріжнюються статті про німецьку фльоту, про л. к. „Deutschland" і про італьянську фльоту.

„Revue de la Ligue Maritime Belge". Bruxelles. Рік видання 31-й. Щомісячник.

„Liga Maritima Braziliera". Rio-de Janeiro. Рік видання 25-й, теж щомісячник.

Остатні обидва журнали типу „Mer et Colanies".

„Norsk Tidsskrift for Sjovesen"—щомісячник, присвячений военній і торговельній фльоті, виходить вже 49 рік в Хортену в Норвеґії.

Лейтенант фльоти **С. Шрамченко.**

„За Державність". Матеріяли до Історії Війська Українського. Видає Українське Военно-Історичне Товариство. Збірник 2. Каліш — 1930. Стор. 216.

Цей збірник своїм змістом не уступає попередньому, а своїм зовнішнім виглядом далеко його перевищує. Крім схем і плянів збірник ч. 2 містить багато світлин та малюнків, чого бракувало 1-му збірнику; отож можна констатувати, що военну літературу нашу побільшено цінною по змісту та гарною назовні книжкою (оригінальна окладинка роботи бл. п. славного українського артиста-маляра проф. Петра Холодного). 24.III.31 р. **В. С-ко.**

Надіслані книжки і журнали:

Гуртуймося. Неперіодичний журнал військово-громадської думки. Рік видання III. Січень-Березень 1931 р. ч. VI. Травень 1931 р. ч. VII. Praha-Strašnice. č. 289.

В огні. Часопис для української молоди. Рік I. Ч. I Березень 1931. Львів. ч. 2. Травень 1931. Ч. 3—4 Червень-Липень. Ч. 5—6 Серпень - Вересень. ч. 7 Жовтень 1931 р. Ч. 8 Листопад 1931 р. Ч. 9. Грудень 1931. Рік II.1932. ч. 1/1, ч. 2, ч. 3.

Przegląd wojskowo-techniczny. Miesięcznik Naukowo-informacyjny wojsk technicznych. Warszawa, T. IX. Zesz. 1. Styczeń 1931. T. IX. Zesz. 2. Luty 1931 r. T. IX. Zesz. 3 Marzec 1931. T. IX. Zesz. 4. Kwiecień 1931. T. IX. Zesz. 5. Maj 1931. T. X. Zesz. 1. Lipiec 1931. T. X. Zesz. 2. Sierpień 1931 r. T. X. Zesz. 3. Wrzesień 1931. T. X. Zesz. 4. Październik 1931.

Відродження. Ілюстрований орґан Українського протиалькоґольного і протинікотинного руху. Львів 1931 р. Рік IV. ч.ч.: 4, 5, 9, 10, 11, 12. 1932 Рік V. ч. 1 і ч. 2.

Кіно. Журнал кіново-фільмової індустрії. 1931 р. Рік II. Львів. ч.ч. 8, 9, 10, 11, 12, 13—14, 15—16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24. Р. III. ч. 1—2 (29), ч. 3—4 (31/32) 1932 р.

Державність чи гайдамаччина? (Збірник статей та документів). Олександер Шульгин. В-во „Меч". Париж. 1931.

Bellona. Dwumiesięcznik wojskowy, wydawany przez Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy. Rok 13. Tom XXXVII. Zesz. 1. Warszawa. Styczeń-Luty 1931. Zesz. 2. Marzec-Kwiecień 1931. Zesz. 3. Maj-Czerwiec 1931. T. XXXVIII. Zesz. 1. Lipiec-Sierpień 1931, T. XXXVIII. Zesz. 2. Wrzesień-Październik 1931. T. XXXVIII. Zesz. 3. Listopad-Grudzień 1931.

Вісти Музею Визвольної Боротьби України. Видання неперіодичне ч. 3. Червень 1930 р. Прага.

Українська Загальна Енциклопедія. Книга Знання. Під редакцією Д-ра Івана Раковського. Видання Кооперативи „Рідна Школа". Львів-Станиславів-Коломия. Березень 1931 р. ч. 10.

Кубанський Край. Орґан неперіодичний. ч. VII. 25 березня 1931 р. Прага, ч. VIII, 30.VII.1931 р. ч. IX, 10 грудня 1931 р.

Звідомлення Української Реформованої Реальної Ґімназії в Ржевницях при Укр. Вис. Педаґ. Інституті ім. М. Драгоманова в Празі за шк. рік 1928—29. Ржевниці. 1930.

Др. Поликарп Герасименко, Доц. Електрохемічні досліди Фізикохемічної Лябораторії Укр. Педаґ. Інституту в Празі. Відбитка.

Др. П. Герасименко і Др. Ів. Шлендик. Адсорпція йонів і перенапруження водня. Львів. 1930. Друк. Наук. Т-ва Ім. Шевченка. Відбитка.

Vasserstoffüberspannung und Adsorption der Ionen. Von P. Herasymenko und I. Slendyk. Akademischen Verlagsgesellschaft m. b. H. in Leipzig. 1930.

Sprawozdanie z działalności **Centralnej Bibljoteki Wojskowej** za czas od 1 kwietnia 1930 r. do 31 marca 1931 r. № 16. Warszawa 1931.

Wschód — The Orient — l'Orient. Organ polskiej młodzieży akademickiej, zgrupowanej w Orientalistycznem Kole Młodych, poświęcony sprawie przyjacielskiego zbliżenia i zapoznania się z narodami Bliskiego i Dalekiego Wschodu. R. II. Warszawa. Lipiec-July-Juillet 1931. № 2(4). Cena 2 zł. Str. 92. R. III. Styczeń 1932. № 1—2 (5—6). Cena 2. zł. Str. 92.

„Ut omnes unum sint" („Щоби всі були одно"). Збірник накладом Центр. Акад. Ymca в Чехословаччині та Академ. Ymca при Укр. Господ. Академії в Подєбрадах. Прага. — 1931. — Подєбради.

Книголюб. Видання Українського Т-ва прихильників книги. Кн. 1. Річник V. 1931. Прага. Кн. 2. Річник V. 1931. Прага. Кн. III-IV. Річник V. 1931. Прага.

Звіт Українського Т-ва прихильників книги за 1930 рік.

Морской журнал. № 41 (5). Май 1931. № 43—44 (7—8). Іюль-август 1931 г. № 45 (9). Сентябрь 1931. № 47 (11). Ноябрь 1931. №. 48 (12). Декабрь 1931. IV годъ изданія. Изданіе Кают-Компаніи в Прагѣ. V год изданія. № 49 (1) Январь 1932 г.

Український Інженер, орґан Союзу орґанізацій інженерів на еміґрації. Ч. 2 1931 р., Подєбради.

Український Інвалід. Орган українських воєнних інвалідів на еміграції. Ч. 31. 25 травня 1931 р. Рік VII. Каліш. Ціна 2 зол. 50 гр. Стор. 156.

Одна чарка... Протиалькогольна читанка. Уложив проф. Ю. Каменецький. Львів. 1931. Видання Українського Протиалькогольного Т-ва „Відродження".

Евген Маланюк. Остання доба нашої літератури. Варшава. 1931 р. Відбитка з журналу „Шляхом Незалежности" № 3, р. 1931.

Українська Господарча Академія. Товариство Прихильників Української Господарчої Академії. Прага-Подєбради. 1931.

Пити чи не пити. II протиалькогольна читанка проф. Ю. Каменецького. Видання Укр. Протиалког. Т-ва „Відродження". Львів. 1931 р. 32 стор.

З часів боротьби. Ілько Гаврилюк. Видання Спілки Укр. Воєн. Інвалідів. Каліш. 1931 р. 40 стор. Ціна 60 грош. п.

Рідна Школа. Ілюстр. часопис для всіх. Ч. 1. Львів. 1 січня 1932. Рік I. Видає Кооператива „Рідна Школа", ч. 3. 1 лютого 1932. Рік 1.

Подаючи до відома Вш. П. П. Читачів друкуємий низче лист, Редакція зі свого боку просить звернути увагу на порушену в ньому справу і не дати загинути творам одного з найвизначніших наших поетів.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ.

Високоповажаний

Пане Редакторе!

Дозвольте на сторінках Вашого поважаного часопису умістити слідуючого нашого листа:

Ми, нижчепідписані, уважаємо своїм громадським обовязком довести до відома цілого Українського Суспільства в Краю, в Америці та на еміграції наступне:

У Празі та у Відні уже 10 літ лежать на складах видані для України ще у 1919 році, в тисячах примірників, твори одного з найвизначніших наших поетів О. Олеся (три книжки: „На зелених горах", „Чужиною" і „Поезії" т. V).

Коли ці книжки, що не могли піти на Україну через відомі події, не буде викуплено в найближчому часі, то всі вони загинуть: їх буде продано фабрикам на папір за борги складам.

Уважаємо, що коли б подібне сталося, коли б нізащо загинули високовартісні твори, на видання яких Автор поклав, крім таланту, і свої останні засоби, то це було б ганьбою для цілої нашої національної культури. Тому звертаємось до всіх наших національних і просвітних організацій на Українських Землях, в Америці та на еміграції, — до читалень „Просвіти", до кружків „Рідної Школи", кооперативів, до Союзів Українок" та до цілого українського громадянства з проханням і закликом — одностайною та масовою закупкою визволити наше друковане українське слово, що, лежачи нерухомо і безплодно десять років, викликає здивовання і поговір у чужинців.

Знаємо про сучасну матеріяльну скруту, але віримо, що

національна честь не дозволить нам, щоби на очах мілionів нашого народу було вкинено у ніч—на радість ворогам—єдине, що стоїть в цей грізний час на сторожі Нації — наше Слово!

Акад. Проф. Д-р І. Горбачевський,
Ректор Українського Університету в Празі.
Проф. Д-р О. Гармашів,
Ректор Високого Педагогічного Інституту імени Драгоманова в Празі.
Проф. Інж. Б. Іваницький,
Ректор Української Господарської Академії в Подєбрадах.

P. S. Всі українські часописи просимо цього листа передрукувати.

Ціни книжок: „На зелених горах“—50 грошів, „Чужиною“—1.50 злотих і „Поезії“ т. V — 3 злотих — разом 5 злотих з пересилкою. (Ціни для Галичини та Волини, з огляду на кризу, встановлено на 40% нижчі, ніж для інших країн.) В Чехословаччині — 30 к. ч., у Франції — 25 фр., в інших країнах — рівновартість доляру.

Замовлення і гроші надсилати на адресу Бюро:
V. Prychod'ko, Revnice u Prahy, Tchechoslovaquie.

Крім того, гроші можна надсилати на адресу:
Zemelnyj Bank Hipoteczny, ul. Slowackiego, 14, Lwów.

УКРАЇНСЬКА ГРОМАДА
НА ТУРЕЧЧИНІ
23-го Грудня 1931.
№ 153—564.

До Хв. Редакції журналу „Табор“.
Пошто-телеграма.

Усім рідним військовикам та їх близьким
З НОВИМ РОКОМ І РІЗДВОМ
в імені Українського громадянства в Туреччині щирий привіт шлемо.

М. Забєлло
Сотник-голова.
Ол. Петровський
Підполковник-секретар.

ВШ. П. П. ЧИТАЧІВ

вітає Редакція з Новим Роком і засилає найкращі побажання.

Хай 1932 рік принесе Батьківщині звільнення від чужинецького ярма.

„Хай оживе добра слава, слава України!“

ВОЄННО-НАУКОВЕ ВИДАВНИЦТВО

„ДО ЗБРОЇ"

ЦІНА 2 ЗОЛ. 85 ГР.
з перес. у Польщі.